

SEDOR
FONS
AVALADOT

Annals

UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU

Jordi Berrio · Joan Fontcuberta · Enric Franch
Xavier Garcia · Josep Guia · Juli Lahosa
Alvaro Manuel Machado · Llorenç Planes
Alicia Rodríguez-Martos · Jaume Sobrequès
Joan S. Soler · Joan Trullén · Pere Verdaguer

Biblioteca de Comunicació
i Hemeroteca General
CIBUC

JOHN
BOND
TODAY

Annals de la Universitat Catalana d'Estiu 1

Coordinador General: Joaquim Romaguera

Secretari de la Universitat: Joan Ané

© Universitat Catalana d'Estiu

Passatge de la Mercé, 3, pral. 3.^a

Barcelona-11. Telèfon 254.56.98

Primera edició de 1.200 exemplars: maig 1983

Aquesta edició s'ha fet amb la col·laboració de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la Diputació de Barcelona.

Edició i producció: L'Avenç S. A., Regàs, 14 4t. 3.ª.

Barcelona-6. Telèfon 2186208

Disseny: L'Avenç i Lluís Lladó

Dipòsit legal: B. 13.973-1983

Imprès per: Pareja, Muntanya 16. Barcelona-26

Annals₁

UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU

L'AVENÇ

elabornida

per a la comunicació

1933

Un present necessari i un futur esperançador

A hores d'ara, ja podem tenir una certa perspectiva històrica del que ha estat la Universitat Catalana de Prada per al conjunt dels Països Catalans. M'apresso a dir que la possibilitat d'un balanç no significa que la Universitat de Prada no tingui un present necessari i un futur esperançador; en tot cas, però, és cert que una etapa important de Prada ha quedat d'alguna manera closa amb la recuperació de les llibertats democràtiques i l'inici del procés d'autogovern de Catalunya.

Una de les aportacions fonamentals de la Universitat de Prada ha estat la de constituir-se com una alternativa democràtica, progressiva i amb voluntat científica enfront de la universitat anquilosada, centralista i autoritària pròpia de l'Estat franquista. Per a molts, la Universitat de Prada va ser un model d'allò que només havíem après teòricament i, d'altra banda, d'allò que ja era normal en les universitats del món occidental. Vam entendre, per exemple, què volia dir la llibertat de càtedra, a través de les exposicions —no sempre exemptes de polèmica— dels professors que assistien a Prada. Vam poder comprovar, també, que la llibertat d'expressió no és un principi i una pràctica que afectava només les activitats que es desenvolupen dins les parets d'un edifici universitari, sinó que adquiria el seu significat més ple quan aquesta lli-

bertat es traslluïa en els debats i en les múltiples activitats que tots plegats organitzàvem fora de les hores pròpiament lectives.

D'altra banda, Prada fou, per a molts, el lloc on pogueren descobrir aquesta veritat indiscutible que és la constatació de l'idioma català com a llengua idònia de cultura i de coneixement científic. És ben veritat que als anys seixanta ja eren permeses altres edicions que no fossin les purament arqueològiques; però també és veritat que, encara, hi va haver —i de les més altes instàncies del govern de l'Estat— qui volia negar la condició i les aptituds del català com a llengua de ciència. Prada fou l'argument més irrefutable contra aquest intent de convertir el català en un «patois» i Prada tingué arguments perquè a la Universitat d'Estiu s'hi havia estudiat Matemàtica, Física i altres matèries científiques i exclusivament en català.

Una altra de les aportacions que a tots plegats ens ha fet la Universitat de Prada se situa en el camp del reconeixement de la unitat lingüística i cultural dels Països Catalans. Podem dir que gràcies, en bona part, a Prada, la idea d'una comunitat de Països Catalans deixà de ser una bonica utopia d'uns pocs. I també aquí, tant com allò que específicament es deia en les classes que s'impartien, van jugar un paper fonamental les hores de lleure que van permetre uns contactes sovintejats entre gent procedent d'arreu dels Països Catalans. Aquesta presència d'estudiants i professors que no procedien de la Catalunya estricta sinó de les altres contrades catalanes propicià que molts «descobrisin», gràcies a Prada, el País Valencià.

D'altra banda, la Universitat de Prada ha suposat un servei valuósíssim als qui, en primera instància, més dret en tenien: als habitants de la Catalunya Nord, als habitants de les velles contrades del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i l'alta Cerdanya. No cal oblidar que es tracta d'unes comarques que han sofert una de les pitjors colonitzacions que pot patir un poble: aquella que comporta el rebuig, d'una manera inconscient, de la pròpia identitat. En aquest sentit, Prada ha contribuït decisivament a «descobrir» als catalans del Nord que formen part d'un conjunt nacional més ampli que el que acaba en les actuals fronteres estatals.

Finalment, jo voldria remarcar un aspecte potser força més inconcret que els anteriors, però igualment decisiu. Per a molts, també, la Universitat de Prada —i tot l'entorn de la Universitat de Prada— va suposar un dels primers exercicis pràctics de diàleg i democràcia. En uns moments de tanta efervescència ideològica com els anys seixanta, Prada fou, per a molts, un lloc d'aprenen-

tatge al diàleg, a la discussió lliure i oberta, a la recerca de solucions comunes.

No és tasca del Departament de Cultura assenyalar quin ha de ser el futur de la Universitat de Prada. Evidentment, Prada a hores d'ara ha aportat al conjunt dels Països Catalans un patrimoni que ja romandrà per sempre més; per això, Prada és una de les fites importants de la resistència cultural catalana sota el franquisme. En tot cas, de la mateixa manera que aquesta peculiar Universitat es va anar fent una mica ella mateixa, hem d'esperar que ara, en la nova situació política i cultural que vivim, amb les nostres institucions nacionals recobrades, amb unes perspectives d'ensenyament i de llengua que, afortunadament, són força més esperançadores, Prada també serà capaç d'emmotllar-se al conjunt dels Països Catalans com a plataforma de coneixement i de diàleg.

La recuperació de les nostres institucions no ha d'invalidar cap mena d'iniciativa privada que vagi encaminada a la plena normalització nacional que tots desitgem. Seria un error pensar que cal deixar tota iniciativa cultural a la Generalitat, als ajuntaments, a les Universitats o als altres estaments culturals i educatius de caràcter públic. Si Catalunya —i, per extensió, els Països Catalans— han aconseguit remuntar els negres anys de persecució i de prohibició ha estat perquè, afortunadament, iniciatives com les de Prada s'han multiplicat arreu, amb ambició i incidència desigual. És per això que jo espero i desitjo que la Universitat Catalana de Prada continuï oferint a tots els ciutadans —i, especialment, a estudiants i professors— la possibilitat d'uns dies d'estudi, de reflexió, de diàleg i de descans. Som encara massa lluny dels bells propòsits que Prada ens va ajudar a dissenyar per menystenir o minusvalorar la lletra i, sobretot, l'esperit que a tots plegats ens va infondre Prada de Conflent.

Max Cahner

Conseller de cultura
de la Generalitat de Catalunya.

Un instrument per a la cultura i la ciència dels Països Catalans

---

Potser que ho digui d'entrada, sense més preàmbuls: A més d'un se li farà estrany, sens dubte, que uns «Annals» de la Universitat Catalana d'Estiu incloguin en les seves pàgines introductòries els mots de salutació d'un President de Diputació «provincial». Permeteu-me que hi afegeixi que jo mateix, uns quants anys enrera, quan assistia als cursos de l'U.C.E. a Prada, també hauria trobat impensable aquest maridatge sorprenent.

En efecte: podria creure's que l'esperit que anima una Diputació —òrgan de govern de la «província» tan execrada— és l'antítesi perfecta d'aquell que plana o hauria de planar a les aules de Prada de Conflent. I, tanmateix, els temps han evolucionat i les circumstàncies imprevisibles de la política han fet que un antic seguidor dels plorats cursos de Gabriel Ferrater hagi estat nomenat President de la Diputació de Barcelona. I més encara: que alguns diners —públics— d'aquesta corporació provincial hagin servit per contribuir a fer possible la continuació dels cursos de l'U.C.E.

Ben mirat, però, potser no cal fer-se'n gaires escarafalls. Al cap i a la fi potser aquest és un símptoma interessant de l'evolució política que s'ha produït al nostre país —als nostres Països— en els darrers anys. És evident que hauria estat desitjable que el canvi de personal hagués comportat també, simultàniament, la desaparició d'algunes institucions alienes al nostre voler i al nostre

sentir. Les coses, tanmateix, han anat com han anat i algun preu s'ha pagat al tan controvertit consens que ens ha dotat d'una constitució i d'un estatut, en el marc d'una societat democràtica. Que el preu sigui o no excessiu ja són figures d'un altre paner...

En qualsevol cas, estem contents d'haver pogut ajudar la continuïtat de l'U.C.E., com ho estem de veure publicats finalment els tan sospirats «Annals». D'aquesta manera les lliçons orals de Prada adquireixen una corporeïtat que durant molts anys havíem trobat a faltar.

És d'esperar només —i permeteu-me que així acabi aquest mots presidits potser per unes sensacions molt personals— que aquest esforç primer tingui l'alè suficient per fer possibles els volums successius que ja esperem des d'ara mateix. La cultura i la ciència dels Països Catalans —amb aquesta volguda perspectiva totalitzadora— necessiten encara de molts instruments tan útils com aquest que avui saludem amb un goig autèntic i sincer.

Antoni Dalmau i Ribalta
President de la Diputació de Barcelona.

La clau de volta

Sí, sí, després de pensar-ho molt crec que aquest és el títol que li escau... Quan hom comença a bastir un edifici que sigui al mateix temps ambiciós, gran, acollidor, pràctic, testimonial, realista... i molts altres adjectius contradictoris i alhora complementaris, cal l'esforç de tothom. Calen uns esforços anònims, feixucs, gens vistosos, d'aplanar el terreny, de fer els fonaments, de convèncer la gent de la idoneïtat del projecte, d'esmerçar moltes hores en el treball de buscar les persones, d'encendre les il·lusions, d'oblidar les desercions, d'entusiasmar a tots: joves i grans, conservadors i progressistes, treballadors i menestrals, intel·lectuals i científics, persones anònimes del carrer i persones de gran prestigi, perquè tots ells vegin com a seu l'edifici que entre tots estem construint i que quan s'hagi acabat sigui la casa de tots, el lloc on ens hi trobem bé.

Amic lector, aquest pensament que en veu alta, millor dit en lletra impresa, hi ha en el paràgraf anterior crec que pot resumir quina és la filosofia que emmarca el context de la *Universitat Catalana d'Estiu* des del punt de vista del qui us en parla. Avui, i amb gran satisfacció, em plau de presentar-vos aquest *Annals de l'U.C.E.* Després de molt de temps de recollir material, de contactar amb les persones adients per tirar el projecte cap en-

davant, de crear una infraestructura adient per possibilitar-lo, ara surt al carrer el núm. 1 d'aquesta col·lecció que amb una periodicitat marcada pel fet d'anar recollint tots els treballs que tenim i del bon ressò que poden tenir aquests Annals entre els nostres amics, i altres persones interessades en el fet cultural, farà possible l'existència d'una publicació multidisciplinària en el món de la Cultura Catalana i en el marc dels Països Catalans.

Fem una mica d'història. Aquest desig de publicar els treballs i les aportacions de tots els professors que han vingut a donar les seves classes, a explicar les seves experiències, a intercanviar els seus punts de vista, en els diferents aspectes de la Cultura, de la Ciència, de la Política, dels Costums, etc., ja des del 1969, en el marc de l'U.C.E., era una fita desitjada per tots els qui des dels inicis, o incorporats a mesura dels anys, treballen pel redreçament de la nostra cultura en el marc de la nostra «Prada» (així és com nosaltres anomenem l'U.C.E.).

Si l'U.C.E. és el fruit del treball d'una munió de persones i entitats que treballen, col·laboren o assisteixen a les tasques d'aquesta experiència de cultura al carrer gairebé única en el marc de la cultura occidental, calia que la seva producció intel·lectual s'aprofités com a font de consulta o com a motor de funcionament d'aquesta cultura, que és la base de la nostra identitat com a poble i dins el marc geogràfic de la Catalunya Nord, del País Valencià, de les Illes i del Principat.

No n'hi havia prou a organitzar uns cursets a Prada durant la segona quinzena d'agost de cada any, calia construir un edifici que es fonamentés en el treball fet, en la dinamització cultural dels fruits assolits, en la reconstrucció nacional del nostre poble a partir de la cultura, a donar a conèixer als altres pobles de la Ibèria i de la Mediterrània la nostra voluntat, la nostra possibilitat de formar un sol poble, una sola nació en el marc cultural dels PP.CC.

Calia trencar aquest fatalisme, aquesta resignació a ésser un «Kurdistà Mediterrani», a mirar-se el melic, a somniar en històries passades, calia mirar endavant, calia i cal preparar un «corpus» històric, doctrinal i cultural que desvetlli iniciatives, que sigui el punt de referència de tantes persones que en els diversos camps d'actuació diària, en les diferents instàncies culturals, polítiques i sociològiques treballen per al millorament de la nostra societat.

Calia, doncs, organitzar una mínima estructura per poder funcionar i que fos prou flexible per anar-se adaptant a les circumstàncies:

Aquesta estructura comprèn,

1. Una trobada anyal de professors i alumnes a Prada de Conflent, com a culminació de les tasques que cadascú ha portat a terme en el seu marc dels diferents països. A Prada, per raons històriques, sociològiques, sentimentals. A Prada, volgudament, per ésser el germà petit, el més feble de la família.
2. Unes associacions d'amics que a les dues bandes dels Pirineus treballen durant la resta de l'any per donar aixopluc legal i econòmic a les tasques que en els cursos d'hivern, o bé en altres activitats organitzades directament per professors, alumnes o entitats col·laboradores, tinguessin com a finalitat la d'escampar l'esperit de Prada.
3. Un secretariat general que fos el motor i alhora el suport tant de l'U.C.E. com de les Associacions i que mitjançant unes persones elegides coordinés els treballs i les iniciatives de tots. Que fos l'òrgan permanent per estar en contacte amb totes les entitats públiques i privades a fi de canalitzar els ajuts i les col·laboracions que, de procedència variada, ens arriben i que desitgem que augmentin.

Una de les finalitats i funcions d'aquest secretariat és encetar un servei de publicacions que compregui tres aspectes diferents: A) La publicació de la revista «Comunicacions», B) La publicació de Monografies i treballs disciplinaris, i C) La publicació dels «Annals».

Doncs bé, a les vostres mans teniu el fruit d'aquest treball que ha estat possible gràcies a les aportacions dels professors que el signen i a l'esforç de l'amic Joaquim Romaguera, coordinador de les publicacions, la qual cosa ha fet possible la seva edició. A partir d'ara ja serà molt més fàcil de publicar la resta d'«Annals». Només cal seguir el camí.

Tot aquest «paquet»: U.C.E., cursos d'hivern i altres activitats, publicacions i secretariat general és el que nosaltres varem posar a disposició, en el seu moment, a diferents institucions del nostre País, concretament a la Diputació de Barcelona i a la Generalitat de Catalunya, per normalitzar les nostres activitats.

En el moment d'escriure aquesta introducció, ja podem dir que les gestions han donat el seu fruit i que estem a punt de lliurar una nova etapa. Ara cal que es compleixin.

Per acabar, doncs, només voldria fer una crida a tots els professors i alumnes de Prada que, des de 1969, han viscut «l'esperit de Prada» perquè col·laborin a dur endavant aquest projecte

i propera realitat. Estic ben segur que encara que molts d'ells estan ara situats en diversos càrrecs polítics o acadèmics que aleshores no tenien, tots trobaran un buit de temps per ajudar en aquesta tasca ja que com sempre hem dit «Entre tots ho farem tot».

I no voldria acabar sense aclarir que aquesta edició ha estat possible gràcies a l'ajut «genèric» de la Generalitat de Catalunya, en les persones del senyors Max Cahner i Eudald Solà, i al patrocini de la Diputació de Barcelona, en les persones dels senyors Antoni Dalmau i Jordi Labòria, que han comprès perfectament la nostra fita i la importància que té que aquesta mena d'accions nascudes del poble i enriquides amb l'entusiasme de tots, arribin a ésser realitats.

Països Catalans, febrer de 1983.

Joan Ané i Ribes
Secretari General de la
Universitat Catalana d'Estiu.

Presentació

Un any ben llarg de tossuderia ha donat com a fruit aplegar uns quants textos de professors/professores de l'U.C.E., i això després d'enviar dues cartes que animessin a tothom, més de dues-centes cinquanta adreces!, tot i oferir-los deu mil pessetes per peça. El resultat no és massa bo pel que fa a quantitat, perquè creiem i encara ho creiem que la producció intel·lectual escrita dels nostres professors i professores de l'U.C.E. al llarg de catorze anys havia de donar molt més de si, i encara més després de dues crides epistolars. No ha estat així, però malgrat tot hem cregut que havíem de treure el volum i demostrar alhora que som capaços de tirar endavant, l'U.C.E., fins i tot una gosadia com la que teniu a les mans.

De més magres n'hem fet madurar al llarg dels anys, i ara no podíem deixar de banda aquest projecte tantes vegades reclamat i exigit i que en veritat constitueix una fita més dins el marc actual d'una Universitat com la de Prada, que vol i malda per a renovar-se estiu rera estiu. Renovació permanent no és sols un desig constant de la Gestora que funciona des del 1981, sinó també un repte que cal fer front per a donar una adequada resposta a la demanda social que som capaços de copsar.

Annals UCE és un nou element que avui incorporem en sintonia amb la voluntat d'estar presents, la Universitat pradenca, en la vida cultural dels Països Catalans i no sols uns pocs dies durant l'any, sinó, en la mesura de les nostres migrades possibilitats econòmiques (que no de gestió, ni de professorat, ni d'alumnes) d'estar presents *també* al llarg del curs acadèmic normal.

Annals UCE és, a més a més, un vehicle d'expressió del treball personal i col·lectiu que els nostres docents professen a Prada, admetent —no cal dir-ho!— d'altres treballs produïts fora del marc de l'U.C.E. i que, a criteri dels seus autors, veuen amb goig que es publiquin aquí. I amb això estem dient que la nostra/vostra publicació vol ser una pantalla de projecció i de difusió del saber i de la vàlua de les professores i dels professors pradencs, dels actuals i dels que ho han estat en edicions passades.

En conseqüència, *Annals UCE* és forçosament un aplec de textos, suma d'aportacions, sense direcció ideològica ni tampoc pel que fa a continguts. Per tant, és i vol ser una publicació de treballs disciplinars tan variada com ho és l'U.C.E. O sia, una publicació atípica tal i com avui la tenim plantejada, encara que similar a d'altres *Annals* que es publiquen en moltes universitats estrangeres.

Cal dir, també, que gràcies a l'esforç, l'entusiasme i l'aportació empresarial de L'Avenç, S. A., aquests *Annals UCE* han estat possibles, però així mateix gràcies a comptar amb l'aixopluc que representa el col·lectiu de l'associació «Amics de l'U.C.E.» pel que fa a assumir una bona part de l'edició, i, com no!, de la previsió d'unes ajudes institucionals que entre totes han permès d'acaçar una publicació d'antuvi previsiblement deficitària. El temps ens dirà si la nostra tossuderia estava ben assentada i responia al desig tantes vegades expressat per part dels estaments, professorat, alumnat i Gestora, en quasi bé totes les assemblees celebrades a Prada, de disposar d'una publicació d'aquesta mena. Confiem que així sigui i que tal dia com avui disposem d'uns *Annals 2*, si és possible més estimulants i més atapeïts de continguts vàlids, interessants i intemporals que aquests *Annals 1*, que Déu n'hi do!

Si més no, «això» ja és un fet consumat que haurà de servir, entre d'altres finalitats, per a convèncer a massa diletants i escèptics que l'U.C.E. és de pedra picada en tots els ordres de la seva existència.

Joaquim Romaguera i Ramió
 Coordinador d'*Annals*

Rovira i Virgili, historiador i teòric del nacionalisme

Jaume Sobrequès i Callicó

Tot i que resulta pràcticament impossible dividir l'obra d'Antoni Rovira i Virgili¹ en dos grups (aquell que té un caràcter nacionalista i aquell que no el té), perquè tots els seus llibres i articles estan d'alguna manera relacionats amb el passat, amb el present que visqué i amb la vida nacional de Catalunya, voldria establir —ni que sigui forçant un xic el caràcter de l'obra de Rovira— una certa diferenciació en el sentit esmentat, i referir-me a aquella obra que té una intencionalitat més marcadament adreçada a reflexionar sobre el fet nacional català i, més concretament, als llibres que constitueixen una anàlisi teòrica sobre el nacionalisme o la concepció nacionalista de la història de Catalunya.

Tota aquesta obra podria dividir-se en tres grans apartats:

1. Obres en les quals, malgrat que estiguin plagades de referències històriques i polítiques, predomina la reflexió teòrica sobre allò que Catalunya ha estat com a nació.
2. Obres referides a la història del nacionalisme a diverses bandes del món.
3. Obres que, malgrat contenir nombroses referències teòriques, tenen per objecte estudiar aspectes concrets o generals de la història nacional de Catalunya.

1. En el primer grup, aquell que serà objecte preferent de la meua exposició, cal situar les obres següents:

- 1.1 *La nacionalització de Catalunya* (1914)
- 1.2 *Debats sobre el catalanisme* (1915)
- 1.3 *El nacionalisme* (1916)
- 1.4 *Nacionalisme i federalisme* (1917)
- 1.5 *El nacionalismo catalán* (1917), i
- 1.6 *El principi de les nacionalitats* (1932).

La darrera constitueix, de fet, només una reedició de *El nacionalisme* sense cap més novetat que un pròleg al qual em referiré més endavant.

2. En el segon grup —i no sortint de les obres d'una certa extensió— cal situar la *Història dels moviments nacionalistes*, publicada entre 1912 i 1914, i la traducció castellana d'aquest llibre, publicada el 1920. En ell, Rovira fa una síntesi històrica de les nacionalitats de Finlàndia, Polònia, Lituània, Ucraïna, Eslovàquia, Alsàcia-Lorena, Flandes, Albània, Epir, Creta, Macedònia, Vella Sèrbia, Armènia, Islàndia, País Basc, Catalunya, Bohèmia, Eslovàquia, Eslovènia, Trieste-Trentí, Croàcia, Hongria i Transilvània.

Bé que, com diu Rovira a la introducció del llibre, «a l'escriure aquesta obra m'he proposat aplegar en un conjunt integral les monografies històriques dels actuals moviments nacionalistes», de fet l'autor es proposà uns objectius més ambiciosos: «Emperò», escriu, «a l'historiejar aquestes lluites, no he volgut limitar-me a la relació freda de la història externa, sinó que he procurat donar el degut relleu als fenòmens interns, on hi ha l'explicació, l'essència i la vera significança dels moviments nacionals». I afegeix després: «Tot escrivint l'obra, la flama dels generosos entusiasmes patriòtics s'ha abrindat dintre el meu pit, i m'ha estat revelada plenament la noble, la creadora virtut de l'ideal nacionalista».

3. Les obres en les quals predomina el contingut de tipus històric són, certament, les més nombroses en l'extensa bibliografia de Rovira. Hom podria aplegar-les en quatre grups:

3.1 *Obres de caràcter general i de síntesi:*

- 3.1.1 *Història nacional de Catalunya* (1922-1938)
- 3.1.2 *Història de Catalunya* (resum per a nens, 1933)
- 3.1.3 *Resum d'història del catalanisme* (1936)

- 3.1.4 *Els corrents ideològics de la Renaixença catalana* (obra pòstuma, apareguda el 1966)
- 3.2 *Obres sobre personatges de la història catalana:*
  - 3.2.1 *Pau Claris* (1922)
  - 3.2.2 *Guifré I* (1926)
  - 3.2.3 *Els grans catalans del vuitcents* (1928)
  - 3.2.4 *Els polítics catalans. Enric Prat de la Riba. Ildefons Sunyol. Jaume Carner. Joaquim Lluhi i Rissech. Francesc Cambó* (1929)
  - 3.2.5 *Pi i Margall i Proudhon* (1936)
  - 3.2.6 *Valentí Almirall* (1936)
  - 3.2.7 *Prat de la Riba* (obra pòstuma com a llibre, 1968)
  - 3.2.8 *Siluetes de Catalans* (obra pòstuma com a llibre, 1969)
- 3.3 *Obres sobre episodis històrics:*
  - 3.3.1 *El Corpus de Sang* (1932)
  - 3.3.2 *L'11 de setembre del 1714* (1934)
- 3.4 *Obres històriques i polítiques:*
  - 3.4.1 *Catalunya i la República* (1931)
  - 3.4.2 *La Constitució interior de Catalunya* (1932)
  - 3.4.3 *Els darrers dies de la Catalunya republicana* (1940)

La lectura de les obres esmentades en el present grup posa de manifest un profund, rigorós i científic coneixement de la història de Catalunya i, alhora, una concepció nacionalista d'aquesta història, la qual cosa es fa evident tant en l'elecció de la temàtica preferent com en els mètodes d'anàlisi i expositiu emprats per Rovira.

En el *Pròleg*² que fa més de deu anys vaig preparar per a encapçalar la reedició de la *Història nacional de Catalunya* vaig analitzar amb un cert detall, tot seguint allò que Rovira havia escrit com a pòrtic a la seva obra, la concepció historiogràfica de Rovira. Alguns fragments de la presentació que Rovira féu de la seva *Història* permeten conèixer les coordenades conceptuals i metodològiques que presidiren la seva tasca d'historiador; és

per això que, tot reproduint una part del pròleg esmentat, em proposo de presentar aquesta concepció de la història del nostre autor.

Rovira i Virgili començà la *Història nacional de Catalunya* amb unes reflexions profundes i serioses sobre l'àmbit a estudiar i sobre els mètodes científics a utilitzar per tal d'assolir un coneixement operatiu —no pas estàtic i purament erudit— del passat del país. Per això, redactà una extensa introducció en la qual presentà la seva concepció de la història en general, i de la història de Catalunya en particular.

Com a mostra de l'actitud compromesa, l'autor afirma el caràcter combatiu de la seva vocació d'historiador. «Comencem a escriure aquesta obra amb un joíós esperit de combat. Totes les nostres obres les havem escrites així, com en mig d'una lluita entusiasta (...) Lluita pel domini de la matèria tractada, per la possessió dels coneixements i les dades indispensables, per la formació d'un judici clar i ver dels homes, dels fets i de les coses».

Com a exponent clar de les tendències nacionalistes que assoliren força a la vida política i cultural del país durant els primers decennis del segle present, Rovira i Virgili manifesta, ja d'entrada, que es disposa «a escriure la història nacional de Catalunya». Cal, però, analitzar seriosament què volia dir allò d'història nacional. Per a Rovira, la història de Catalunya apareix com «el descabdellament, en el temps i en l'espai, de la vida d'un poble amb personalitat pròpia, mogut per una ànima nacional, la qual és la causa pregonada i constant dels fets històrics transcendents, i el senyal comú dels homes que els han realitzats». D'aquesta manera, «els segles passats es fan presents: la història deixa d'ésser una recordança morta (...)»

Seguint el pensador romanès Xenopol, analitza tot seguit els «factors constants de la història», que són tres: la raça, el caràcter històric i la continuïtat intel·lectual. «Formen la raça», diu, «el conjunt de caràcters innats que es transmeten per herència». Per a Rovira, però, el terme raça té un sentit molt més ampli que aquell que li donaren d'altres doctrines totalitàries més o menys contemporànies: «Les teories que gairebé neguen el fet de les diferències racials ens semblen completament pseudo-científiques. L'ur principal error prové de donar al mot raça un sentit antropològic massa absolut, i d'oblidar l'existència d'altres factors diversos en la formació del caràcter i de les facultats dels homes i dels pobles».

La raça, però, entesa d'aquesta manera, necessita adaptar-se

al medi històric: «Mentre que la raça representa les qualitats innates, bàsiques, dels pobles, el caràcter històric representa les qualitats adquirides en el llarguíssim decurs del temps i que provenen de la reacció de les qualitats de la raça sobre les circumstàncies històriques, és a dir, de l'adaptació de la raça als esdeveniments i a les condicions del medi». I, encara, una nova clari-ficació al concepte de raça i de caràcter històric, tenim la raça històrica, la raça nacional, diferent de la raça antropològica o natural. A aquella alludim els nacionalistes quan parlem, per exemple, de la raça catalana».

El darrer factor constant de la història és, per Rovira, la continuïtat intel·lectual, que constitueix una herència espiritual que reben els homes com a individus i com a collectivitat: «Aquesta herència enllaça les generacions, constitueix la unitat nacional a través del temps». I segueix: «La continuïtat intel·lectual (...) és objecte d'una incessant evolució, deguda a les forces transformadores». Aquesta problemàtica el porta, inevitablement, a plantejar un dels problemes que havia estat més de moda a la centúria anterior, i que encara era viu entre els pensadors catalans de la primeria del segle actual. Em refereixo a la tradició. Rovira no cau en el parany de l'estaticisme, ans al contrari, la seva idea de la tradició és marcada per aquesta actitud progressista de tot el seu pensament i de tota la seva actuació política. «Per tant», diu de manera ben clara, «la tradició no pot ésser deturada en una època històrica, ni en unes determinades institucions temporals. No podem dir, per exemple, que tota la tradició catalana estigui en les institucions medievals, ni en el pensament català d'aquella època, i que tot allò que se n'allunya no és tradicional ni és català. Cada època, cada període, presenten novetats més o menys transcendents i profundes. I aqueixes novetats no són necessàriament atemptatòries al caràcter nacional (...). La tradició no és una cosa formada, definida, cristallitzada, diguem-ho així, sinó una cosa en formació contínua, en plasmació incessant».

Malgrat que, per Rovira, la història de Catalunya és la història d'una «individualitat nacional», no la veu com a totalment uniforme en l'ordre intern. La unitat nacional pot ésser, i de fet és, pluralista: «Dins la Nació conviuen, lluiten i xoquen els diversos grups socials, amb interessos sovint oposats, interessos que durant el curs de la història es sobreposen de vegades als interessos nacionals, de conjunt (...). Admetem la multiplicitat i l'oposició dels grups socials dins la unitat nacional i l'acció de factors estrangers (...). La unitat de la Nació no pressuposa l'homogeneïtat dels seus elements ètnics i socials (...)».

Tot seguit, Rovira es pregunta què és l'esperit nacional. Malgrat la gran importància que l'autor dóna a la llengua, no cau en el parany de considerar-la ni com a únic ni com el més important element definidor d'aquest esperit nacional. «L'esperit nacional», afirma, «no és una cosa separada, independent de la llengua, del dret, dels costums, de la història. És la síntesi espiritual d'aquestes característiques, llur essència, ensems causa i efecte (...). L'esperit nacional és aquell nexa ideal i cordial de comunitat que uneix els pobles en un sentiment de pàtria».

Després d'haver exposat els principis generals de la seva concepció de l'àmbit històric que es proposa d'estudiar, Rovira escomet el problema espinós de l'objectivitat històrica. En aquest aspecte, el pensament de Rovira és doblement d'actualitat. D'una banda, resta ben clar que el rigor científic i metodològic ha d'ésser imposat per damunt del tot, però, de l'altra, gens oposada ni contradictòria amb la primera, Rovira manifesta que està disposat a començar la història del seu país amb una idea prèvia, amb uns prejudicis. Cal, però, donar a aquest terme un sentit estricte de judici previ, que hom haurà de saber modificar si les exigències de la investigació ho exigeixen. Deixem que sigui el mateix Rovira qui ens aclareixi aquests dos punts d'importància cabdal en el seu pensament historiogràfic: «Ens proposem d'escriure una història nacional. Però no pas una història patriòtica, en el sentit de propaganda i panegíric que aquest mot pren molt sovint. La concepció apologètica de la història li treu la valor científica i la transcendència fecunda en la societat. Ni alçarem fins als núvols les gestes, les institucions i els homes de la nostra pàtria; ni posarem tothora, sistemàticament, la raó de la banda de Catalunya; ni acceptarem les llegendes daurades i les belles faules, ni rebutjarem les veritats tristes o aspres (...). Més que mai accentuarem el nostre esforç per a assolir l'objectivitat en la màxima mesura possible. Que ja sabem que la història presenta sempre, així en l'exposició com en els judicis, una part considerable d'indestructible subjectivitat».

No és pas menys clara la manifestació que es disposa a escriure la història de Catalunya amb un evident prejudici de fons: «És bo, és útil i quasi direm necessari, d'anar a l'estudi d'un problema de qualsevol ordre amb un jui previ, amb un prejudici, el qual serveix de punt de partida a la recerca i a la reflexió; però això ha d'ésser amb la condició de saber prescindir del prejudici i d'abjurar-lo quan l'estudi realitzat ens ho mani o aconselli (...). La veritat és barrejada amb la llegenda i amb la mentida. I una de les més àrdues feines dels historiadors és la lluita contra les men-

tides i llegendes, que són la mala herba del camp històric, l'agram que l'infesta».

A continuació, Rovira fa un seguit de reflexions definidores de la seva tasca, a través de les quals resten clares les característiques internes del llibre. Comença assenyalant que es disposa a escriure una obra de síntesi, no pas de recerca personal, però adverteix que sempre que caldrà, recorrerà «al treball directe d'investigació i recerca en aquells punts en els quals considerem insuficient la documentació obtinguda fins avui i que, essent importants, restin foscos o dubtosos». La diferenciació entre l'erudit i l'historiador preocupa seriosament Rovira i Virgili: «De cada dia més, la feina històrica es descompon en dues ben diferenciades parts principals: el treball d'investigació i el treball de construcció (...). La psicologia i les aptituds de l'erudit i de l'investigador són ben diferents de les de l'historiador pròpiament dit. Els millors erudits i investigadors poden ésser uns mals constructors històrics». El problema que presenta la dualitat: formació erudita, o intel·ligència, i claredat expositiva, es palesa quan Rovira estableix un judici de les obres de Balaguer i de Bofarull: «Ha estat una dissort per a la història catalana que les dues grans històries —és a dir, històries grosses— de la pasada centúria, la de Víctor Balaguer i la d'Antoni de Bofarull, hagin estat escrites, respectivament, per un literat sense disciplina històrica i per un arxiver sense disciplina literària».

Rovira i Virgili és, sens dubte, el primer historiador general científic de Catalunya. És el primer a plantejar-se seriosament, en una obra de síntesi, la necessitat de fer una acurada anàlisi crítica de les fonts utilitzades. En aquest sentit, és de remarcar la crítica velada al contingut de les cròniques catalanes, sobre les quals jo sempre he pensat que, pel fet de tractar-se de la història oficial en el sentit pitjor del mot, contenen una proporció ben grossa de pura propaganda política del monarca que les «produí». Desitgem, però, que sigui el mateix Rovira qui exposi el seu pensament en aquest sentit: «Sense menysprear», escriu a l'apartat *El mètode històric*, «la vàlua històrica de les obres dels antics cronistes i historiadors, donem preferent importància als treballs moderns i recents, àdhuc per als fets més allunyats. No havem caigut en aquell vulgar miratge de creure que els escrits dels autors contemporanis dels fets històrics, o molt pròxims a aquests, tenen una major vàlua de veritat que els dels qui escriuen segles després (...). Quant a la història de Catalunya, cal consignar que procedeixen dels vells cronistes i historiadors les faules que durant molt de temps han viscut i que han entrat àdhuc en alguns llibres

contemporanis (...). Un hom pot dir que les dues principals feines dels historiadors contemporanis són: suplir allò que no han dit els antics i netejar les obres d'aquests d'errades, faules i conyalles (...). Per la nostra banda (...) sols acceptarem els fets i les versions després d'un atent estudi que ens convenci de llur veritat».

També el problema de l'historiador-jutge preocupà Rovira i Virgili: «No farem tampoc història crítica en el sentit d'afegir a la descripció i a la valoració dels aveniments i dels homes una obligada tirallonga de comentaris, amb aprovacions i reprovacions, amb parers personals i amb col·locació d'etiquetes de bo i dolent, plausible i censurable, just i injust. No estalviem el nostre parer, però el fem servir, més que de fall judicial, per mesura dels fets i de les coses, com un mitjà per a situar-les millor».

Com que Rovira es proposà de presentar tots els aspectes de la vida de Catalunya, sentí la necessitat d'idear una estructura no pas rígida, però sí unitària dins la qual encabir aquella pluralitat temàtica. «Una història general, que abracci totes les èpoques, totes les terres de la nació, tots els aspectes de la vida nacional, va a perill d'ésser un caòtic amuntegament de fets i de dades, entremig dels quals l'autor i els llegidors perdin l'esma (...). La feina de l'historiador, en aquest punt, és fixar un ordre lògic i sistemàtic i donar una arquitectura estètica a l'exposició dels fets que s'han produït successivament o simultàniament, estranys a tota classificació i a tota ordenació literària». El desig de no donar a l'obra un sentit massa rígid també es posà de relleu en el criteri de Rovira sobre el desenvolupament cronològic dels esdeveniments. L'intent de defugir un cronologisme encarcerat resta clar quan manifesta: «La vida de les generacions i la marxa dels pobles no es descabdellen de conformitat amb els armaris, prestatges i calaixos de les divisions i subdivisions cronològiques».

Després d'unes reflexions entorn de l'estil literari que ha de tenir una obra històrica —un estil que «faci la lectura agradable, fàcil i atractiva», que no sigui un «estil florit» o un «estil poètic»— Rovira fa una anàlisi crítica de les diverses històries generals catalanes, des de la de Jeroni Pujades fins a la d'Aulèstia. A remarcar les reflexions entorn de la llengua en què totes aquelles obres foren escrites: en català fins al segle XV; en català, encara, el primer volum de Pujades, ja al segle XVII, i en castellà gairebé totes les altres, fins i tot les dels catalanistes Balaguer i Andreu de Bofarull, ja en plena època renaixentista; en català a partir d'Antoni Aulèstia, a qui correspon «l'honor d'haver restituit a

l'idioma patri la dignitat de llengua pròpia de la Història general catalana».

Permeteu-me, per acabar aquest apartat, de reproduir les darreres reflexions que Rovira i Virgili es féu abans de començar a escriure la seva monumental *Història nacional de Catalunya*: «I ara ens posem a la feina (...). A punt de començar-la, la veiem més llarga i més dura que mai. Dins ja del camp que havem de recórrer, ens adonem de tota la seva vastitud. No podem retrocedir; i si poguéssim tampoc no ho faríem. Sentim l'amor d'aquesta feina, l'encís de les seves bel·leses, la joia d'una aventura florida d'il·lusions. Ens mou una pura fe catalana i humana. No sabríem demanar, en nom d'aquesta fe, la benvolença de ningú. Demanem, en canvi, l'ajut de tothom. L'ajut cordial dels bons catalans, l'ajut intel·lectual dels qui per llurs coneixements i per llurs estudis poden facilitar la nostra tasca. En posar-nos a escriure aquesta *Història*, alcem la ploma com si fos un penó. L'alcem en honor de la Catalunya gloriosa dels temps passats i en salutació anticipada, tota vibrant d'esperances, a la Catalunya dels temps que han de venir».

* * *

Rovira començà la seva reflexió sobre el fet nacional català amb una anàlisi sobre el grau de nacionalització del país en els primers anys del present segle. El seu llibre *La nacionalització de Catalunya*, publicat el 1914, i escrit abans de constituir-se la Mancomunitat, parteix de la contundent afirmació que Catalunya és una «terra nacionalment empobrida», i que «l'edifici de la nacionalitat catalana està en runes». Tot seguit analitza les conseqüències del fet que Catalunya hagi estat una «nacionalitat oprimida». El llibre és tot ell una minuciosa enumeració de les manifestacions que posen en relleu aquesta pregona desnacionalització que pateix la Catalunya de començaments de segle: «De les nostres institucions polítiques no en queda res»; «El Dret català, sense òrgans de renovació, se corseca; (...) l'idioma castellà, hoste sobrevingut, ha tret de casa la gloriosa llengua nostra»; «L'ensenyament és, de dalt a baix, tot castellà»; «La burocràcia és, a Catalunya, quasi tota no catalana»; «La correspondència, per a dins de Catalunya mateix i entre catalans, s'escriu, en la gran majoria dels casos, en llengua castellana»; «La premsa, especialment la diària, és predominantment castellana»; ³ «La producció bibliogràfica catalana és, dins Catalunya, inferior a la castellana»; «El teatre català està en una situació llastimosa»; «L'Església sofreix també a Catalunya els efectes de la desnacionalització»;

«L'aspecte exterior de les nostres ciutats, de les nostres viles i àdhuc dels nostres vilatges del pla i de la muntanya, és castellà».

Tot seguit Rovira assenyala els àmbits damunt dels quals cal actuar per tal «d'emprendre la formidable obra de restauració». Són aquests: l'ensenyament primari, l'ensenyament superior i l'alta cultura. Per a Rovira la Universitat constitueix, en aquest sentit, «una de les més grosses ignomínies que sofrim». La nacionalització s'ha d'exercir també a través de la catalanització de la premsa, les edicions i el teatre, factors tots ells d'una importància cabdal.

Aquesta catalanització del país no és possible, segons Rovira, sense Barcelona. És per això que cal destruir el recel anti-barceloní, que és «un dels més terribles enemics del nostre sentiment nacional». Aquesta hostilitat ha estat fomentada pels «polítics de les colles espanyoles», que «esporuguien els catalans no barcelonins amb l'espantall de la centralització de Barcelona». Per Rovira, «Barcelona, amb les seves multituds obreres, amb la seva menestralia democràtica, amb la seva intel·lectualitat europea, ha de donar a la nova Catalunya, l'alè vital de llibertat».

La nacionalització exigeix també una tasca proselitista i disposar de mitjans econòmics que han d'aportar aquells que en disposen. Tota aquesta immensa obra necessita, però, d'una reflexió i d'un treball intens de Catalunya endins: «Recollim un instant la mirada, guaitem al nostre entorn, coneguem el nostre poble tal com és»; res no tindrà sentit ni valor «mentre no tinguem avançada la primordial feina interior, la *mise en valeur* de les energies netament catalanes». *Endintre*, crida Rovira tot seguint Joan Maragall.

* * *

La formulació més clara del pensament nacionalista de Rovira es troba en el seu llibre *El nacionalisme*, aparegut el 1916 a les publicacions de «La Revista».

L'autor comença el primer paràgraf del primer capítol amb una afirmació que defineix el seu pensament. Diu: «Tota nacionalitat té dret a constituir un Estat independent o autònom». La disjuntiva respon, penso, a una concepció política que exclou l'independentisme com a *únic* camí de concreció del dret derivat d'ésser una nació, però, en canvi, afirma que aquest dret existeix com una de les dues possibilitats. Ho explica el mateix Rovira quan escriu: «(...) el principi de la llibertat nacional pot tenir igualment realització amb la independència i amb l'autonomia

plena». L'ambigüitat d'aquesta paraula «plena» no permet aprofundir gaire més en el vertader sentit de la diferenciació entre ambdós conceptes.

Un pas més, i trobem una altra constant en el pensament polític de Rovira, el seu federalisme: «L'Estat nacional», manifesta, «pot romandre sol, o bé aplegar-se federativament amb altres Estats dins un Estat compost, conservant la seva autonomia. En tots dos casos existirà la llibertat política de la Nació».

Què és, però, per Rovira, una nació? Què és una nacionalitat? Aquests dos conceptes són definits i desenvolupats en dos apartats d'*El nacionalisme*. El mot *nacionalitat*, afirma Rovira, pot tenir diverses accepcions. Són aquestes: la qualitat de la ciutadania i la pertinença a un Estat; els habitants d'una mateixa raça i llengua que viuen en un lloc determinat; la qualitat que defineix la nació, «com la humanitat», diu Rovira, «és la qualitat que constitueix l'home»; el poble que posseeix una personalitat nacional que no té políticament reconeguda; el poble amb caràcter nacional, independentment de si té o no un Estat propi i de si li és reconeguda o no la seva personalitat; i el conjunt d'un Estat.

Quant al mot *nació*, Rovira manifesta que pot designar també realitats diverses. Són aquestes: el poble dotat de personalitat nacional i constituït en Estat, el poble dotat de personalitat nacional independentment de si està constituït o no en Estat o de si té o no reconeguda la personalitat; el país d'origen en sentit regional: els clàssics, constata Rovira, deien «aragonès de nació, extremeny de nació»; i, finalment, l'Estat, «és a dir, el conjunt social abraçat per l'organització de l'Estat».

Per Rovira —i aquesta afirmació té, penso, un indubtable interès en l'actual moment constitucional espanyol—, ambdós conceptes són sinònims. Ho afirma ben clarament quan escriu: «Emplearem nosaltres els mots *nacionalitat*, *nació*, tant l'un com l'altre (i fent-los, per tant, sinònims), en la llur accepció de poble amb caràcter nacional, tant si està constituït en Estat com si no, tant si té reconeguda com no la seva personalitat».

Seguint el polític i jurista italià Pasquale Stanislao Mancini (1817-1888), Rovira afirma que una nació o nacionalitat «és una comunitat natural d'homes, aplegats en vida comuna per la unitat de territori, d'origen, de costums i de llengua, tenint consciència d'aquesta comunitat». Així, doncs, per Rovira els elements que formen la nació són el territori, la història, la raça, la llengua, la comunitat de dret i costums, la cultura, la consciència de la pròpia personalitat i la voluntat de mantenir-la i aprofundir-la.

La importància que Rovira dóna a la consciència arriba fins al punt de fer-li escriure: «Basta que un poble se senti nació perquè ho sigui. Sentint-s'ho, ho és. I, si cal, ho és, àdhuc contra la Història, i contra la raça, i contra les teories, i contra la geografia i tot». Bé que, quan la consciència existeix, la voluntat no manca, l'afirmació del fet nacional necessita, ultra la consciència (fet intern), «un factor transcendent, susceptible de manifestació exterior; i aquest és la voluntat».

El pensament de Rovira no canvià al llarg dels anys. Per aquest motiu no dubtà a publicar novament *El nacionalisme*, de 1916, més de quinze anys després (1932). Hi canvià, però, el títol (*El principi de les nacionalitats*), «perquè en aquests darrers temps s'ha estès en gran manera l'accepció del mot *nacionalisme* en el sentit de xovinisme, d'imperialisme i d'exclusivisme nacional». Assenyala Rovira que el mot que serví per a designar, al segle XIX, «els moviments de reivindicació nacional per part dels pobles oprimits o dominats», havia estat deformat fins al punt de fer-se sinònim de «fanatisme patriòtic i de l'oposició agressiva a altres pobles i fins a l'esperit universal». És per aquest motiu que Rovira substituï sovint el mot *nacionalista* pel de *nacional*. Rovira i Virgili havia estat, doncs, amatent als canvis ideològics que vivia l'Europa del seu temps, a les portes ja dels grans moviments totalitaris que l'havien de trasbalsar tan profundament.

El federalisme és una de les constants més persistents en el pensament de Rovira i Virgili. S'hi referí en moltíssimes ocasions i des d'obres d'abast diferent. Aquesta part tan important de la seva concepció de la vida política es troba sintetitzada d'una manera ben clara en el seu llibre *Nacionalisme i federalisme*, publicat el 1917.⁴ El punt d'arrencada és definit de manera diàfana pel nostre autor: «La plena satisfacció de les aspiracions nacionals d'un poble en l'ordre polític només es pot esdevenir dins dues categories d'organització: l'Estat propi independent i l'Estat compost federal (...). Ambdues solucions impliquen la reivindicació de la sobirania de la nacionalitat». Per Rovira, la solució federal al problema de Catalunya deixa intacta la sobirania de Catalunya, perquè en l'Estat federal «existeixen simultàniament i harmònica diferents cercles de sobirania».

En contrast amb el tipus de federació regional —aquella en la qual els Estats federats no tenen un caràcter nacional, com és el cas dels Estats Units—, Rovira defensa, per al cas ibèric, una *federació de tipus nacional*, que hauria d'aplegar Portugal, Castella, Catalunya i el País Basc. Aquest tipus de federació, insis-

teix, és «la que pot resoldre amplament els problemes nacionalistes», perquè «dins el sistema federatiu hi cap, entera, la sobirania política de les nacions». Correspon als Estats que s'integren en la Federació establir les condicions del pacte Federatiu: «Són els Estats que es federen», escriu Rovira, «els que, tot recaptant les llurs funcions pròpies, marquen l'esfera d'acció i les condicions de funcionament del poder comú, el qual no intervé en l'exercici de les facultats d'aquells Estats».

Rovira refusa qualsevol altra mena de federalisme que menyspreï la sobirania de les parts. Si hi ha imposició de l'Estat central sobre els Estats particulars i control de l'autonomia, no pot parlar-se de federalisme. En aquest sentit, Rovira manifesta algunes discrepàncies amb la concepció federal de Pi i Margall i d'altres federalistes hispans. «El principi federatiu exigeix», afirma Rovira insistint en la idea central ja exposada, «el reconeixement de la sobirania dels Estats particulars *en tot el cercle de llurs poders*», el subratllat és meu, «és a dir, que aquests Estats no estiguin sotmesos, dins aquest cercle, al senyoratge o al control de l'Estat central. En un mot: dins la Federació, els Estats Federats, quan es mouen *dins el cercle de les pròpies atribucions*», el subratllat torna a ésser meu, «són tan lliures com els Estats independents». En síntesi, la sobirania ha d'ésser total en aquelles matèries que el pacte de federació ha reservat als Estats particulars.

Bé que Rovira no féu una anàlisi aprofundida de la divisió de sobiranies entre els Estats particulars i l'Estat central, no va estar-se d'establir el principi general que havia de servir per a establir aquesta distribució. «En les Constitucions federalistes», va escriure, «és adoptat el procediment d'assenyalar les facultats de l'Estat central. Totes les facultats que no són atribuïdes a aquest resten a càrrec dels Estats particulars». Esmentà Rovira les competències essencials que aquests han de mantenir per tal que no se'n ressenteixi llur sobirania. Són aquestes: serveis administratius interiors, com obres públiques, comunicacions, beneficència, serveis tècnics, etc.; finances i règim tributari; garantia de la llibertat i defensa de l'ordre públic a l'interior; resolució de la conflictivitat entre municipis de l'Estat particular; legislació civil, penal i de procediments; nomenament dels funcionaris de l'administració interior; organització dels tribunals de justícia; ensenyament i cultura, i llengua. Admetia, però, una harmonització unificadora en la legislació civil, i sobretot en la penal i en la de procediments.

Tot i que no assenyalà les funcions que, en el sistema federal

que proposava, havien de correspondre a l'Estat central, de l'anàlisi que féu de la llei del *Home Rule* irlandès sembla desprendre's que aquelles podien ésser, almenys, aquestes: les lleis relatives a la Corona; la pau i la guerra; l'exèrcit i la marina; els tractats internacionals i els títols i dignitats.

Així, doncs, malgrat la contundència i la fermesa de moltes expressions de Rovira en parlar de la sobirania catalana, el sistema polític que propugnava el 1917, en definir l'estructura de l'Estat federal, no era, quant als resultats finals, gaire dissemblant d'allò que pot constituir un règim autonòmic que defineixi amb claredat les competències exclusives de les diverses nacionalitats. La diferència, important, molt important, entre l'Estat federal defensat per Rovira i els règims autonòmics que hom establiria el 1932 i el 1979 radicava en l'origen de la sobirania. En el primer, hi predomina la concepció que és l'Estat federal particular aquell qui cedeix, a través d'un pacte, a l'Estat central una part de la sobirania pròpia. La pràctica política més recent ha invertit, de fet, l'origen de la sobirania: és l'Estat central aquell que ha cedit a les nacionalitats una part de les competències que posseïa. En qualsevol cas, les reflexions i el llenguatge de Rovira de fa seixanta-cinc anys resulten encara avui d'una modernitat i d'una utilitat política indubtables.

És per això que la commemoració del centenari del seu naixement esdevé no solament un acte de justícia i de reconeixement per la tasca política i intel·lectual que acomplí en vida, sinó una ocasió interessada per a reflexionar sobre l'ordre constitucional que estem construint i sobre els mètodes i els camins que hem de seguir per a tirar endavant amb èxit la reconstrucció nacional de Catalunya.

NOTES

1. Antoni Rovira i Virgili (Tarragona 1882-Perpinyà 1949). Escriptor, historiador i polític. El seu primer article en català aparegué a «La Justícia», setmanari republicà tarragoní. Anà a Barcelona a estudiar lleis, però hagué de retornar a Tarragona sense haver pogut acabar la carrera per dificultats econòmiques; hi fundà i dirigí el setmanari federal «La Avanzada» i el grup Joventut Federal. El 1905 guanyà el concurs de periodisme organitzat per «El Poble Català», del qual fou redactor a partir de l'any següent. Col·laborà també a «La Campana de Gràcia», «L'Esquella de la Torratxa», «El Gall», «Renaixement», «Unió Catalanista», etc. Contribuí a fundar la Societat Catalana d'Edicions (1911), on publicà la seva *Història dels Moviments Nacionals*. El 1914 se separà de la Unió Federal Nacionalista Republicana per disconformitat amb l'anomenat

Pacte de Sant Gervasi. Aquell mateix any fundà el setmanari «La Nació» i, cridat per Prat de la Riba, ocupà un càrrec a la secció de premsa de la Mancomunitat. Col·laborà a «La Veu de Catalunya» i a «La Publicitat». El 1922 fou un dels fundadors d'Acció Catalana i aquest mateix any començà la publicació de la *Història Nacional de Catalunya*. El 1924 fundà la «Revista de Catalunya», que dirigí fins al 1929. Edità l'«Anuari dels Catalans» (1923-26). Després de deixar per divergències doctrinals Acció Catalana, fundà (1927) el diari «La Nau», que esdevingué l'òrgan polític del partit Acció Catalana Republicana, també promogut per ell. Fusionats els dos partits per constituir Acció Catalana Republicana, aquesta no volgué pactar amb l'Esquerra Republicana de Catalunya i fou vençuda en les eleccions del 12 d'abril de 1931. L'any següent, atenent un prec de Francesc Macià, ingressà a l'Esquerra Republicana, a l'òrgan de la qual, «La Humanitat», col·laborà activament. Fou elegit diputat al Parlament Català, del qual durant la guerra fou designat Vice-president i, a l'exili, president. D'ençà de 1939 visqué a Montpeller. Alliberada França, el president de la Generalitat, Josep Irla, li encarregà la constitució del Consell Assessor de la Generalitat i, tot seguit, formà part del govern. Ha estat un dels més il·lustres teoritzadors —i divulgadors— de la causa nacional de Catalunya.

2. Quan, a principis dels anys setanta, un editor basc es disposà a reeditar en facsímil la *Història nacional de Catalunya*, la censura hi posà tota mena d'entrebancs. Un dels motius principals era el pòrtic que l'obra portava, en el qual Rovira assenyalava els principis metodològics i conceptuals que havien de fonamentar la seva tasca d'historiador. No hi hagué més remei, finalment, a canvi que hom autoritzés l'aparició de l'obra —que comença a la prehistòria i acaba al segle XVII— que redactar un pròleg nou —que em fou encarregat per l'editor— i canviar el títol, que quedà reduït a *Història de Catalunya*. El pòrtic escrit per Rovira fou publicat al final del volum VIII, que aparegué quan les circumstàncies polítiques havien fet un tomb molt important. L'esperit dels censors franquistes enfront de la *Història* de Rovira queda perfectament de manifest en la carta que l'historiador i publicista Ricardo de la Cierva, aleshores Director General de Cultura Popular, dirigí, el 28 de maig de 1974, al responsable de l'empresa editorial que ja havia enllestit la reimpressió, amb el meu pròleg, del primer volum de la *Història nacional de Catalunya*. Deia així:

«Mi distinguido amigo:

»Aunque con mucho retraso, motivado por el mucho trabajo que pesa sobre nosotros, leí con todo interés su carta y aunque ya tenía formado mi juicio sobre la reimpresión del primer volumen de la «Historia de Cataluña», he vuelto a estudiar a fondo la obra con el mejor deseo de complacerle. Por eso, siento doblemente que mi decisión, que asumo con toda responsabilidad personal y oficial, deba ser negativa.

»Hacen mal, desde luego, sus amigos catalanes en poner en duda nuestro propósito de apertura; me remito a centenares de pruebas, pero la apertura no es incondicional sino que tiene como límite la ley.

»La historia de Rovira Virgili es una historia separatista, hecha con intención separatista, y con expresión separatista. Esto no se lo dice a usted un político sino un historiador profesional que por imperativo de su cargo está ahora obligado a defender con la Ley en la mano lo que la Ley le exige. Ciertamente que muchas veces son más peligrosos los separadores que los separatistas, como usted dice y yo he repetido. Pero el separatismo ha existido y existe; y este libro, no solamente en su prólogo, realmente desafortunado, sino en toda su parte inicial hasta bastante más allá del primer centenar de páginas rezuma de separatismo por casi todas sus líneas y sobre todo nace de una concepción descaradamente separatista. Si por mantener en privado y en público esta sincera opinión hay personas que no creen en nuestra política de apertura pagaré con mucho gusto ese precio. En público y en privado, cuantas

veces se me ha requerido para ello, he señalado claramente las reglas del juego para este período de nuestra producción editorial. Hay algunas cosas sagradas en las que ni siquiera puedo admitir discusión:

»La figura del Jefe del Estado, la función de las Fuerzas Armadas, y la unidad nacional pertenecen a ese conjunto de temas contra los que no cabe dirigir ninguna expresión de propaganda adversa, aunque, naturalmente, incluso en estos temas cabe el análisis y el comentario científico.

»No sabe usted cómo lamento el perjuicio económico que a usted le puede reportar la inutilización de su inversión, pero debo advertirle con toda lealtad que de presentarse esta obra a depósito sería inmediatamente objeto de secuestro administrativo, y tengo la seguridad personal de que dicho secuestro sería confirmado por la autoridad competente.

»Agradezco mucho las amables palabras que me dedica y puede usted creer que esta decisión tan desagradable la tomo con auténtico sentimiento pero con toda decisión. Por no cortar de raíz estas tendencias a su debido tiempo vinieron horas muy tristes para Cataluña y para toda la nación española.

»Estoy convencido de que la insistencia del señor Rovira Virgili en la "nacionalidad catalana", no es un simple juego de palabras.

»Un cordial saludo,

»RICARDO DE LA CIERVA».

3. Hi havia, però, a tot Catalunya, com fa constar el mateix Rovira, sis diaris catalans: dos a Barcelona («El Poble Català» i «La Veu de Catalunya»); un a Sabadell («Diari de Sabadell»); dos a Manresa («El Pla de Bages» i «Bages-Ciutat») i un a Reus («Foment»).

4. Tant aquesta obra com *El nacionalisme (El principi de les nacionalitats)* han estat recentment reeditades, juntament amb altres articles de Rovira publicats a la «Revista de Catalunya», a l'obra: Antoni Rovira i Virgili, *Nacionalisme i federalisme*. Edició a cura d'Isidre Molas. Barcelona, Edicions 62 i «La Caixa», 1982.

Text de la conferència pronunciada al Casal Bonavista, de Barcelona, el 26 de novembre de 1981.

Sobre el nacionalisme

Josep Guia

Els prejudicis i les rutines seguides al voltant de la qüestió nacional per les organitzacions polítiques de classe, i pels seus teòrics en primer lloc, han creat i provocat no sols deformacions mentals i incapacitats d'anàlisi sinó, fins i tot, ceguesa pura i simple per a observar fets evidents en la dinàmica del comportament de les masses. ¿Com, sinó, explicar-se, sense aquesta mena de vacuna contra tot el que faci referència a nació/nacionalisme, pàtria/patriotisme..., que no s'hagi valorat degudament la *determinant component nacional de tots els moviments de masses amb transcendència històrica*? ¿Com no veure que les lluites de classe, en els seus enfrontaments decisius, es manifesten sempre envoltades, recobertes i, alhora, impulsades, per una o altra ideologia nacionalista? O, el que encara és pitjor: ¿Com és possible de veure el nacionalisme de l'«Allons enfants de la Patrie...», de la revolució burgesa francesa, i no veure el nacionalisme del «¡Patria o Muerte: Venceremos!», de la revolució socialista cubana?

En un estadi històric incipient del moviment obrer era més justificable —bé que no totalment— que les observacions sobre el fet nacional no anessin més enllà dels esclatants i recents moviments nacionals protagonitzats i abanderats per les revolucions burgeses de l'època moderna i, en particular, del segle XIX i primers anys del XX. Però, d'aleshores ençà ha passat molt de temps i s'han produït, entre d'altres fets també importants, noves experiències revolucionàries de signe proletari. En totes aquestes experiències (Cuba, Algèria, Vietnam...), l'alliberament nacional ha estat consubstancial a la lluita revolucionària. Fins i tot la gran revolució socialista russa no va estar ni tan *una* ni tan *russa*.

falsa concepció que se'n deriva de la presentació de la presa del Palau d'Hivern com la culminació de la victòria del proletariat, la qual ens duu a interpretar que la revolució va estar el resultat d'una lluita de classes «pura» (= sense «interferències» nacionals), cal substituir-la per la visió més d'acord amb la realitat, que la victòria del proletariat realment es va dilucidar després del 1917, a través de les lluites d'alliberament de classe i d'alliberament nacional que es van produir a cadascuna de les nacions de l'Estat rus. Aquesta pluralitat d'opressions i d'arrelaments de classe i nacionals són els que realment van fer possible l'àmplia mobilització victoriosa dels pobles de l'Estat rus contra la conjunció de les forces reaccionàries de l'interior i de l'exterior, entre el 1917 i el 1920. Que l'estalinisme tallés posteriorment, i contundentment, aquesta pluralitat d'estats socialistes que anaven configurant-se a les diferents nacions, ha estat el factor determinant de la imatge deformada —«neta de nacionalismes»— que ha tingut entre nosaltres la Revolució Russa d'Octubre, la qual, amb més propietat, s'hauria de dir la «Revolució Socialista dels Pobles de l'Estat Rus, de 1917 a 1920».¹

D'altra banda, una altra observació que també es pot fer —que s'ha de fer— ara, i que a primers de segle era impossible de fer, és que «Estat socialista» i «Estat plurinacional» (cal llegir: «Estat amb pervivències d'opressió nacional») fan mala lliga. Fins al punt que la cosa pot arribar a ésser un dels principals factors que la transició cap al comunisme quedi aturada i s'iniciï un procés d'involució cap a noves formes de restabliment de les estructures capitalistes.

El nacionalisme, eina estratègica de masses

No és exagerat d'afirmar que, al llarg de la història, les classes socials accedeixen i es mantenen en el poder assumint i potenciant una determinada ideologia de grup, un determinat patriotisme més o menys definit, a través del qual involucren al costat dels seus interessos unes altres capes socials. I això, tant en els casos que el grup de referència és coherent (nacionalment) com en els casos que, per damunt d'una diversitat de grups, s'imposa i s'esgrimeix, per la classe social dirigent i beneficiària de la maniobra, una consciència alienada d'unitat (nacional).

El recurs a la collectivitat —real o fictícia—, als valors i a la idiosincràsia d'aquesta, als drets de tota mena que li corresponen

o al gran destí que ha d'acomplir —tot, segons les valoracions «dels qui recorren», i tant si és per a la simple defensa i autoafirmació com per justificar l'agressió i el domini— és una constant històrica tan antiga com la lluita de classes, puix que és el seu recobriment. És l'eina de masses de les classes socials en lluita. Cal puntualitzar, però: en lluita per, o contra, el poder polític. I calia puntualitzar perquè, altrament, exemples no en faltarien per negar la contundència de l'afirmació: des del marxista de formulari que adduïria qualsevol vaga realitzada al voltant de qualsevol conveni per «demostrar» la falsedat del recurs al nacionalisme per part de la classe obrera, fins al nacionalista no marxista que ens diria que els pobles, les nacions, es mouen per ideals col·lectivament compartits, els quals afecten totes les classes socials en general i no responen als interessos i les intencions de cap d'elles en particular.

Resumint: Com que en i des del marxisme (a diferència de l'anarquisme) la lluita *contra* el poder polític no és més que la lluita *per un altre* poder polític, podem deixar així el que volem dir: *el nacionalisme és l'eina ideològica de mobilització de masses que fa servir una classe social per a la conquesta o el manteniment-consolidació del seu poder polític.*

Variabilitat del contingut de classe del nacionalisme

Algun docte de cuina dirà que, amb l'afirmació anterior, estem designant amb el mot «nacionalisme» certes ideologies *patriòtiques* anteriors al mateix naixement del concepte burgès de *nació*. Exactament! Encara diria més, senyor Dupont: no sols anteriors sinó *també* posteriors. Perquè el de *nació* no és exclusivament ni única un concepte burgès, malgrat la quantitat ingent de marxistes de formulari que tenen un concepte burgès de la *nació*. A tot estirar, el que va fer la burgesia va ser manipular i redefinir el producte, en funció sempre dels seus interessos, perquè d'això en depenia *l'adhesió popular* necessària per al triomf i l'estabilitat del seu accés al poder. En aquest sentit, la burgesia en va reconèixer unes, de nacions, en va *inventar* d'altres, i va intentar d'esborrar-ne moltes més, la reivindicació actual de les quals no pot ésser si no és anti-burgesa.²

De nacions i nacionalismes, doncs, no sols hi ha els que ha definit i utilitzat la burgesia. Resulta bastant incomprensible que s'hagi mantingut durant tants anys la fallàcia que el nacionalisme

és (invariablement) burgès, quan el mateix Lenin afirmava que els nacionalismes sempre van per parells, dialècticament oposats: sempre n'hi ha un d'opressor i un altre d'alliberador. Per conciliar aquesta afirmació amb el dogma que tot nacionalisme és burgès, caldria concloure que tots dos, l'opressor i l'alliberador, ho són de signe burgès, es a dir, que la mateixa burgesia jugava dues batalles ideològiques alhora, i més quan encara no tenia el poder. Per favor! Segurament estarà més en raó pensar que (en els temps i els llocs de Lenin: La Rússia tsarista) un d'ells, l'opressor, era un nacionalisme feudal, i l'altre, l'alliberador, era un nacionalisme burgès. Lenin mateix ho diu: «... el nacionalisme dels grans russos (...) és ara el més terrible; és el menys burgès, però el més feudal».

El nacionalisme en Marx i Lenin

A Marx i a Lenin els va faltar perspectiva històrica a l'hora d'analitzar el paper que havia jugat i que podria continuar jugant el nacionalisme —els nacionalismes— en la lluita de classes. I la raó principal d'aquesta mancança —a banda del fet secundari, en homes com ells, de no haver viscut i patit personalment una opressió nacional— potser sigui que ambdós van viure l'època històrica de l'esclat dels moviments nacionals encapçalats i manipulats per les respectives burgesies en llur accés al poder. Això va ésser pràcticament l'únic que van veure del nacionalisme. No hi entraren a més, i amb aquestes parcials observacions elaboraren llurs anàlisis i conclusions.

Marx va desconèixer i va bandejar fins a tal punt la constant importància dels profunds arrelaments psíquics i sentimentals dels trets nacionals —arrelaments que es donen especialment al si de les classes populars— que va arribar a dir i escriure aquella desafortunada frase d'«els obrers no tenen pàtria», de conseqüències ben funestes, i de vegades tràgiques, perquè a partir d'ella es va entendre i estendre que l'estratègia obrera d'accés al poder anava no sols al marge dels sentiments nacionals sinó expressament en contra. Com si les *pàtries* i els *patriotismes* haguessin estat, fossin i anessin a ésser privatis de la burgesia! La I Guerra Mundial s'encarregà d'invalidar —per bé que la lliçó no va ésser apresada— una tan pedrestre i suïcida interpretació de l'*internacionalisme* com a sinònim d'*antinacionalisme*. Altres fets posteriors, ja ho hem dit abans, han acabat d'evidenciar que, a més dels naciona-

lismes de signe feudal i de signe burgès, existeixen nacionalismes de contingut obrer que han permès i permetran d'arribar a la constitució de més d'un estat socialista. Al Vietnam o a Cuba, Ho Chi Minh i Fidel Castro han sabut recuperar la «pàtria» per a la teoria i la pràctica revolucionàries. Tot i treient-li l'anatema, han demostrat en la pràctica que el nacionalisme pot contribuir a la victòria de la revolució socialista.

Lenin va adoptar una postura més pragmàtica que no pas teòrica, més de tractament tàctic dels moviments nacionals que anaven apareixent que no pas de valoració estratègica del nacionalisme. Tanmateix, i com ja hem dit, en moltes ocasions va apuntar idees que manifesten fins a quin punt li hagués estat fàcil una teoria més general i completa. Fins i tot, allò del «dret a l'autodeterminació», que després s'ha repetit incansablement com a fórmula oficial a aplicar per a les nacions oprimides en qualsevol lloc i circumstància, no era en el seu origen més que una solució tàctica adoptada pel partit bolxevic per a un lloc i una circumstància. Es tractava —en paraules del mateix Lenin— «del programa nacional dels marxistes d'un país determinat, Rússia; d'una època determinada, els començaments del segle XX». Que ell mateix, en altres moments i mancat com estava d'una interpretació global del nacionalisme, elevés la fórmula esmentada a un rang i una amplitud que no li corresponia, no invalida l'afirmació radical que tot el que Lenin va fer i dir sobre la qüestió nacional estava impregnat d'un punt de vista eminentment tàctic i, per tant, referit a la realitat i el temps que l'envoltaven.

Proposta de definició general

El nacionalisme és la ideologia d'incidència policlassista esgrimida per una classe social al servei de la seva lluita del poder (exactament: per a la formació i/o el manteniment del seu poder polític), en un determinat àmbit territorial on existeix un cert grup nacional, el recurs i l'apellació al qual (en una dimensió real o alienada) és la causa immediata del dit nacionalisme.

La qüestió de l'Estat, és a dir, del poder polític d'una classe social, és al centre de la nostra proposta de definició. El nacionalisme, doncs, és una ideologia «d'Estat»: d'un Estat inexistent i reivindicat o d'un Estat existent i imposat. Els nacionalistes que no es plantegen la qüestió de l'Estat (en una de les dues opcions esmentades) són les comparses que, en qualsevol ideologia, l'acom-

panyen, l'eixamplen i, alhora, la dilueixen; per exemple, l'esquerra monàrquica espanyola respecte a l'espanyolisme (burgès, no cal dir-ho) o l'esquerra republicana catalana respecte a l'independentisme (proletari, és clar).

D'altra banda, mai no repetirem prou que la qualificació política i de classe d'una ideologia no s'ha de fer en funció dels *ideologitzats* (la classe, o més aviat les classes destinatàries), sinó en funció de l'*ideologitzador* (la classe, en singular, impulsora i beneficiària). Així, doncs, cal entendre que el nacionalisme és una ideologia inter-, millor, poli-classista quant a la *incidència de masses* que té, no quant als *interessos de classe* als quals respon. Quan algú parla del contingut de classe del nacionalisme, òbviament fa referència a aquest segon aspecte. Per exemple, ningú no gosarà pensar que l'espanyolisme (= ideologia que defensa l'actual Estat espanyol, amb o sense Ifni i Fernando Poo, ves per on!) és d'esquerres pel fet que l'esquerra monàrquica espanyola hi sigui de quatre potes, «hasta las cachas». De la mateixa manera, el catalanisme (ideologia reivindicatòria del futur Estat català, Salses i Guardamar inclosos) no és de dretes per molt que se'n diguin de catalanistes els burgesets subalterns, i baixets, de casa nostra. Així, doncs, en un Estat plurinacional, que ha estat construït històricament sobre la base de la pre-eminència de les característiques nacionals d'un dels grups habitants del territori i sobre la base del bandejament dels altres grups, hi ha dos tipus de nacionalismes antagònics: un d'opressor i un altre d'alliberador.

El primer respon als interessos de la classe que detenta el poder polític estatal. El segon sols pot respondre als interessos de la classe dialècticament oposada a la que detenta el poder polític estatal.³

De tota manera, cal sortir al davant d'aquells altres que diuen, sense vergonya, que «el nacionalisme (el d'alliberament, és clar, que l'altre ni el veuen, tot i que l'exerceixen cada dia) és petit-burgès». Preguntem: ¿Pot la petita burgesia segregar i arribar a fer que sigui hegemònica una ideologia pròpia (el nacionalisme d'alliberament), oposada a la ideologia dominant (el nacionalisme opressor), i que, a més, sigui una *ideologia-eina* d'accés al poder? O, en altres paraules, ¿pot la petita burgesia plantejar-se l'accés al poder com a classe? La contestació és clara: no. Les capes petit-burgeses són capes subordinades a una de les dues classes socials antagòniques que les voregen. Políticament i ideològica, la radicalització de la lluita de classes arrossega la petita burgesia al costat de la burgesia o al costat de la classe obrera, i les seues

iniciatives polítiques o ideològiques són, objectivament, pro-obreres o pro-burgeses. En la lluita pel poder polític fa el paper de comparsa. I l'alliberament nacional —cal repetir-ho— significa una lluita per un poder polític.

Cal interpretar aquesta estupidesa de donar una significació de classe al nacionalisme totalment impossible i irreal, com la darrera posició dels marxistes de formulari que, davant de l'evidència, ja no poden continuar defensant que tot nacionalisme és burgès per naturalesa, al temps que, davant del *dogma* que «els obrers no tenen pàtria» —que ells entenen, a més, malament (entre d'altres raons perquè el qui ho va dir tampoc no es va explicar gaire)—, tampoc no poden deixar de dir que és burgès. La síntesi? Que sigui un poc burgès, i per això li posen el «petit» al davant. Segons la mateixa regla, com hauríem d'anomenar aquells que el dogma, o la tradició, ens diu que són marxistes i l'evidència ens diu que no? «Petit-marxistes»?

Finalment, és interessant d'assenyalar el sentit tan radicalment diferent que té l'apel·lació i el recurs (interclassista) a les masses en un i altre nacionalisme existents al si d'un Estat burgès plurinacional. El primer, el nacionalisme oficialment adoptat i impulsat per la burgesia, *pretén la integració de les masses sota l'Estat* —diuen— *de tots*, mentre que els segons, els nacionalismes d'alliberament assumits i impulsats per la classe obrera, *pretenen la mobilització de les masses contra l'Estat d'uns pocs*. És a dir, que el primer *pretén la negació* de la lluita de classes i el segon *es basa en l'afirmació* de la lluita de classes.

De les ideologies nacionals a les multinacionals

En un Estat burgès, el nacionalisme opressor, en tant que ideologia d'integració de classes amb la finalitat d'imposar i mantenir el poder constituït, pretén d'esborrar les diferències de nacionalitat i de classe («la unidad de los hombres y las tierras de España» n'és un eslògan il·lustratiu) per tal de consolidar al màxim aquest poder.

La forma de domini de la burgesia, a diferència de la de l'aristocràcia que no tenia cap interès a dissimular les diferències de classe, consisteix a «fer creure» que tots som ciutadans iguals, amb els mateixos drets i deures, de la mateixa «nación», i que les institucions polítiques estatals són el resultat de l'expressió de la sobirania «nacional» i, per tant, tots els ciutadans participem

igualment en elles. Les raons que té la burgesia per, una vegada en el poder, continuar «fent creure» en una fictícia «nació» són clares: li cal aconseguir l'*homogeneïtzació* dels homes i les terres i les aigües i les llengües i les lleis i els costums i les comunicacions i les escoles i les policies i les quintes i els pesos i les mesures i les monedes i les províncies i els impostos i els funcionaris i els tribunals i etc., etc. I li cal aquesta harmonització, aquest unitarisme, perquè tot això és condició indispensable per a la formació i el funcionament d'un *mercat*, puix que al capdavant un Estat burgès no és més que això: un mercat, o més ben dit, una unitat de mercat, la qual funciona de forma unificada a l'interior, i a partir de la qual es participa en el mercat exterior. (Suggeriment: «España es una unidad de mercado en lo universal»).

Lògicament amb això, de cap manera la burgesia pot estar interessada en la creació d'uns Estats nous —objectiu últim dels nacionalismes d'alliberament— perquè ja en té un de muntat, l'existència del qual és absolutament incompatible amb l'aparició dels nous. I, diguem-ho encara que sigui de passada, quan a la gran burgesia imperialista se li han quedat i se li queden petits els Estats burgesos de tall vuitcentista, *no els trenca sinó que els agrupa*. Aleshores, tendeix a crear estructures (polítiques, militars, econòmiques) supraestatals a partir de la unitat bàsica dels estats constituïts, els quals, d'aquesta manera, esdevenen compatibles amb les noves necessitats d'acumulació de poder. Aquesta és la dinàmica del capitalisme, en la fase monopolista i imperialista. Els «Estats-Nació» constituïts, i el nacionalisme que els dona suport, no es posen en qüestió en cap moment, malgrat que econòmicament responguin a una etapa anterior del desenvolupament del mercat capitalista. Les ideologies de caire «cosmopolita», «universalista», etc., no són altra cosa que un producte ideològic de l'actual fase del capitalisme... i, significativament, solen esgrimir-se sempre contra els nacionalismes d'alliberament, però no mai contra els nacionalismes oficials-estatals; tanmateix, des de l'òptica dels «ciutadans del món» (observeu que va ser Kennedy qui va posar en circulació aquesta frase) igual de «localistes» haurien de ser considerats els uns i els altres. El que passa és que els nacionalismes d'alliberament al si d'un Estat capitalista van decididament contra la burgesia, tant la «nacional» com la «multinacional».

L'ampliació dels àmbits de poder polític, amb les cobertures ideològiques consegüents, és una constant del desenvolupament capitalista. Primer varen recórrer a la «nació», i quan aquesta ja els vé una mica estreta, aleshores ens encolomen «nació» i

«civilización occidental», i, després, quan l'acumulació de capital i de poder esdevé «universal» —sense deixar d'ésser «nacional» i «occidental»— vé allò del «ciudadano del mundo». Tota una estratègia a combatre mitjançant una altra estratègia de signe oposat.

L'estratègia obrera d'alliberament nacional

La conformació teòrica de l'estratègia obrera d'alliberament nacional, entesa com el camí de lluita radicalment oposat al de la consolidació de les estructures de poder burgès i als nacionalismes alienats i imperialistes que donen suport a aquesta consolidació, ha estat bastant tardanament formulada en la història del moviment obrer. De fet, és d'ençà dels anys 60 que està produint-se —i aquest paper n'és un exponent— aquesta nova concepció. Cal remarcar, a més, que en aquesta qüestió és on s'ha produït, i encara es produeix, una de les majors dissociacions entre la pràctica de lluita de les masses i la teoria política que l'hauria d'interpretar i, alhora, canalitzar per tal d'extreure'n les màximes potencialitats revolucionàries. En efecte, malgrat totes les concepcions pseudointernacionalistes i estatalistes, les lluites d'emancipació obrera arreu de les nacions oprimides no han deixat mai d'ésser, alhora, lluites d'alliberament nacional; a la pràctica, sempre ha estat una constant al si del moviment obrer i popular l'estratègia de lluita per la dispersió del poder polític (que facilita l'accés al poder de la classe obrera) contra la concentració del poder polític (que garanteix el manteniment del poder burgès).

Tanmateix, ¿per què s'ha perllongat durant tant de temps aquesta situació evidentment no marxista entre els qui se'n proclamen marxistes? ¿Per què, finalment, ja ha arribat l'hora de liquidar aquesta situació *contrarrevolucionària*, tot definint la correcta estratègia obrera d'accés al poder? ¿Quines són, d'altra banda, les característiques més importants de l'estratègia obrera d'alliberament nacional, arreu i als Països Catalans? ¿Com recuperar el temps perdut i la consciència alienada de grans masses obreres manipulades per i en una direcció errònia? Les ratlles que segueixen intenten d'avançar alguns elements de resposta.

Ja hem apuntat que Marx i Lenin no van arribar a copsar la veritable naturalesa, canviant segons els llocs i les circumstàncies alhora que determinada per aquestes, dels nacionalismes. Varen partir, com si d'un axioma es tractés, del fet que els moviments

nacionals eren consubstancials, *en exclusiva*, a les revolucions democràtico-burgeses. Fins a tal punt és això cert que el mateix Lenin, després d'afirmar una vegada més que el punt 9 del programa dels marxistes de Rússia (Congrés del 1903) «es refereix als moviments nacionals democràtico-burgesos», passa a dir el següent: «el problema nacional, en la majoria dels països occidentals, fa ja molt de temps que està resolt», perquè, a diferència de l'Europa oriental i d'Àsia, «són països que han acabat de fa temps les transformacions democràtico-burgeses»; i més endavant afegeix: «A l'Europa occidental, continental, l'època de les revolucions democràtico-burgeses comprèn un interval de temps prou determinat, aproximadament de 1789 a 1871. Aquesta va ésser precisament l'època dels moviments nacionals i de la creació dels Estats nacionals. Acabada aquesta època, l'Europa occidental estava convertida en un sistema format per estats burgesos, els quals, a més, eren, com a norma, Estats nacionalment homogenis. Per això, buscar ara el dret a l'autodeterminació en els programes dels socialistes de l'Europa occidental significa no comprendre l'abecé del marxisme».

«En l'Europa oriental i en l'Àsia, l'època de les revolucions democràtico-burgeses sols va començar el 1905. Les revolucions a Rússia, Pèrsia, Turquia i Xina, les guerres en els Balcans: aquesta és la cadena dels esdeveniments mundials ocorreguts en la *nostra* època i en el nostre *Orient*. I en aquesta cadena d'esdeveniments sols un orb pot deixar de veure el desvetllament de *tota una sèrie* de moviments nacionals democràtico-burgesos, amb tendències a crear Estats independents en el sentit nacional i nacionalment homogenis. Precisament i sols perquè Rússia, junt amb els països veïns, travessa aquesta època, ens cal a nosaltres en el nostre programa un punt sobre el dret de les nacions a l'autodeterminació».

La por al nacionalisme

No és el que més ens interessa destacar la pretesa unidimensionalitat (burgesa) que hom adjudicava al contingut de classe dels nacionalismes, d'altra banda prou justificable aleshores per manca d'un major ventall d'experiències a observar. El que realment ens interessa és assenyalar les conseqüències del tot negatives que han comportat posteriorment aquestes afirmacions, sobretot després que varen estar convertides en *clixé* dogmàtic per Stalin,⁴

i repetides rutinàriament i acríticament per tots els marxistes de formulari des d'aleshores fins avui. *La por al nacionalisme*, concebut com a ideologia consubstancialment burgesa, ha obligat a les mil i una cabrioles mentals per tal d'entrar-hi sense entrar-hi: de la postura de negació total al reconeixement dels nacionalismes d'alliberament existents a l'interior d'estats democràtico-burgesos —i la consegüent i prèvia negació del reconeixement de l'existència de les mateixes nacions oprimides que els hi donen suport—, fins al tractament amb pinces i *des de fora* («la classe obrera no té pàtria», de nou!), com si de foc es tractés, amb fórmules ambíguës de vague i teòric reconeixement d'un dret (democràtic i interclassista, per més senyes), sense saber exactament en raó de què.

El viratge «nacional-estatalista»

Tota aquesta trajectòria marcada pels clixés estalinians de fer del «problema nacional» una qüestió específica «dels països dependents —neocolònies, per entendre'ns— i de les colònies», s'accentua en la seva hostilitat cap a les nacions oprimides existents a l'interior d'Estats burgesos a partir del que es coneix com el viratge «nacionalista» imposat per Stalin a la III Internacional, els més directes hereus del qual són els partits eurocomunistes. En efecte, del no pronunciament *teòric* inicial (per mor del principi «internacionalista» ni a favor del nacionalisme oficial de l'Estat burgès ni dels nacionalismes d'alliberament existents al si d'aquests Estats, es passa al respecte, a l'acatament i a la defensa pràctica dels marcs «nacionals» pretesament configurats pels Estats capitalistes. Apareixen, així, les vies «nacionals» al socialisme, el recolzament a la «pàtria» definida per la burgesia i, consegüentment, a la infiltració en l'aparell de l'Estat com a estratègia per a la presa del poder. És a dir, apareix així l'eurocomunisme. En qualsevol cas, però, aquest és el camí obligat per a tots aquells que parteixen de la concepció que l'Estat burgès determina el marc local més immediat, i al mateix temps el marc preeminent, de la lluita de classes; és el camí obligat per a tots aquells que segueixen el que s'ha vingut anomenant «estratègies estatalistes». La caiguda en el reformisme, per a tots ells, és sols qüestió de temps.

Exactament aquest *viratge* és el que marca, des dels inicis del moviment obrer, el tret més característic de la social-democràcia.

Sense necessitat d'anar més enllà del prefaci de la primera edició de *L'Estat i la revolució* (agost 1917) ja trobem la següent frase: «...el corrent de socialxovinisme imperant als partits socialistes oficials del món sencer (i, ara, dels eurocomunistes, afegim nosaltres) ... es distingeix per l'adaptació vil i rastrera que fan els «caps del socialisme» no sols als interessos de «llur» burgesia nacional, sinó, precisament, als de «llur» Estat...».

Potser ja no cal estendre's més en la crítica ideològica d'aquesta opció que no és altra cosa, en les seves línies fonamentals, que la social-democràcia clàssica (amb o sense organització de centralisme-democràtic). Pel que fa a les seves formulacions polítiques, aquestes són, totes, d'acceptació i de suport de la unitat i la integritat de l'Estat constituït. L'existència de nacions oprimides sota aquests Estats no significa per a ells, en cap cas, un punt de partença sobre el qual basar llur estratègia d'accés al poder, sinó, més aviat, un element de distorsió constant en aquesta estratègia.

Del «dret a l'autodeterminació» a la «lluita per la independència»

Pel que fa a la crítica ideològica de l'internacionalisme abstracte, ja hem parlat bastant en pàgines anteriors del seu fracàs històric com a «ideologia-eina» de mobilització obrera *apàtrida* per a l'accés al poder polític. Que els obrers no tinguin la pàtria definida per la burgesia no vol dir que no en tinguin cap, i que, per tant, hagin de basar llur lluita pel poder polític de classe en la negació de totes les nacions i de tots els nacionalismes. Ben al contrari, és a partir de l'assumpció i direcció del nacionalisme de la pròpia i real comunitat nacional de cada porció de la classe obrera, que es podrà arribar a la constitució dels respectius estats socialistes.

Però a més d'aquestes consideracions, el que realment volem tractar ací és de la crítica a l'explicitació *política* —«el dret a l'autodeterminació»— que adopta actualment (més per *tradició* que per altra cosa) aquesta postura internacionalista abstracta. No entrarem en la qüestió de la correcció o incorrecció del «punt 9 del programa dels marxistes de Rússia», la qual requeriria de realitzar una retrospecció històrica a les circumstàncies d'aquella època que excedeix totalment de la nostra intenció. Però precisament aquest desajustament entre una i altra realitat (de l'Europa Oriental i l'Àsia de primers de segle, a l'Europa occidental d'avui) és el que ens permet de criticar el trasllat mecanicista que suposa

agafar una formulació política marxista elaborada en funció d'unes circumstàncies històriques determinades i aplicar-la posteriorment a dojo, com si de l'aspirina es tractés. Contra aquesta pretensió d'universalitat de la fórmula que en fan els actuals internacionalistes abstractes, els textos referits de Lenin deixen ben clar a quins moviments nacionals —i, per tant, a quins no— es referia el dret a l'autodeterminació. Cal assenyalar, a més, que en aquest trasllat se sol perdre una part de l'equipatge, ja que Lenin repetia, sistemàticament, que el dret a l'autodeterminació no és altra cosa que el dret a la formació d'un Estat independent, mentre que els transportistes de referència, ves per on, se n'obliden, també sistemàticament, de fer aquesta «puntualització».

D'altra banda, també hi ha qui intenta de dissimular aquest recurs al passat, fent com que ha redescobert la fórmula després d'unes forçades i increïbles anàlisis de la situació actual. Les incoherències i les falsedats que contenen aquestes anàlisis és capaç de detectar-les qui només conegui les beceroles del marxisme. Pel que fa, però, a la tesi de totes aquestes argumentacions, és a dir, a la pretesa vigència del «dret a l'autodeterminació», en tant que fórmula política a aplicar pels marxistes per al tractament, arreu, de les situacions d'opressió nacional, cal dir el següent:

- no és un punt programàtic per a la classe obrera, és a dir, per a ésser exercit per la classe obrera, sinó que més aviat és una espècie de programa que la classe obrera i les seves organitzacions ofereixen perquè sigui assumit i exercit per les altres classes socials fonamentalment o, en el millor dels casos, pel conjunt de la població. Aquí trobem, doncs, i mútuament implicades, les següents postures errònies: *estrangerisme* i *distanciament* de la classe obrera pel que fa a l'opressió nacional, tot i mirant-se-la des de fora; *populisme* i *democratisme programàtic*, que deixa en mans «del conjunt de la població» les decisions sobre el poder polític. En definitiva, una situació propícia perquè la classe obrera sigui arrossegada per les polítiques nacionals empreses pels seus enemics de classe;
- fins i tot com a fórmula democràtico-populista, no és un programa elaborat des de la nació oprimida per a lluitar pel seu alliberament, sinó que es limita a reconèixer, des de fora, un dret d'aquesta nació, i de vegades tan genèricament que ni tan sols es prenen la molèstia de reconèixer prèviament l'existència de tal nació.

En qualsevol cas, l'etiqueta del «dret a l'autodeterminació», com a formulació política (des de l'òptica marxista) per a resoldre (?) les situacions d'opressió nacional al si d'Estats burgesos, s'ha de rebutjar perquè l'alliberament nacional no va tant pel *reconeixement d'un dret democràtic* sinó per l'*exercici d'una obligació revolucionària*. I, si un cop superada ja, i bandejada, la dèbil menció al «dret», volem continuar emprant el mot «autodeterminació», ha de quedar ben clar el seu significat, del tot allunyat de posicions abstractament democràtiques, de referèndums, de declaracions universals dels drets dels pobles, etc. En aquest sentit del mot, podem dir que els pobles (les masses populars) s'autodeterminen (= lluiten per la conquesta d'un poder polític), bé dirigits per la burgesia contra l'aristocràcia, bé dirigits per la classe obrera contra la burgesia; en qualsevol cas, però, cal contextualitzar l'autodeterminació al si de la lluita de classes, la qual és una lluita llarga, amb diversos episodis de victòries i derrotes, en la qual, comptant i tot amb els aspectes electorals que pugui tenir aquesta lluita, no es pot parlar mai que la qüestió de l'autodeterminació es resol d'un colp, amb un acte formal, com pugui ser un plebiscit, a partir del qual quedi establert i decidit si un poble (i, en realitat, una classe) està per aquesta o per aquella estructuració del poder polític. La lluita de classes, i l'autodeterminació amb ella, és més que un referèndum. De fet, mai cap poble —i amb ell la classe social que el dirigeix— s'ha «autodeterminat» mitjançant un referèndum. El «referèndum de l'autodeterminació» és com la «ressurrecció de la carn», que ningú no l'ha vista mai ni la veurà. I qui diu un referèndum, diu qualsevol altre acte formal: «assemblea nacional de l'autodeterminació», «Generalitat obrera per a l'autodeterminació», o qualsevol altra col·locada per l'estil.

L'anàlisi actual i correcta sobre quina ha d'ésser la *fórmula* política a aplicar a les nacions oprimides sota els Estats burgesos ha de prendre com a base única de consideració —ningú que es digui marxista pot fer-ho altrament— els interessos objectius (estratègics) de la classe obrera: l'assoliment del poder polític, com a pas cap a la societat comunista (sense classes i, per tant, sense Estats) mundial.

¿En quins marcs, però, s'han de configurar aquests poders (Estats) socialistes, i, en conseqüència, les organitzacions que han de lluitar per ells? En aquesta qüestió rau la *cruïlla de les estratègies*. Potser, però, abans d'entrar-hi de ple, cal sortir al davant d'una possible objecció: la unitat de la lluita obrera arreu del món. Evidentment, la lluita de la classe obrera contra el capitalisme és

una sola i comuna lluita arreu, la qual unitat es manifesta mitjançant la solidaritat exercida a partir dels marcs específics en què les porcions territorialment delimitades de la classe obrera plantegen llur estratègia concreta d'accés al poder, de constitució d'un estat socialista. El problema, doncs, retorna al començament: la delimitació territorial d'aquests marcs específics de lluita. I, en concret, l'alternativa que es presenta en el nostre temps és clara i contundent: o són els marcs estatals —i pretesament «nacionals»— definits per la burgesia, o són les nacions existents sota aquests marcs estatals i oprimides per ells. En el primer cas, tenim les estratègies estatalistes, i en el segon les estratègies independentistes. Cal, doncs, analitzar en teoria i observar en la pràctica quina de les dues és l'estratègia.

NOTES

1. Vegeu al respecte el text d'Helène Carrère d'Encausse «Communisme et Nationalisme: L'U.R.S.S. face au problème national», aparegut al núm. 3, volum XV, de la «Revue Française de Science Politique», i traduït al català a la revista «Alliberament», núm. 2, març del 1975.

2. Al respecte de les relacions entre *nació* i *nacionalisme* vegeu la petita (en extensió) polèmica haguda entre Solé-Tura i jo al Primer Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans (Perpinyà, març 1976), «Aïnes», número 4, págs. 53-71, 75-78 i 87-88.

3. Una exposició una mica més extensa, i també una mica més antiga, d'aquestes tesis podeu trobar-la al meu article «Sobre el nacionalisme», Canigó número 407, juliol 1975.

4. «El problema nacional ha deixat de ser un problema particular i intern dels Estats, i s'ha convertit en un problema general i internacional, en el problema mundial d'alliberar els pobles oprimits del jou de l'imperialisme, als països dependents i a les colònies» (Stalin, *Els fonaments del Leninisme*, 1924).

Aquest treball és un resum de les tesis exposades per mi en la secció «El Fet Nacional», de la Universitat Catalana d'Estiu, durant les estades de 1976 i 1977. Així mateix, aquest material constituï la primera part de la ponència que vaig presentar en el I Congrés del PSAN (abril del 1978), sota el títol global d'«Anàlisi marxista actual de la Qüestió Nacional».

Matemàtica, política i fet nacional

(Model descriptiu dels resultats electorals a la «província» de València el 15 de juny del 1977)

Joan S. Soler Puig

- 2.1. Ens fem imatges dels fets.
- 2.1.1. La imatge presenta la situació en l'espai lògic, l'existència i no existència d'estats de coses.
- 2.1.2. La imatge és un model de la realitat.
- 2.1.3. Als objectes els corresponen, en la imatge, els elements de la imatge.
- 2.1.3.1. En la imatge, els elements de la imatge són representants dels objectes.
- 2.1.4. La imatge consisteix en el fet que els seus elements estan relacionats entre ells d'una manera determinada.
- 2.1.4.1. La imatge és un fet.

Tractatus Logico-Philosophicus
Ludwig Wittgenstein

A. Introducció

Al present article es construeix un model descriptiu dels resultats electorals (Cambra Baixa) a la «província» de València.

Dos són els objectius més evidents en el tractament del tema: Primer, assajar les possibilitats d'aplicació de la matemàtica a l'anàlisi política i, en segon terme, posar de relleu les relacions existents al PV entre el fet nacional i la lluita de classes en el context de les esmentades eleccions parlamentàries.

Pel que fa a la vessant matemàtica de la qüestió hem utilitzat, a nivell molt elemental, la teoria de conjunts ordenats i, especialment, el concepte de «reticle» (Per a avaluar algunes interessants aplicacions lligades a l'estructura reticular vegeu el valuós opuscle de Christopher Alexander *Tres aspectos de matemática y diseño*. Cuadernos Infimos. Tusquets. Vegeu també l'apèndix 2).

D'altra banda, volem significar que la construcció i presentació dels gràfics que segueixen poden servir com a útil descripció explicativa per a neòfits matemàticament i política. I, especialment per als qui, des d'una més o menys boirosa alienació nacional, no albiren correctament les relacions entre el fet nacional i les diverses posicions polítiques (de classe) raó per la qual difícilment poden comprendre el combat per l'alliberament nacional al si del PV. No cal insistir, òbviament, en el fet que l'alienació nacional possibilita la uniformització espanyolista de l'àrea geopolítica valenciana. Aleshores, el model proposat pretén servir de vacunació preventiva contra el virus ideològic de l'opressió nacional oferint un coneixement acurat de la nostra qüestió nacional com a condició indispensable per a entendre la síndrome valenciana, plantejar diagnòstics i engegar, en definitiva, possibles teràpies d'alliberament nacional.

B. *Elements bàsics de l'enfocament*

Enumerarem, sense estructurar, algunes consideracions que matisen determinats aspectes del present article.

B.1. *Absència d'una anàlisi de la conjuntura política*: No considerarem, com a factors pertinents en el treball, les distorsions conjunturals sobre el fet nacional al PV, com ara que les eleccions democràtico-burgeses es donaren al País sota unes condicions jurídico-polítiques espanyolistes i amb absència d'unes mínimes garanties democràtiques:

— La llei electoral situa molt secundàriament el fet nacional valencià. Apareixen considerables desequilibris regionals en la representació al Congrés de Diputats.

— El Senat no esdevé representatiu de les «nacionalitats i regions».

— Manipulació de l'Institut d'Opinió Pública pel govern «reformista» de la Monarquia al llarg de la campanya electoral.

— Marginació dels partits nacionalistes en el seu àmbit geo-

polític nacional pel que fa a la utilització dels mitjans de comunicació de masses, especialment TVE.

— Legalització de grups polítics de forma discriminada des del Poder.

Caldria afegir, finalment, la incidència local de la crisi de la democràcia cristiana en l'Estat i, per un altre cantó, el trencament intern de l'opció electoral PSPV setmanes abans del mateix dia de les eleccions generals.

(Per a reflexionar sobre aquest apartat vegeu, per exemple, José Sánchez Acosta, *Crisis del franquismo y crisis del imperialismo*, Cuadernos Anagrama; i *Projecte de Resolucions: Àmbit Institucions del Congrés de Cultura Catalana*.)

B.2. Intenció política: En aquests papers considerem que el poble treballador del País Valencià pateix una doble alienació: nacional i social, conseqüència de sofrir la ideologia dominant (burguesa i espanyola). Aquesta doble alienació és fomentada pel bloc dominant espanyol (burgèsia autòctona inclosa, que és subalterna en el dit bloc) mitjançant l'Estat centralista i burocràtic. Aquest punt de partença obliga, des d'una òptica de classe, a desvetllar la íntima connexió existent entre el fet nacional i les posicions de classe dels diversos grups polítics implantats al si de l'Estat.

Aquest article pretén intervenir, a nivell teòric almenys, en el debat ideològic sobre el nacionalisme emergent als Països Catalans i a les altres nacions oprimides al si de l'Estat Espanyol. Citant i assumint Joan Fuster: «Seria molt agradable que uns i altres deixéssim d'esgrimir la "nació" com un arma —sentiment o ressentiment— i denunciéssim el joc o contrajoc de "classe" que s'hi amaga».

Aquesta visió general l'aplicarem al cas del País Valencià intentant descriure resultats electorals (òbviament l'esquema engegat és «exportable» a d'altres àrees nacionalment oprimides). Seria molt interessant d'extrapolar aquesta interacció (nacionalisme emergent sense Estat/estatalisme mononacional) a l'àmbit de l'Europa Occidental.

Aleshores, si pretenem aclarir la correlació «social/nacional» en cada opció parlamentària i, a més, poder tenir una visió global comparativa, extraurem com a pertinents les dues variables qualitatives:

1. la component social en cada opció parlamentària,
2. la component nacional de cada grup polític.

A l'apartat següent veurem l'estructura reticular de la mül-

tiple relació —nacional i de classe— entre les forces polítiques que actuen al País Valencià.

C. *Ordenament social i nacional de forces polítiques al País Valencià*

Si agafem un feix de grups polítics actuant al País Valencià i els comparem entre si, segons criteris de classe i nacional «alhora», la qüestió pot quedar reduïda, en una primera aproximació, a la simple descripció dels espais polítics ocupats pels esmentats grups. En «Análisis de urgencia de los resultados electorales» (setmanari valencià «Dos y Dos», número 49) Lluís Aguiló Lúcia, seguint aquesta direcció, descriu els espais polítics del valencianisme ocupats en les eleccions en el següent esquema:

Nacionalisme	UDPV PDLPV (en part)	PSPV PSP (en part) PCPV (minoria)
Regionalisme	PDLPV (en part) PPRV	PSOE ? PCPV (majoria) PSP (en part)
	Dreta	Esquerra

Considerarem aquesta classificació com l'embrió de l'ordenament social i nacional que més endavant establirem. L'esquema precedent aporta ja les dues classificacions de classe i nacional però la subdivisió regional/nacional o dreta/esquerra solament condueix a la creació de quatre espais polítics sense fronteres clares: observeu que les divisòries són confuses, per les indicacions «entre parèntesi», els interrogants o el dubtós qualificatiu majoria/minoria.

Agafarem el següent conjunt d'opcions electorals:

$X = \{ AP, PPRV, PDLPV, UDPV, PSPV, PSP, PSOE, PCPV \}$

i sobre aquests grups polítics (vegeu apèndix 3) eixamplarem l'esquema d'Aguiló Lúcia. En l'apartat següent afegirem al model els escons aconseguits per cada opció, omplint així la vessant quantitativa de la descripció.

Com ordenar el conjunt X si hem d'avaluar el factor nacional i el social? Primerament considerarem la variable corresponent a la posició social abstractant la qüestió nacional. Aleshores un ordenament de dreta a esquerra faria el següent ordre lineal (cadena):

$$X = \{ AP < PPRV = PDLPV < UDPV < PSOE < PSP < PSPV < PCPV \}$$

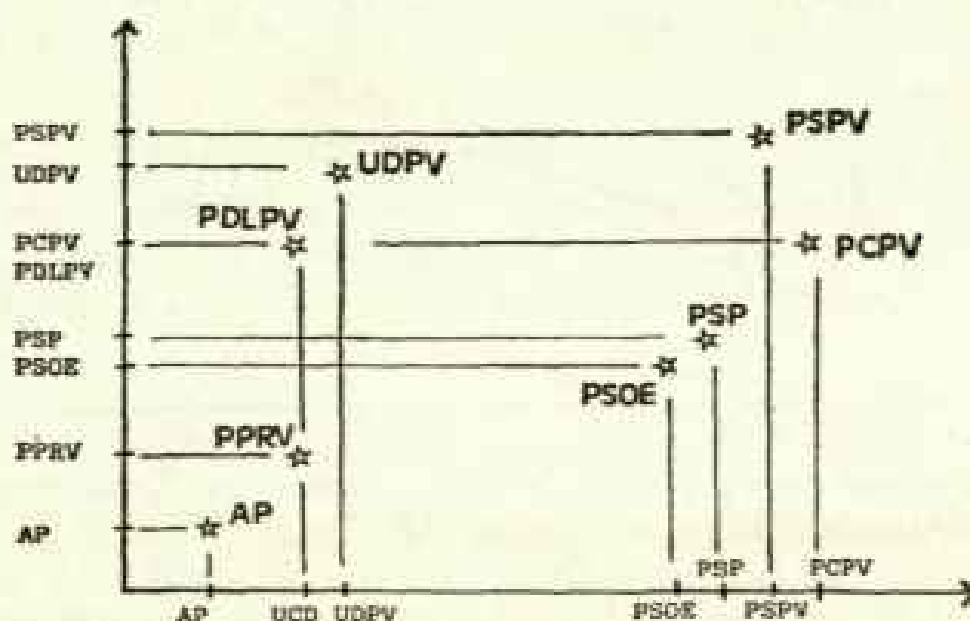
Si procedim anàlogament i classifiquem X segons el nacionalisme respectiu de cada grup resulta un «altre» ordre unidimensional:

$$X = \{ AP < PPRV < PSOE < PSP < PDLPV \leq PCPV < UDPV < PSPV \}$$

Podem aleshores utilitzar aquests dos ordenaments sobre X en comptes de les excessives simplificacions reg./nac. i dre./esq.

Tenim, doncs, dos «eixos referencials» per avaluar la component social i nacional de cada grup polític.

Si situem en el pla bidimensional els elements d'X resulta que en els dos eixos trobem, precisament, les projeccions de classe i nacional del núvol de punts (la nova descripció d'X):

És fàcil de veure que la simple comparació del dos eixos coordinats ens mostra la inexistència d'una correlació directa entre les actituds sobre el fet nacional i la posició social corresponent als diversos punts d'X. Tractarem d'obviar aquestes discontinuïtats, d'altra banda, presumibles. Integrarem, doncs, en

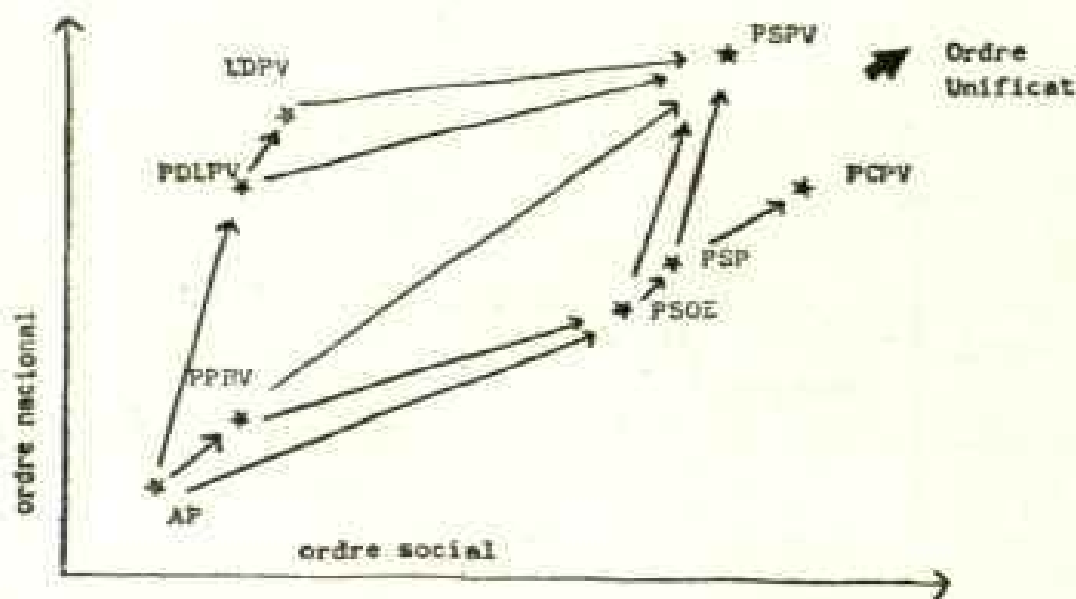
un nou ordre unificat els dos anteriors. En aquesta nova classificació podrem veure com s'articulen les dues variables que pretenem de relacionar i, a més, tindrem un mètode comparatiu sobre X que, aleshores, queda expressat en una «geografia política» on la longitud i la latitud són, respectivament, la component social i nacional de cada «posició» política.

Abans de definir l'ordre «unificat» direm alguna cosa sobre els criteris lineals que estructurin els eixos de referència per tal com tenen, matemàticament, propietats notables: l'ordenament en cada eix és «total» i a més, cada referencial admet «màxim» i «mínim».

Finalment, definim sobre el conjunt X, situat en dos dimensions, el «nou» ordre (que esdevindrà «parcial») de la següent forma:

Una opció parlamentària serà posterior a una altra (en l'ordre unificat), si, i solament si, ho és alhora nacionalment i social (vegeu comparació d'ordres en l'apèndix 2).

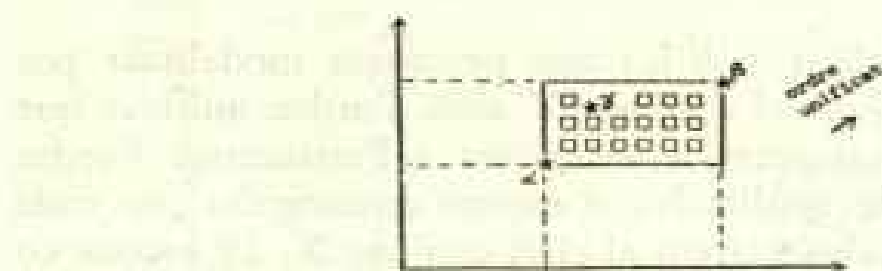
Dibuixarem, mitjançant fletxes, el «sentit» de l'ordre unificat. Gràficament:

Mitjançant aquest ordre unificat apareix en X un «minimal» i dos «maximals». Respectivament AP, PCPV i PSPV.

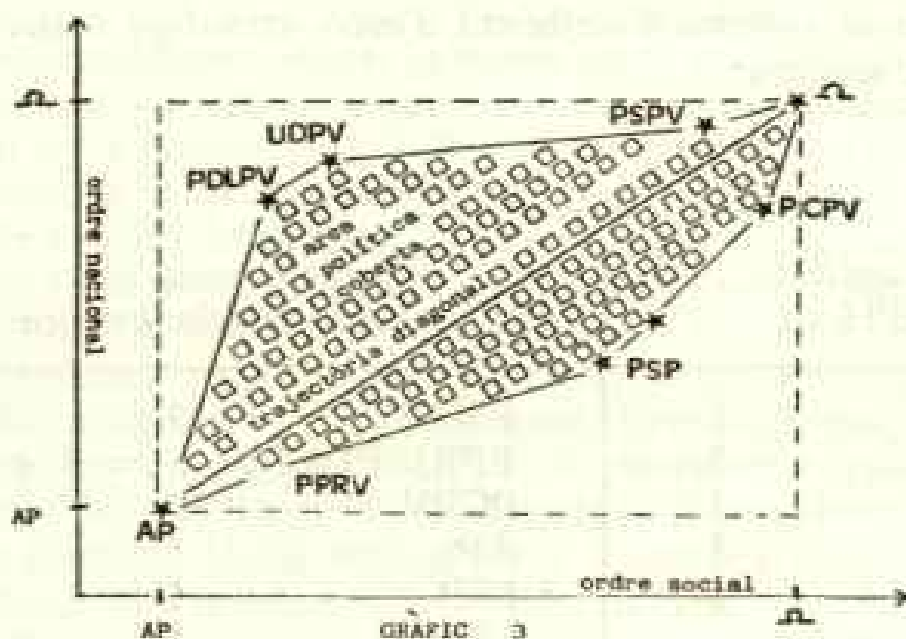
L'ordre «parcial» unificat no permet de comparar, en general, dos elements qualsevols d'X. Per exemple, no són comparables «UDPV amb PSOE» o «PSPV amb PCPV». Aquesta limitació és aparent. Si afegim un «convenient» grup polític extra-parlamentari Ω , $x \cup \{ \Omega \}$ resta estructurat com a «reticle» i aleshores podem sempre comparar dos elements per relació indirecta amb els «suprem» i «ínfim» respectius. Globalment el reticle fluctuarà entre el minimal AP i el maximal Ω .

Si $\alpha, \beta \in X$ i β és posterior a α apareix l'espai entre α i β que a continuació assenyalarem

i que permet moltes possibilitats d'un tercer element γ : $\alpha < \gamma < \beta$. Això és equivalent que γ pertanyi al rectangle de la figura.

Si el grup maximal Ω fóra PSAN o MAC aleshores l'ordre unificat es completaria així:

Observem que, en el gràfic anterior, l'espai ocupat pel núvol pot ser separat per una «trajectòria diagonal» equilibrada nacionalment i social. Apareix una «cadena» envoltant superior nacionalista ($AP \rightarrow PSPV \rightarrow \Omega$) i una altra cadena envoltant inferior estatalista ($AP \rightarrow PSOE \rightarrow \Omega$). Per a analitzar més a fons la xarxa de cadenes entrecreuades sempre podrem extraure «sub-grafos», que siguin cadenes, i observar comparativament respecte de la trajectòria diagonal.

Un índex podria ser la proximitat a algun dels eixos de referència o de la diagonal.

D. Model descriptiu dels resultats electorals a la «Província» de València

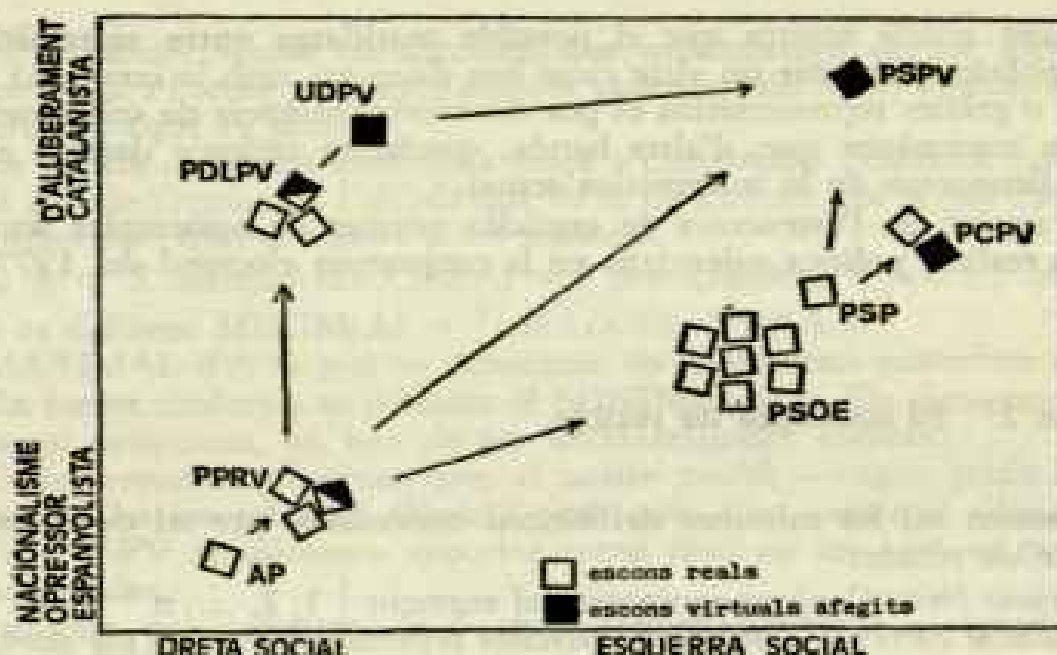
La porció de realitat política que pretenem modelitzar pot ser descrita amb l'ajut del conjunt X amb l'ordre unificat que hem definit a l'apartat anterior. Afegirem a l'estructura d'ordre esmentada la variable qualitativa o escons aconseguits per cada opció parlamentària. Associarem al citat conjunt X, 19 escons en compte dels 15 «reals». (En justa distribució proporcional d'escons del Congrés per «províncies» li corresponen al País Valencià 33 i no 29. La «província», de València tindria així 17 diputats en comptes de 15). L'objectiu d'aquest eixamplament en l'assignació d'escons és evident: reflectir amb més fidelitat els consensos aconseguits sobre un espectre polític més ampli (aleshores emergeixen ajustadament UDPV i PSPV).

Segons el sistema d'atribució d'escó «residual major» hauria resultat el següent:

Sistema aplicat: Regla d'Hont		Sistema aplicat: escó residual major	
PSOE	7	PSOE	7
UCD	5	PPRV-PDLPV	6 = 3 + 3 (1)
PCPV	1	PCPV	2
AP	1	AP	1
PSP	1	PSP	1
UDPV	—	UDPV	1
PSPV	—	PSPV	1
total	15 escons	total	19 escons

(1) Hem desglossat, deliberadament, U.C.D. en P.P.R.V. i P.D.L.P.V. a efectes de l'ordenament nacional. A més hem assignat igualatòriament (?) els sis escons que els pertocuen.

És a dir, la massa d'informació que hem ressenyat (vegeu l'article de L. A. Lúcia citat) queda descrita en el següent model.

Model descriptiu de la realitat política parlamentària a la «província» de València, el 15 de juny de 1977.

Podem considerar, doncs, la massa electoral distribuïda gravitatoriament en un sistema tancat. El «centre» del sistema quedaria prop de la posició del PSOE. En aquest sentit podrien aventurar-se algunes conjectures, com ara que l'estabilitat d'una posició política vindria donada per l'equilibri entre les diverses forces del voltant i del seu pes específic. Un índex evident és romandre a l'interior o a la frontera del reticle.

En una altra direcció, el model podria servir com a mapa-guia per a elaborar tàctiques possibles entre diversos grups.

Per acabar, un suggeriment per a distreure's: poden construir-se models semblants d'«exportació». Especialment interessant seria analitzar el cas d'Euskadi o Catalunya i contrastar els espais polítics que resulten en els dits models respecte del País Valencià. Pot ser un ociós divertiment: operar amb la força del «número» sobre la força del «nombre».

APÈNDIXS

Apèndix 1: Assaig d'aplicació de la matemàtica a l'anàlisi política.

No hi ha dubte que la via interdisciplinària, com s'estén a nivell universitari, és necessària. Però aquest pont possible entre matemàtica i d'altres ciències està lluny d'un plantejament divulgatiu. No descobrim res dient que les investigacions interdisciplinàries són eminentment «especialitzades» (doblement) i, en darrera instància, per a consum d'una reduïda «élite» que es mou quasi crípticament en inexpugnables «torres de vori».

Aquest article mostra que el possible maridatge entre matemàtica i anàlisi política pot tenir un altre caire ben diferent: amb la confecció d'esquemes o gràfics representatius es pot descobrir l'essència de conceptes i/o resultats matemàtics que, d'altra banda, quedarien reclosos darrera el sofisticat llenguatge de la matemàtica actual.

En aquest cas l'estructura de «reticle» permet de contemplar acuradament la realitat política valenciana en la conjuntura electoral del 1977.

Apèndix 2: El concepte de reticle.

Donarem ací les mínimes definicions necessàries per tal de definir el concepte de reticle:

Conjunt finit: Conjunt equipotent al segment $\{1, 2, \dots, n\} \subset \mathbb{N}$.

Producte cartesià: Conjunt de parelles representable en el pla geomètric finit X^2 .

Relació binària en X: Subconjunt del producte cartesià $X \times X$.

Relació binària d'ordre: Relació binària reflexiva, antisimètrica i transitiva.

Conjunt ordenat: Conjunt estructurat amb una relació d'ordre.

Si $(X, \leq)$ és un conjunt ordenat, direm que a és anterior a b si $a \leq b$.

Si $a \leq b$ o $b \leq a$ vol dir que a i b són «comparables».

No ser comparables es pot denotar així: $a // b$.

Tot subconjunt d'un conjunt ordenat està també ordenat amb l'ordre restricció.

Ordre estricte: $a < b$ si $a \leq b$ i, a més, $a \neq b$.

La negació de $a < b$ és $(b \leq a$ o $a // b)$.

Cadenes: Conjunts totalment ordenats. Significa que qualsevol parella del conjunt pot ser comparable.

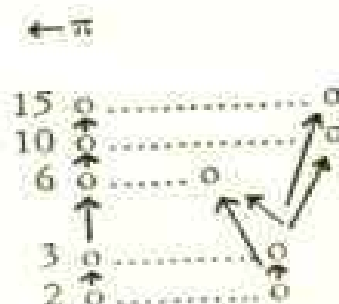
Conjunt parcialment ordenat: Conjunt ordenat que no és cadena.

Poden coexistir diversos ordres sobre un mateix conjunt. Fins i tot, valgui la redundància, podem comparar aquests ordres:

Si tenim (X, θ_1) i (X, θ_2) direm que θ_1 és més estricte que θ_2 sobre X si $\forall a, b \in X \ a \theta_1 b \rightarrow a \theta_2 b$.

Exemple: Si $2, 3, 6, 10, 15 \subset \mathbb{N}$ amb l'ordre «natural» és una cadena i amb l'ordre que imposa «ser divisible», X està ordenat parcialment. Observem, llavors, que l'ordre «divisibilitat» és més estricte que el «natural».

Gràficament:

Podem establir, en aquest cas, una aplicació «projecció» π de l'ordre més «dur» i apareix aleshores X com a conjunt encadenat.

En el nostre model coexisteixen tres ordenaments de tal forma que l'ordre social i l'ordre nacional (ambdós cadenes) són «projeccions» de l'ordre unificat (que és parcial).

La inèrcia dominant estatalista força a contemplar l'espectre polític valencià des de l'òptica de l'altiplà que és la de l'Estat: des d'AP fins al PC encadenament. Així se solapa el fet nacional.

Si $A \subset X$ definim $\text{MAXIM}(A) = \{ m \in A / m \geq x, \forall x \in A \}$. Anàlogament es defineix $\text{MINIM}(A) = \{ n \in A / n \leq x, \forall x \in A \}$.

MAXIMAL d'A és p si no existeixen en A elements posteriors a p.

En forma simètrica es defineix el MINIMAL d'A. Els elements «maximals», si existeixen, no han de ser necessàriament «únics».

És interessant d'observar que, al nostre model —vegeu gràfic 2— solament hi ha un minimal (lògic!) però més d'un maximal (desitjable!). PCPV i PSPV no admeten superior comú dins de les opcions polítiques parlamentàries.

Insistim que adjuntant Ω —grup extraparlamentari— completem X en el reticle $X \cup \{ \Omega \}$.

Fita superior d'A és un element d'X posterior a qualsevol d'A.

Anàlogament es defineixen les *fites inferiors* d'A.

El *suprem* d'A és la més menuda de les fites superiors i l'*ínfim* d'A la més gran de les fites inferiors.

Reticle: Es un conjunt ordenat en el qual tota parella d'elements admet suprem i ínfim.

Apèndix 3: Elements per a una aproximació a la represa nacional al País Valencià.

En absència d'una obra de síntesi sobre el procés de recuperació de la consciència nacional al País Valencià donem simplement, com a punts de referència al lector, una bibliografia bàsica, l'índex de sigles utilitzades i la cronologia sumària 1961-1977.

BIBLIOGRAFIA Bàsica

- Joan Fuster: *Nosaltres els valencians*. Ed. 62.
 Alfons Cucó: *El valencianisme polític*. Garbí.
 Rafael Ninyoles: *Conflicte lingüístic valencià*. 3 i 4.
 Josep V. Marqués: *País Perplex*. 3 i 4.
 Ernest Lluch: *La via valenciana*. 3 i 4.
 Josep Ll. Blasco: *Els estatuts del País Valencià*. Ed. Magrana.
 Amadeu Fabregat: *Partits polítics al País Valencià* (2 volums), i *Converses extraparlamentàries*. 3 i 4.
 Collectiu: *Clase obrera y cuestión nacional*. XYX-Zero.
 V. Soler, E. Reig, J. Sorribes i J. A. Martínez Serrano: *Introducció a l'economia del País Valencià*. 3 i 4.
 PSAN: Declaració política de principis.

INDEX DE SIGLES UTILITZADES

A.P.	Alianza Popular.
P.P.R.V.	Partido Popular Regional Valenciano.
P.D.L.P.V.	Partit Democrata Liberal del P.V.
U.D.P.V.	Unió Democràtica del P.V.
P.S.O.E.	Partit Socialista Popular del P.V.
P.S.P.P.V.	Partit Socialista Popular del P.V.
P.S.A.N.	Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels P.P.C.C.
M.A.C.	Moviment d'Alliberament comunista (ex Germania Socialista).
P.C.P.V.	Partit Comunista del P.V.
C.C.O.O.	Comissions Obreres del P.V.
U.G.T.	Unió General de Treballadors.
U.C.E.	Unificación Comunista de España.
S.V.I.	Socialistes Valencians Independents.
P.C.V.	Partit Carlí Valencià.
P.T.P.V.	Partit del Treball del P.V.
M.C.P.V.	Moviment Comunista del P.V.
O.R.T.	Organització Revolucionària dels Treballadors.

CRONOLOGIA SUMÀRIA 1961-1977

1961 Sorgiment del Front Marxista Valencià i del Partit Socialista Valencià que durarà fins a les darreries del seixanta.

1966 Aparició d'Unió Democràtica del P.V. com a democràcia cristiana valencianista.

1970-1971 Naixement de Germania Socialista, anticapitalista i valencianista. Aparició de Nova Germania, marxistes-leninistes valencianistes.

1974 Implantació del P.S.A.N al País Valencià i creació del P.S.P.V.

1975 Formació del Consell Democràtic del P.V., instància unitària que recollia al P.S.O.E., P.S.P.V., S.V.I., P.C.V., M.C.P.V., U.C.E. i P.S.A.N.

1976 Fusió del Consell Democràtic amb la Junta Democràtica del P.V. amb l'aparició de la més ampla plataforma aconseguida al País en la conjuntura anterior a les eleccions de juny del 1977, la T.F.P.S.P.V. (Taula de Forces Polítiques i Sindicals del P.V.) constituïda per P.S.O.E., P.S.P.V., S.V.I., P.C.V., M.C.P.V., U.C.E., P.S.A.N., P.C.P.V., C.C.O.O., P.S.P., U.S.O., O.R.T. i P.T.P.V.

Iniciació a la simbologia del romànic

Juli Labosa i Beltran

Davy en la seva obra intitulada *Essai sur la symbolique romane*, escriu que per conèixer en profunditat el simbolisme del romànic, caldria abastar coneixements tan amplis que sobrepassen la capacitat de la persona humana. Tal volta això sigui un xic exagerat; amb tot, sí és cert, com remarca Davy, que entre d'altres temàtiques cal conèixer: teologia, filosofia, mística, litúrgia, hagiografia, mitologia, matemàtiques, bestiari, alquímia, màgia, astrologia, ciència dels somnis, tècnica dels colors, drama litúrgic, literatura profana, folklore, tradicions, supersticions, pintura, escultura, ornamentació, arquitectura, ocultisme... i un llarg etcètera.

Com és ben palès, no podem pas endinsar-nos en tot aquest gavadal de temes i sols intentarem donar unes a tall de pistes que permetin entreobrir un xic la porta en el món abassegador que és el món de la simbologia del romànic.

Algunes vegades, quan es parla de simbologia del romànic, es fa referència sols a les parts estrictament diguem-ne decoratives: pintura i escultura, deixant de banda la part arquitectònica. També s'acostuma a parlar de les interpretacions simbòliques en forma exempta, és a dir, considerant cada figura o element per separat, deslligat del seu entorn. Cal dir que fer-ho així sols pot acceptar-se quan hom està a les beceroles de la simbologia, però per aquest camí no s'arriba mai a poder fer un estudi simbòlic d'un Programa; i en dir un Programa vull dir conjunt de l'Obra total, això és: continent i contingut.

Amb tot, penso que és millor «iniciar-se», passar per aquestes beceroles tenint present el «continent», i per a nosaltres el conti-

nent en aquest moment no és altre que el temple romànic.

El tema té els seus esculls i els té perquè en general hem de treballar amb «eines manllevades», això és, hem de valdre'ns de mitjans de formació i d'informació forans. Oblidem que el romànic més que un art és una cultura; i cada poble, cada país, dóna a la seva cultura unes característiques i uns trets propis, tot i partir d'uns principis genèrics que originàriament puguin ésser considerats com a provinents d'una mateixa font.

Fins fa relativament pocs anys no hem començat a tenir obres sobre el romànic genuïnament nostres, però sempre el tema simbòlic en queda marginat, això fa que calgui recórrer a les obres foranes, que per la raó que sigui no sempre ens semblen massa encertades quan toquen el nostre romànic.

A tall d'exemple fixem-nos en el que escriu Beigbeder: defineix que hi ha una zona d'influència mesopotàmica que comprèn tota la part romànica de la Península Ibèrica i tot el Llenguadoc, zona que posa l'accent en el nàrtex, en les façanes i en el quadrat. Per altra banda, una zona d'influència egípcia que és el sud-est de França a partir de Marsella, en la qual l'accent es posa sobre l'àbsida i el cercle. Tot seguit fa l'aclariment que el Rosselló i Catalunya formen una regió intermediària..., com pot parlar-se d'una zona intermediària per a una zona que ni tan sols llinda geogràficament amb la dita egípcia? Per altra banda penso que el nostre romànic no encaixa massa bé amb les peculiaritats diferencials definides per Beigbeder; entre el romànic català i el romànic castellà no hi ha massa semblances, el nostre és més auster, més eixut exteriorment; de fet les «decoracions» és més normal trobar-les a l'interior del temple: decoracions pictòriques a les àbsides i murs, frontals d'altar, claustres. Per contra el romànic castellà, possiblement més influenciat pel romànic francès, decora més les façanes i certament hi ha zones amb força abundor d'esglésies amb nàrtex, casos de Sòria i Segòvia, mentre que a la zona catalana hi ha molt comptats exemplars amb aquest tipus de construcció.

També hem de remarcar el relativisme amb què cal considerar tota decoració romànica, ja que moltes d'aquestes decoracions no són pas solament ornamentals, sinó que comporten una certa càrrega simbòlica.

Parlar de simbolisme, vol dir parlar de les més primitives formes d'expressió i comunicació humana: les pintures rupestres, els glifos de la cultura egípcia, la iconografia mixteca, els graffittis de les pedres rúniques, etc., etc., no són més que mitjans emprats per l'home per expressar els seus pensaments, els seus costums,

els seus ritus, la seva història i fins i tot, i d'una manera molt especial, allò que més el preocupa en tot temps: el seu passat i el seu futur, el d'on ve i a on va, és a dir, la cosmogonia que accepta i per extensió la teogonia que creu.

D'ací que no poguem parlar de simbolisme, i més quan aquest és de tipus religiós, sense lligar-lo directament amb l'esotèric: no és possible d'entrar en el terreny dels símbols sense entrar en l'arcà de l'esoterisme; de la mateixa manera que tampoc ens fóra possible parlar de l'esotèric sense trepitjar el terreny del simbolisme.

Ben cert que hi ha un simbolisme exotèric, això és, que pot manifestar-se a les majories en contraposició a un simbolisme esotèric sols a l'abast dels iniciats. El que passa, és que la línia divisòria entre l'exotèric i l'esotèric és tan relativa, tan feble, que de vegades quasi bé no la sabem llucar; i penso que és així tota vegada que l'exoterisme absolut no existeix; vull dir que per més «manifestable» que sigui un símbol, en dependre la seva interpretació del grau iniciàtic del subjecte i per tant de la seva capacitat deductiva, allò que per a uns és molt clar i entenedor, per a uns altres pren tot el caire d'incomprensió i tenebra, o sigui, és del més pur esoterisme.

Aclarim-ho un xic.

Emprarem un símil que, sense ésser propiament simbòlic, penso que ens ajudarà prou.

Si dibuixo el signe de la radicació $\sqrt{\quad}$ ben segur que per a la majoria serà ben entès que estic expressant un «símbol» representatiu d'una determinada i ben concreta operació matemàtica; podríem dir, doncs, que per a tots nosaltres serà un símbol exotèric. Cal pensar, però, que pot haver-hi una o més persones que desconguin què representa aquest signe, per a aquesta suposada persona o persones, el «símbol» en qüestió seria esotèric.

Ara bé, fixem-nos, jo hi faig un afegitó: $\sqrt[0,4]{\quad}$, pregunto, continua essent entenedor per a tots nosaltres?, possiblement no; possiblement sols ho serà per a aquelles persones «iniciades», coneixedores dels signes emprats en tecnologia metallúrgica, ja que això ara ja no és un signe matemàtic, ara s'ha transformat en un signe indicatiu del grau de rugositat o grau d'acabat d'una superfície mecanitzada. Ara ja hi haurà, doncs, més persones a les quals el «símbol», pel fet de l'afegitó, se'ls ha convertit d'exotèric en esotèric.

Vull creure que, amb aquest símil, haurà quedat més clar com petites modificacions poden fer canviar un símbol, i com nogens-

menys el grau d'exoterisme i d'esoterisme és relatiu i dependent del grau «iniciàtic» de cada subjecte.

En la nostra marrada per aquest complex i alhora engrescador món de la simbologia del romànic, ens cal conèixer i no deixar de petja unes menes de pistes que ens ajudaran en les nostres recerques.

En primer lloc, cal tenir molt present que el Cristianisme és una religió moderna i això vol dir que molts dels seus plantejaments i dels seus símbols han estat manllevats a d'altres religions o a d'altres teogonies més antigues, la qual cosa fa que calgui conèixer aquestes altres teogonies i les transformacions i readaptacions que dels seus símbols han hagut de fer-se per poder encaixar-les dins del Cristianisme.

Així cal, doncs, espigolar en el Budisme i en el Taoisme; del primer: la Roda de Foc, que ens recorda les rodes ardents de la visió d'Ezequiel, la Roda de la Llei, l'arbre de «bodhi» que il·lumina a Buda. En el Taoisme trobarem la cosmogonia de l'Absolut: el Yin-Yang inspirador dels dualismes antitètics: foc-aigua, home-dona, bo-dolent, nit-dia... que tanta i tanta influència adquireix en el romànic, els ziga-zaga que trobem a les portalades de l'escola dita de Lleida, o bé en els cloquers d'Andorra, en pintures murals com a Pedret, etc. També de manlleus de la cultura sasànida s'ompliran de símbols els nostres temples: els bestiariis, els motius de tipus vegetal. D'Egipte els seus glifos ens portaran altra vegada la visió dels ziga-zaga, el símbol de l'aigua, del Sol; etc., etc.

Fins i tot de deesses de l'Olimp en manllevarem símbols, poso per cas l'exemple de la magrana que la dea Hera esposa de Zeus i dea de la vida matrimonial porta a la mà i que ha passat a moltes Verges Cristianes per haver pres la magrana com a símbol de l'Església atesa la unitat dels seus granets en un sol fruit, a semblança de la pinya que és també símbol de l'Església.

Altres punts a considerar són les representacions de grups de figures humanes, normalment hi ha tres tipus d'obres figurativo-històriques: les evangèliques, les profètiques i les hagiogràfico-profanes.

Per a les primeres pràcticament no hi ha problemes d'interpretació: uns modestos coneixements dels fets evangèlics permeten entendre perfectament el significat de l'obra o grup representat.

El segon grup ja comença a complicar-se, en general estan inspirats en fets apocalíptics o profètics, són més de caire teofànic i escatològic i això ja no acostuma a ésser tan apamat. Caldrà doncs una repassada a l'Apocalipsi de Sant Joan i dels llibres dels Profetes, en especial els d'Isaïes i d'Ezequiel.

Per al tercer grup, ja és més difícil marcar pistes, acostuma a haver-hi de tot, hi trobarem escenes hagiogràfiques, escenes del món del treball, escenes paganes i fins i tot escenes descaradament eròtiques com, poso per cas a San Pedro de Cervatos o bé a Santa Maria de Uncastillo.

Els trencacolls comencen amb les figures aparentment exemptes, això és, isolades, però que de fet, no ho són tant com sembla d'isolades. Per això caldrà conèixer les dites famílies de símbols, entre les quals caldrà remarcar com a més importants: els nombres i figures geomètriques, les figures humanes i llurs positures o gestos, els bestiaris, els vegetals, etc. Tot plegat ens posarà a l'abast, d'una manera certament simplista, una primera possibilitat d'avaluació del símbol com a element exempt, sense considerar els efectes, les interaccions de què pugui estar afectat per raó de la seva situació en relació als símbols veïns. Tot això ja vindrà més tard.

Cirlot, en aquest aspecte, defineix quatre formes o menes de connexió entre els elements simbòlics:

- *el mode successiu*: els símbols un al costat de l'altre; els seus significats no es combinen ni es relacionen entre ells.
- *el mode progressiu*: els significats dels símbols no s'alteren mútuament, però representen les diverses etapes d'un procés.
- *el mode compositiu*: els símbols es modifiquen pel seu veïnatge i porten a significacions complexes, és a dir, es produeix combinació però no mixtificació dels seus significats.
- *el mode dramàtic*: es produeix interacció dels grups, s'integren totes les possibilitats dels grups anteriors.

Amb tot, la clau de volta de la simbologia, el punt més important a prendre en consideració, i possiblement el que més ens costa d'entendre, potser sigui l'ambivalència que tot símbol pot presentar. Isop deïa que «la llengua és la millor i la pitjor cosa del món», doncs bé, prenguem aquest símil per dir que en simbologia passa una cosa semblant. Diguem a tall d'exemple, que el lleó, tan representat en el romànic, pot simbolitzar Déu i pot simbolitzar el càstig, això és, l'amor diví i el càstig etern.

En un paràgraf anterior hem dit que prendríem com a base per a aquesta iniciació en el terreny de la simbologia, el temple; i també en relacionar les famílies de símbols hem esmentat en primer lloc, com a família preferent, la dels nombres i figures geomètriques, i ho hem fet perquè sens dubte és la més important i

determinativa. No oblidem que les xifres juguen un important paper dins els textos bíblics i molt especialment en l'Apocalipsi, llibre que, ben segur, és un dels que més temes ha inspirat a la iconografia del romànic.

Si partim de l'escola Pitagòrica, el món està regit per dos principis: la unitat i la multiplicitat. La unitat, representativa de l'estabilitat, en oposició a la multiplicitat que manifesta el canvi, l'alteració, la mutació. D'ací la consideració de perfectes que es dona als nombres senars, ja que en ésser indivisibles són per tant immutables, en oposició a la mutabilitat que tenen els nombres parells. Per això, els primers són assignats a l'ordre etern, mentre els segons són considerats com a pertanyents a l'ordre temporal.

Cirlot ens diu que, en el simbolisme, els nombres no són expressions netament quantitatives; són una mena d'idees-força, amb una caracterització pròpia per a cadascun d'ells. Els guarismes, les xifres, són com uns vestits d'aquelles idees-força.

El temple romànic

En principi podem dir que els primers temples romànics estructuralment són: un simple recinte o nau rectangular capçada per una àbsida semicircular —almenys pel que fa a l'interior—, això ja ens permet començar a definir «coses» (fig. 1).

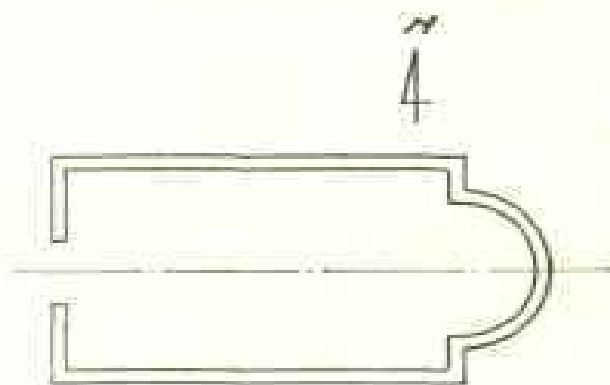

Fig. 1

Semicercle, part d'un cercle, Pitàgores deia que el cercle és la figura geomètrica plana, més bella i per extensió ho deia també de la circumferència i de l'esfera.

La circumferència és la imatge d'allò on el principi coincideix amb la fi, és a dir, de l'etern retorn. Símbol de la limitació ade-

quada, del món manifestat, d'allò precís i regular, de la unitat interna de la matèria i de l'harmonia universal. Té correspondència amb el nombre «10» —retorn a la unitat després de la multiplicat— i per això és símbol universal de l'etern. Com a símbol diví, representa la perfecció i l'eternitat de Déu.

Fem un incís. Caldrà dir que a totes les teogonies, un dels símbols de la divinitat és el cercle?... el déu Sol de tants i tants pobles? Caldrà remarcar que la perfecció se simbolitza amb un nimbe circular al volt de la testa de l'ésser perfecte, el Sant? Encara més; quan una cosa ens ha sortit bé, no diem que ens ha sortit rodona?; quan a hom «l'hi ponen totes», no diem que tot li va sobre rodes? Tot plegat, no fem més que reconèixer el símbol del cercle com a propi de la perfecció. La perfecció en el seu límit és, sens dubte, Déu.

Dins l'espai d'aquest semicercle hi ha l'altar, això és, el lloc reservat de presència de l'U, l'u símbol indivisible de la unitat, símbol de l'ésser i principi de l'activitat; l'U és la unitat originària, l'immutable, és el començ, el principi, el punt de partença del Suprem.

Cirlot diu que equival al poder creador. Plotí identifica l'u amb el fi moral, mentre assimila la multiplicat amb el mal. Guénon ens diu que l'u és un regne absolut, tancat en si mateix. Per això aquesta unitat és símbol de la divinitat.

En resum aquest «U» és, doncs, representació de l'origen i del centre, i la seva representació gràfica serà el punt.

Beigbeder, en parlar del «dos en un», diu que la coherència i la profunditat del sentit dels deu primers nombres és tal, que la noció d'unitat i de multiplicat es representen amb el mateix grafisme: «x». Segons els guarismes romans el signe «X» és el corresponent al deu; diguem també de passada que és el signe de multiplicar.

Observem que dins la impotència humana per evocar l'infinitament gran, allò que ens dóna la millor idea de la Divinitat és el punt; i per representar el punt, no utilitzem altra grafia que fer un encreuament de dues ratlles, però no una d'horitzontal i l'altra vertical, sinó el que coneixem en el romànic com a creu tombada, això és, una «x». Per això aquest punt identificat amb l'U és símbol de la Divinitat i alhora de l'inconegut..., i no és, també, la «x», el signe que emprem en la matemàtica quan estem al davant d'una incògnita?... i fins i tot, no és el sistema que emprem per anular, per esborrar, allò que no hem fet bé?

Més amunt, hem parlat, hem fet referència, al «dos en un». Penso que cal remarcar que, si bé el dos simbolitza el reflex, el

conflicte o la contraposició, això és, la dualitat, tan rica dins el romànic: lleons enfrontats, serps o dracs amb dos caps, sirenes amb dues cues, així com els continuats dualismes presents en els textos bíblics, Caïm i Abel, l'Antic i el Nou Testament, el dimoni i l'àngel, Adam i Eva, etc., etc., hi ha un altre aspecte molt important, i és la transformació de la dualitat en unitat, fet que es posa de relleu en la doble natura del Crist, això és, la divina i la humana en una única persona.

La segona part del temple, hem dit, és un rectangle, el rectangle és la figura geomètrica, més racional, humanísticament parlant, de totes les èpoques i en tots els llocs, és la forma preferida per l'home: casa, habitació, taula, llit, carreu, maó, porta..., tot són rectangles. Diguem de passada que tota deformació del rectangle, com són ara el trapezi i el trapezoide, són formes anormals i per tant simbolitzen sofriment. El trapezi és una forma que recorda l'estructura del cap d'un bou i també de la destal primitiva, i per això simbolitza també el sacrifici. Tal volta per aquest motiu, els temples pre-romànics presenten plantes trapezoidals en les àbsides, per manifestar així que és lloc de celebració del sacrifici de l'Anyell?, apuntem-ho.

El rectangle és una figura derivada del quadrat, expressió geomètrica de la quaternitat, és a dir, de la combinació i ordenació regular de quatre elements. En contraposició amb el cercle, el quadrat simbolitza la «terra» i l'existència humana. És símbol de la «terra» per representar els 4 elements que formen la natura: aire, aigua, terra i foc. Dels 4 punts cardinals i per tant símbol del món físic, d'aquest món que té 4 estacions a l'any, poblat per subjectes que seguint l'escola Hipocràtica poden ésser: sanguinis, malencònics, colèrics o flemàtics, és a dir també quatre tipologies temperamentals.

En un aspecte més teològic, quatre també és el nombre dels Evangelistes, i quatre foren els Grans Profetes: Isaïes, Jeremies, Daniel i Ezequiel. Afegim-hi les quatre virtuts Cardinals: prudència, justícia, fortalesa i temperança. Com també els 4 rius del Paradís: Pisó, Gihó, Tigris i Eufrates que brollaven d'una mateixa roca, i que simbolitzen els 4 Evangelis que sorgeixen del Crist.

Aquest espai representatiu de la quaternitat de la terra i de l'existència humana, és el lloc al qual l'home acut per pregar Déu, aquest home simbolitzat pel nombre cinc, representatiu dels cinc sentits que té, com també de les cinc extremitats: dues cames i dos braços regits per la cinquena extremitat, el cap. Fet que es repeteix amb els quatre dits de cada mà que necessiten alhora del cinquè, el polze, per «regir», per utilitzar els altres.

També el cinc simbolitza l'Home microcòsmic per excel·lència, el Crist, travessat per cinc ferides. Cinc són els llibres de Moisès, el Pentateuc, compost per Gènesi, Èxode, Levític, Nombres i Deuteronomi. I 5 les pedres que David prengué del riu per lluitar contra Goliath.

D'aquest darrer exemple, hi ha una explicació simbòlica feta per Sant Agustí, realment extraordinària, i que de fet la lliga íntimament amb la Llei de Moisès, amb el Pentateuc. Explica el perquè, la raó de la utilització del nombre 5 en tots dos casos i els relaciona alhora amb els nombres 10 i 1.

Conta la lluita entre el dimoni representat per Goliath, i el Crist representat per David, i diu:

«David prengué 5 pedres del torrent i les guardà dins el pot que feia servir per munyir les ovelles, i marxà a a l'encalç del seu enemic. Les 5 pedres representen els 5 llibres del Pentateuc, la Llei de Moisès, Llei de la qual en naixeran els Deu Manaments de la Llei de Déu, base del Cristianisme. La llei, doncs, queda simbolitzada a la vegada pels nombres 5 i 10.

»Cal remarcar que si bé David porta 5 pedres, sols en tirà una, aquesta pedra única, és la Unitat que comporta l'acompliment de la Llei, això és, la Caritat.

»David pren les pedres del llet de l'aigua. Què representa el curs de l'aigua, sinó la lleugeresa i inconstància de l'home que la violència de les passions arrossega a la mar del paganisme? Com nogensmenys el poble jueu que havent rebut la Llei passa pel damunt d'ella com el curs de l'aigua passa per damunt de les pedres. El Senyor pren, doncs, la Llei per elevar-la fins a la Gràcia, de la mateixa manera que David pren les pedres del torrent per guardar-les dins el pot de la llet. Quina imatge més encertada de la Gràcia en fer la comparança d'aquesta amb la dolçor de la llet!».

Realment és un bonic exemple que ens dóna Sant Agustí i que posa de relleu fins a quin punt pot arribar-se en la subtileza del simbolisme dels nombres.

Normalment, els temples romànics, acostumen a tenir la capçalera orientada vers l'orient o llevant i la portalada a l'altra extrem, això és, encarada amb l'occident. Això simbolitza que de l'orient ens ve la llum cada dia, la llum del Sol del Crist que ens illumina. La porta a occident, ja ho diu el mateix mot, Occident.

D'Occidere, morir. Per aquesta porta arriba la darrera llum del Crist cada dia, per aquesta porta anaves al fossar.

El fet d'aïtal orientació no és més que una persistència d'un vell ritu solar asiàtic segons el qual la vida i la riquesa vénen de l'Orient, mentre la mort i el mal vénen d'Occident. Per altra banda no podem oblidar que el Crist és anomenat «Sol de Justícia». Com també en el *Càntic al Sol*, de Sant Francesc d'Assís, aquest el qualifica de «Símbol de Déu».

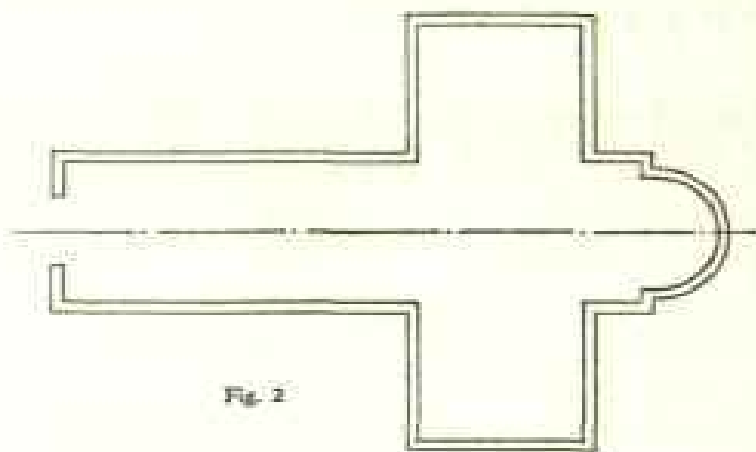

Fig. 2

Hi ha un moment en el qual el nostre temple experimenta una substancial transformació. El moment en què neix el creuer, el moment en què a la nau pròpiament dita s'incorpora una altra nau transversal, formant l'anomenada planta de creu llatina (figura 2). En paraules de Georges Duby l'encreuament de la nau i del transepte evoca no solament la creu, sinó fins i tot el Fill de l'Home...

«...dont les bras se déploient dans la travée du transept, dont l'abside abrite la tête et dont le chœur occupe le point crucial...»

Segons els exegetes de l'escola bizantina del segle iv, el temple representa a la vegada que el lloc de la Passió del Crist, el lloc de la seva Resurrecció, i per extensió la Jerusalem Celeste des de la qual regnarà. Sant Joan diu a l'Apocalipsi que la Jerusalem Celeste presenta la llargària, l'amplada i l'alçària iguals, és a dir, té la forma d'un cub.

I forma de cub té, en principi, el volum que origina la intersecció de la nau amb el creuer, d'ací que no em sembli pas massa forassenyat considerar o millor veure certa analogia entre la Jerusalem Celeste i el cub que es forma en aquest punt del temple. I si ara despleguem el cub en qüestió veurem com ens queda formada la planta de l'església ja sigui la de tipus de creu llatina, ja sigui la de forma de creu grega (figs. 3 i 4).

Fixem-nos, Sant Joan ens diu que en la Jerusalem Celeste «en ella s'estarà el setial de Déu i de l'Anyell... i els seus servents li donaran culte...» Qüestionem-nos, què és el temple?, ...és el lloc en el qual hi ha el setial de Déu i de l'Anyell, i el lloc en el qual els seus servents li donen culte, això és ni més ni menys que una Jerusalem Celeste en petit. Però això no és tot. Les creus que hem format en desplegar el cub, queden formades per tres espais horitzontals i quatre verticals (figs. 3 i 4).

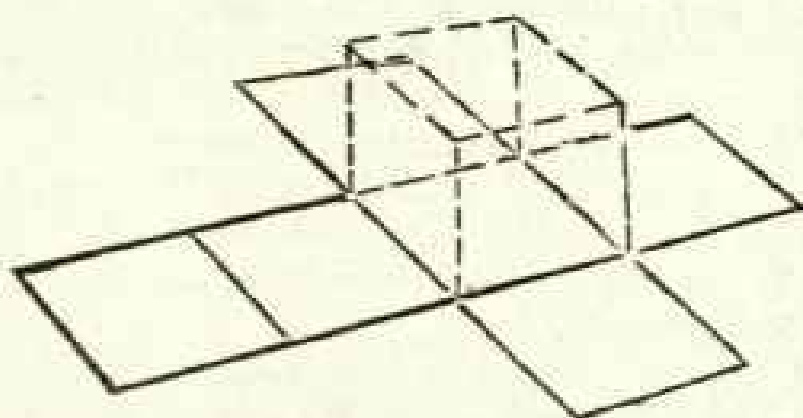

Fig. 3

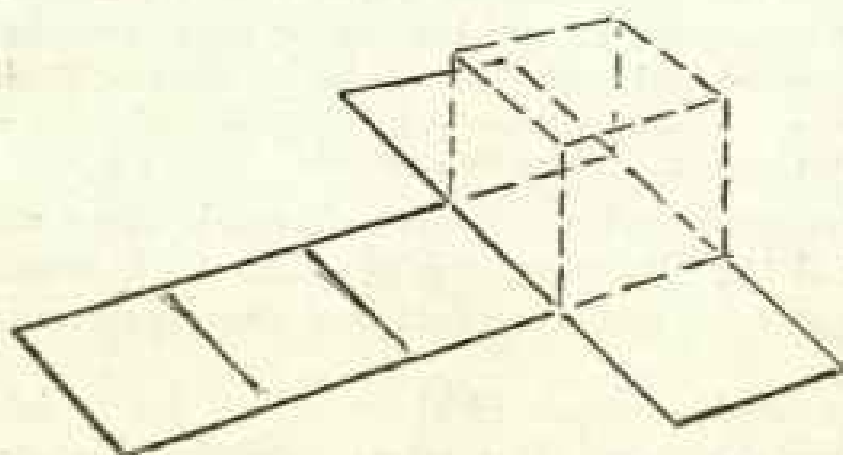

Fig. 4

Tres, nombre representatiu de la Divinitat. En el Cristianisme íntimament lligat a una idea o programa ternari, el de la Santíssima Trinitat, d'ací que el 3 comporti la idea del Cel. Com també dels tres dies que el Crist passà a la tomba. El grafisme del tres és el triangle. El triangle de costats iguals simbolitza la divinitat, l'harmonia, la proporció, per això el nimbe triangular sols s'empra en les representacions del Déu Pare o bé de la Santíssima Trinitat, mai per al Déu Fill o Crist.

Pitàgores digué del tres que era el nombre perfecte, tota vegada que conté: un principi, un mig i un fi.

El triangle amb el vèrtex cap dalt o sigui en la seva posició d'equilibri simbolitza l'impuls ascendent de tot envers la unitat superior des de l'extens (base) a l'inextens (vèrtex), imatge del punt irradiant o de l'origen, així com del foc. Per oposició, el triangle invertit simbolitzarà l'aigua, i també per la seva semblança pot substituir simbòlicament el cor.

Seguint amb el nostre temple, és possible trobar que en la intersecció de nau i de creuer s'hi hagi bastit un cimbori sobre trompes o petxines, la qual cosa farà aparèixer un dels nombres del qual encara no n'havíem parlat, el vuit. El vuitavat és la forma de transició entre el quadrat (ordre terrestre) i el cercle (ordre celeste) i per tant símbol evolutiu vers la regeneració. Els antics baptisteris de forma vuitavada ho eren possiblement com a simbolisme a la vegada de la Resurrecció. De fet, el Baptisme comporta una Resurrecció.

També, possiblement, s'hi haurà bastit un cloquer generalment de planta quadrada i amb coberta a quatre vessants, que generarà una piràmide. Ja n'hem parlat de les tres figures que componen la piràmide; ara, però, veurem com es complementen i modifiquen els conceptes simbòlics. La piràmide quadrada de base, quadrat símbol de la terra i que l'U, o més ben dit, el punt representació d'aquest U, era el símbol del punt de partença del suprem estrat o punt irradiat. La unió d'aquest punt amb la cara de la base, forma un triangle, símbol de la manifestació divina i del ternari creador, en conseqüència la piràmide és el símbol de la totalitat de l'obra creada (fig. 5).

El Cristianisme té dos nombres als quals dóna molta importància: el 7 i el 12. Fixem-nos que el primer és la suma de $3 + 4 = 7$, i el segon és el producte dels dos mateixos nombres $3 \times 4 = 12$.

Per la transcendència que té el set en els textos bíblics, no és pas un nombre massa utilitzat en el romànic. Alguns autors ho atribueixen al fet que és un símbol hebraic, el conegut canelobre

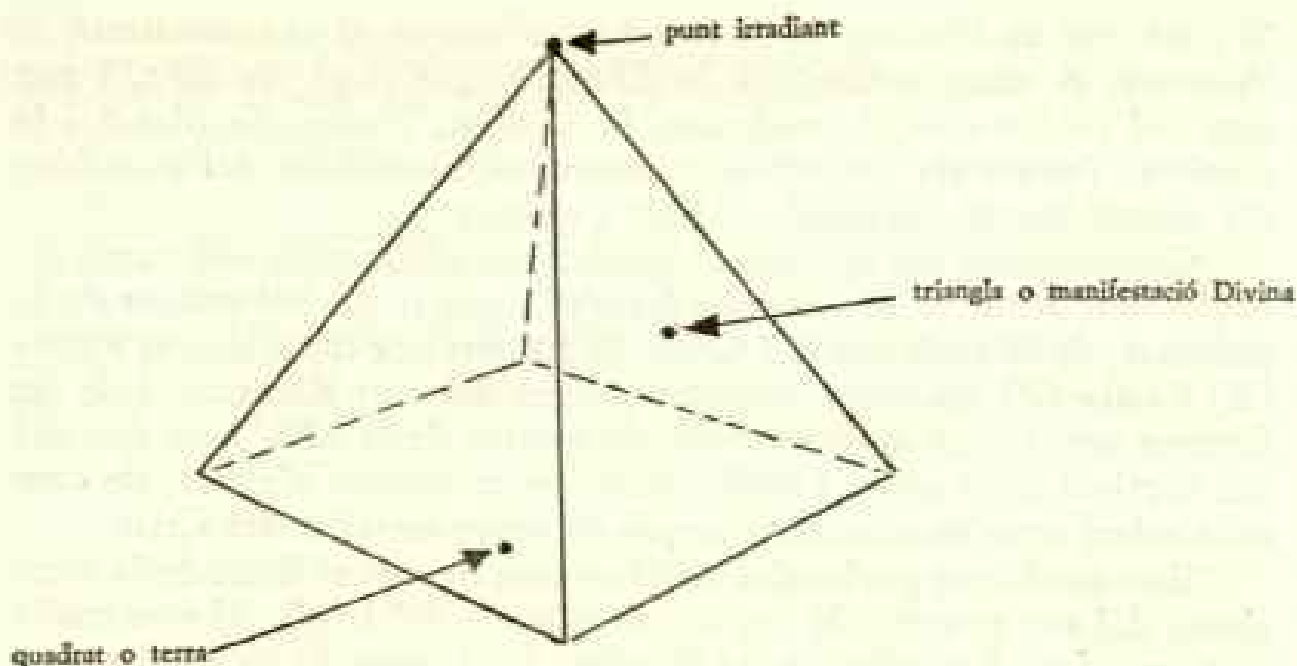

Fig. 5

de set braços dels jueus, i tal vegada això feia que es retreïessin un xic de fer-ne representacions allegòriques massa clares.

És símbol de l'ordre complet. Compost per la unió del ternari i del quaternari, això és, del 3 = món espiritual i del 4 = món material, simbolitza, doncs, la vida i la naturalesa humana composta de matèria i esperit.

Simbolitza també els 7 dolors de la Verge, els 7 sagraments, els 7 segells de l'Apocalipsi, els 7 pecats capitals i les set virtuts. Per ésser el dia en què descansa el Senyor simbolitza l'eternitat.

Normalment és un símbol que acostuma a presentar-se en forma de rosasses, fulles d'una flor, plecs d'un vestit, és a dir, molt dissimulat, la qual cosa fa pensar en el temor que apuntàvem en començar el comentari d'aquest nombre.

Dotze, és el nombre dels apostols i de les portes de la Nova Jerusalem i representa per tant, de vegades, el conjunt de l'Església en el seu més ampli sentit. També és el nombre de les tribus d'Israel.

Si el dotze té aquesta perfecció, l'onze és tot el contrari, és el símbol del pecat ja que sobrepassa el 10, nombre del Decàleg de la Llei, i saltar-se la Llei és... pecar.

Una de les primícies «decoracions» en les nostres esglésioles, és l'anomenat Crismó generalment situat en el timpà de la porta. El Crismó ens porta a la simbologia del nombre sis. Per oposició

al cinc que és l'home, la humanitat, el sis és el sobrenatural, la Potestat. A més, simbolitza la Creació que durà sis dies, i per tant: el poder diví, la majestat, la saviesa, l'amor, la pietat i la justícia. També sis direccions componen la totalitat del possible: els quatre punts cardinals, el dalt i el baix.

Contemplem un crismó, el primer timpà decorat del romànic, el de Sant Andreu de Sureda. Aquest signe o símbol millor de la potestat, de la majestat del Crist, és format per dues lletres «khi» (X) i «rô» (P), les dues primeres lletres del mot Khristos, i de fet formen una figura amb sis pals, els quatre de la «X» i els dos del pal vertical de la «rô». Confirmació, entre moltes d'altres, de com un símbol amb sis elements iguals és representatiu del Crist.

Ens queda per parlar del nombre nou que és el límit de la sèrie abans del seu retorn a la unitat. Triplicitat del triple, el nou conté tres vegades el nombre de la Trinitat i a la vegada és un nombre angèlic. La Bíblia ens parla que hi ha nou corts angèlics formats per tres ordres ternaris: serafins, querubins i trons, en el primer grup. Dominacions, virtuts i potestats en el segon i en el tercer: principats, arcàngels i àngels.

Ens resta remarcar un cop més que el 10, com a conclusió de tots els altres nombres, ja que després tornen a repetir-se, indica perfecció i per tant és propi de la divinitat. Símbol de la realització espiritual per ésser el nombre dels Manaments de la Llei de Déu.

Podríem continuar estudiant nous afegitons al nostre temple, que amb el temps s'hi han anat fent, i podríem tractar de faïso més aprofundida el simbolisme dels nombres i àdhuc iniciar l'estudi de les altres famílies de símbols, però penso que com a introducció ja n'hi ha prou.

Si he aconseguit despertar un xic l'interès pel món simbòlic del romànic ja em dono per satisfet. Ja tindrem ocasió de tornar-ne a parlar.

BIBLIOGRAFIA

- Juan Eduardo Cirlot, *Diccionario de los símbolos*, Ed. Labor.
 J. A. Pérez-Rioja, *Diccionario de Símbolos y Mitos*, Ed. Tecnos.
 René Guénon, *Símbolos Fundamentales de la Ciencia Sagrada*, Ed. Universitaria de Buenos Aires.
 Desmond Varley, *El Número de la Creación*, Ed. Lidium.

- H. P. Blavatsky, *La Doctrina Secreta*, Ed. Kier.
- M. Davy, *Essai sur la Symbolique Romane*, París 1955.
- O. Beigbeder, *Lexique des Symboles*, Ed. Zodiaque.
- O. Fonck, *Los Enigmas del Pasado*, Ed. Cruz del Sur.
- Diversos autors, *Les Cahiers de Saint Michel de Cuxà*, Association Culturelle de Cuxà.
- J. Lahosa, *La desviació dels abris*, Full informatiu del Romànic 20-2-80.
- J. Lahosa, «Crist?, Orant?»... «Quin és el missatge de Pedret», *Diplomatari-6 i Diplomatari-9*.
- F. Coarelli, A. Rossi, *Templi dell'Italia antica*, Touring Club Italià.

El disseny modern, el disseny industrial i la cultura del disseny

---

Enric Franch

1. *Introducció. ¿Què és el disseny modern?*

En intentar definir què és disseny ens trobem, en primer lloc, amb la dificultat que sorgeix de l'ús indiscriminat que es fa en el llenguatge comú dels diferents significats del mot disseny.

Tot enumerant i analitzant aquests significats acuradament, acceptarem en el nostre cas, d'entre totes les possibilitats, la que diu que dissenyar és un procés. Per tant, partirem de la idea que:

Disseny = Procés.

Quan aprofundim en el concepte de procés, i atès que també existeixen diferents continguts per a aquest mot, apareixen novament certes dificultats.

La concreció es fa difícil i pensem que es pot arribar a una definició més satisfactòria si ens apropem al problema tot recolzant-nos més sobre els efectes que provoca el procés de dissenyar, que no pas sobre la mateixa causa. Per tant, podríem arriscar-nos a dir que:

«L'efecte de dissenyar és iniciar un canvi en les coses realitzades per l'home».

Aquesta definició, encara que molt oberta i una mica ambigua, resulta francament atractiva, ja que d'ella sorgeixen interessants possibilitats:

Es recolza en el concepte de canvi i s'inclou en el món de la ciència/tècnica, dins d'una perspectiva d'home-natura. Justifica una àmplia gamma d'activitats i admet possibilitats crítiques a les estructures actuals.

El fet dissenyístic pot, doncs, deixar d'ésser exclusiu d'una certa classe professional i queda obert a qualsevol participació possible. No és l'«actitud» la que defineix l'acció, sinó la capacitat que té el «resultat» de generar canvis al marge de qui l'hagi construït.

Així, doncs, des d'aquesta perspectiva el dissenyador podria ésser qualsevol de nosaltres; i no hi ha dubte que quan defensem aquesta definició estem potenciant certes formes de pensament, que fem d'una manera totalment conscient.

Prosseguint amb el nostre discurs hem d'aclarir que els processos de disseny no han estat sempre iguals. Creiem que se'n poden distingir fàcilment dos tipus diferents: els processos inconscients i els processos conscients.

El primer s'identifica amb les formes de producció pre-industrials (objectes d'artesanía, eines i estris). Els artesans pre-industrials foren capaços de produir objectes que, dins d'una aparent simplicitat i subtileza, amaguen freqüentment la complexitat de la relació entre la forma i la funció del mateix objecte.

Christopher Alexander, a partir del terme d'«ajustament», ens explica com una forma s'adapta gradualment a la seva funció o al seu context i puntualitza que:

«Tot procés de disseny comença amb un esforç per aconseguir un ajustament entre dues entitats: la forma en qüestió i el seu context. La forma és la solució del problema; el context el defineix».

A través de diferents exemples és possible de veure com s'aconsegueix l'ajustament perfecte en el procés artesanal i com, a mesura que sorgeixen canvis en el context, es realitzen noves adaptacions en el sistema. L'error i la correcció van units, i no és possible una reflexió entre la percepció de la imperfecció i la reacció.

Modernament, els processos conscients de disseny han reemplaçat els processos inconscients; de la mateixa manera que la industrialització va reemplaçar l'artesanía.

Així, el modern procés de disseny s'incorpora als altres canvis tecnològics que hi ha hagut durant la industrialització, i ja pot estudiar-se dins d'aquest marc a partir dels següents fenòmens:

- 1) Introducció del sistema de fàbriques.

Va suposar la pèrdua de la independència de l'artesà i del seu contacte directe amb el client. Es va imposar la necessitat de trobar un mitjancer que reinterpretes les necessitats de la comanda per formular els criteris necessaris per a la producció.

2) La divisió del treball.

La nova producció industrial requereix que una tasca especialitzada produeixi només una part del producte complet final. Amb això es crea la necessitat d'un mètode per: primer, dividir el producte sencer en components, i després, garantir que aquests, una vegada fabricats, puguin ésser muntats per formar el producte final. D'aquesta manera el dibuix, junt amb altres nous mètodes, pren una gran importància dins del disseny modern.

3) L'organització científica del treball.

En separar-se la concepció de la fabricació, cada part pot considerar-se per separat o en total, i cada una de les seves fases pot estudiar-se des del punt de vista científic i des del de màxima eficàcia. Per tant, el projecte ha de contemplar el producte i les seves fases de producció des d'aquest nou punt de vista.

4) Mecanització.

La divisió en petites parts del producte final facilita la divisió del treball, l'organització i la mecanització. Així, també el producte pot ésser concebut de manera que pugui fabricar-se millor i pugui adaptar-se rigorosament al procés de fabricació.

5) Canvi d'escala.

Amb els canvis que s'incorporen a les noves condicions socials, el nou procés de disseny pot tenir en compte fàcilment nous criteris per a la decisió:

- a) Procés de fabricació (ex: mecanització).
- b) Procés de distribució (ex: embalatges).
- c) Procés de vendes (ex: exposició).
- d) Economia industrial i comercial.
- e) Centralització de les funcions d'organització i projecte.

En resum podríem dir que el modern procés de disseny s'integra plenament en el marc general de la industrialització, en el qual destaquen dues característiques molt importants, que són:

- A) *Separa en ell mateix la «concepció» de la «producció».*
- B) *Conté implícitament un «mètode formalitzat» per a l'estudi abstracte de la forma, a partir del qual se'n poden concebre altres de noves i provar-les en un model, abans del procés de producció, i independentment del mateix.*

Del que s'ha dit anteriorment es dedueix fàcilment que l'esmentat mètode pot ser estudiat, manipulat i perfeccionat, així com dividit i ampliat amb altres de complementaris, tot posant-hi de relleu la possibilitat d'un coneixement científic.

Consegüentment, si acceptem la idea d'una societat millor i més racional, el disseny s'ha d'estudiar en l'actualitat com qual-sevol altre mètode de producció modern, o sigui amb el rigor propi d'una ciència.

2. *El disseny industrial en l'actualitat. Complexitat i implicacions socials.*

Hem parlat fins ara del disseny com un procés i hem intentat definir el procés, al mateix temps que hem descobert la seva importància com un mitjà amb el qual es pot incidir en el nostre context cultural. Però el disseny en l'actualitat s'ha desenvolupat i institucionalitzat, i ha arrossegat la complexitat i les contradiccions de la cultura industrial d'avui, ja que tant la tradició positivista com la divisió del treball, han afavorit una pràctica professional extraordinàriament especialitzada, tecnificada i diversificada.

Així, doncs, en aquest moment és possible parlar de: disseny industrial, gràfic, disseny d'enginyeria, de planificació, d'arquitectura, d'interiors, d'imatge corporativa, etc...

A continuació intentarem descobrir la magnitud de la complexitat i les implicacions que el disseny té actualment, i per això centrarem la nostra anàlisi en la disciplina, concretada en la pràctica del disseny industrial.

El disseny industrial ve definit per l'ICSID de la següent manera: «El disseny industrial és una activitat creativa i la seva finalitat és la determinació de les qualitats formals dels objectes produïts per la indústria. Aquestes qualitats formals inclouen les característiques externes i també, fonamentalment, la interrelació estructural i funcional que dona una unitat coherent a un sistema vist des del punt de vista de la producció i de l'ús.

El disseny industrial estén la seva influència a tots els aspectes de l'entorn humà que estan condicionats per la producció industrial.

Com a punt de partida, si estudiem l'esmentada definició, podem dir:

1) Sobre la determinació de les qualitats formals.

Determinar les qualitats formals d'un objecte significa projectar la forma de l'objecte, i això implica «coordinar, integrar i articular» tots aquells factors que d'una manera o altra participen en el procés constitutiu del producte. Els factors determinants de l'esmentat procés es poden dividir en:

- a) D'ús, fruïció, consum individual o social del producte, o, el que és el mateix, factors funcionals, simbòlics o culturals.
- b) De producció, que, especificats amb detall es poden denominar: tècnico-econòmics, tècnico-constructius, tècnico-sistemàtics, tècnico-productius, tècnico-distributius.

2) Sobre la implicació social del disseny industrial.

Si intentem descobrir de quina manera el disseny industrial està incrustat dins la societat, ens serà vàlid el discurs només si reconeixem que l'activitat de projecció està sempre molt condicionada per la manera com es manifesten les forces productives i les relacions de producció en aquesta societat.

El disseny industrial, per tant, no és una activitat autònoma, sinó que «tracta d'opcions en el context d'un sistema de prioritats establertes d'una manera bastant rígida». Teòricament, si més no, els objectes projectats canviaran llur imatge a mesura que la societat doni més importància a determinats factors en lloc d'altres. Des d'una ètica projectual, escollir de la mateixa manera uns en comptes d'altres, vol dir acceptar una o altra forma de pensament.

El disseny industrial, en una societat on funcioni l'intercanvi de mercaderies, està unit al procés de determinació de la forma de la mateixa; la intervenció projectual incideix, per tant, en la creació d'un «valor d'ús pels

altres, que es transmet als altres mitjançant l'intercanvi». Podem dir, doncs, que aquesta disciplina s'inclou i intervé en el circuit producció-consum-producció.

El disseny industrial actua com una autèntica força productiva que incideix sobre les altres forces d'igual ordre amb les quals entra en contacte, tot modificant-les i ajudant a finalitzar-ne el procés productiu. Així podríem parlar de projectes tecnocratitzats o destecnocratitzats, segons que facilitin o no la participació de determinades classes socials en les fases de decisió.

Proseguim intentant descobrir la realitat del nostre context actual i insistirem:

3) Sobre la realitat del consum en la societat.

Si analitzem la història del capitalisme industrial des de la segona guerra mundial, es veu clarament que s'ha produït un canvi molt important que coincideix amb el pas de la ideologia de producció a la ideologia de consum. Aquest canvi coincideix amb la formació d'una societat opulenta dins de les cultures d'industrialització avançada. En una societat d'aquest tipus, les necessitats objectives deixen de tenir importància i prenen més relleu, lentament, les necessitats de caràcter psicològic. Però és evident que a les necessitats psicològiques els corresponen satisfaccions psicològiques o motivacions inconscients, i la massa de consum que ve determinada per elles és infinitament superior a les determinades per satisfaccions objectives; circumstància que, no hi ha dubte, s'adapta i potencia la dinàmica del sistema econòmic dominant.

Una necessitat psicològica no se satisfà amb un consum d'objectes, sinó amb un consum psicològic i, per tant, l'objecte esdevé «un accessori, un vehicle, una circumstància on es manifesta momentàniament la relació cíclica sempre més ràpida, entre satisfacció psicològica i consum psicològic». Per altra banda, és evident que no es pot consumir si no es produeix i que l'aparell tecnològic seguirà produint; però seguint el raonament, la producció ja no condicionarà més el consum, sinó tot al contrari. La necessitat psicològica és fàcil d'entendre: necessita la imatge i se satisfà amb la imatge. En definitiva, aquesta és l'única mercaderia que circula pels canals del consum.

Del consum psicològic se'n deriva la crisi de l'objecte i, en conseqüència, la crisi del subjecte. La societat de consum, amb la seva cultura de masses, tendeix a eliminar tant l'objecte com el subjecte. D'això es deriva la pèrdua de força de la hipòtesi empirista que assigna als objectes la categoria racional d'«estri relacionat amb operacions tècniques que incideixen sobre el món», i es fa indispensable una nova anàlisi dels objectes i del consum, no a partir de les «necessitats i de llur satisfacció, sinó de les prestacions socials i de la significació».

En definitiva, la nova situació potencia l'estudi dels objectes com un vector de comunicació, o sigui, com una categoria lingüística.

4) Sobre el seu estudi com a vector de comunicació.

La nostra civilització ha creat un entorn artificial que anomena «cultura», en el qual resulta fàcil de distingir àrees de signes, situacions i objectes. Els objectes (definites com «allò pensat», s'oposen al subjecte que és «l'ésser pensant») són un dels elements primordials del nostre entorn i constitueixen una de les dades primàries del contacte de l'individu amb el món.

L'objecte com a vector de comunicació s'integra clarament en una equació del tipus: $E \rightarrow R$.

I per tant:

- a₁) És un element de cultura, perquè representa la concreció d'un nombre considerable d'accions de l'home dins la societat.
- b₁) Pot considerar-se com un missatge. El medi envia el missatge a l'individu, el qual, recíprocament, l'aporta a la societat.
- c₁) És vehicle de comunicació, considerada la seva mediació en general i en particular entre un individu i un altre.
- d₁) És portador de morfemes, reunits en un cert ordre, reconeguts individualment i combinables de diverses maneres.

Si considerem el rol de l'objecte com el d'un mitjà de comunicació, s'evidencien diferents aspectes:

- a₂) És portador de forma, sensible a la nostra aprehensió.
- b₂) Configura una cultura dels objectes en el contacte de l'home amb els altres.
- c₂) A través de l'obsequi és un mitjà de contacte humà inter-individual.
- d₂) És un mitjà de contacte humà en general mitjançant les accions de compra i venda.
- e₂) Per últim, si agafem els objectes en massa, donen lloc a una sociologia.

Els missatges continguts en els objectes, podem dir que són de dos nivells; l'un: semàntic = denotat = «la significació» (funcionalitat). I l'altre: estètic = connotat = «l'evocació» (simbolització).

Des de la perspectiva del consum, i seguint amb el que s'ha dit en l'apartat que antecedeix, Baudrillard assenyala a *La moral de los objetos* l'autonomia de la «funció simbòlica» sobre la funció tan sols, en el sentit etimològic i racional, i insisteix que els objectes ja no estan per «fer», sinó per «representar»; des d'aquesta perspectiva parla de diferents tipus de consum o d'intercanvi simbòlic. Els objectes són, per tant, portadors d'un «índex de significacions socials» i constitueixen un codi que els individus, si bé no segueixen escrupolosament, donen lloc a una «jerarquia cultural i social».

Es difícil, segurament, una anàlisi sociològica a partir de la sintaxi del conjunt dels objectes, però a través d'ells ens parla una societat estratificada sota el segell de la propietat privada.

Per últim, per acabar i considerant en conjunt tota la present reflexió, podríem resumir tot dient que:

- A) *Cal descobrir la importància real del mitjà dissenyístic.*
- B) *Els suposats conceptuals que formen la base del disseny industrial són innumerables.*
- C) *Les implicacions del disseny industrial configuren un conjunt de gran amplitud.*

Dissortadament, en general, el dissenyador professional es troba immers en la rutina del seu treball quotidià i no arriba a intuir la influència social efectiva de la seva activitat; entén el disseny industrial com «una prestació absolutament aïllada, com una prestació o un servei a la indústria».

Des d'aquesta perspectiva cal, per tant, adquirir una actitud projectual més crítica, i sobretot, s'ha de potenciar una didàctica

que ens acosti a això, i que no tan sols contempli la problemàtica del mitjà com una eina per obtenir objectes o idees d'objectes, sinó que també contempli àmpliament, en conjunt i de forma crítica, els objectes formalitzats, llur reproducció, el context i la repercussió que hi tenen.

3. *Evolució i anàlisi de la cultura del disseny; aproximació a certes aportacions crítiques.*

És evident que un intent d'aproximació crítica a la cultura del disseny actual no ens serà possible sense conèixer àmpliament la seva evolució des dels seus inicis.

Una història del disseny de l'era industrial ens descobreix, segons indica Maldonado, el conflicte existent i encara sense resoldre, entre l'art i la tècnica, o sigui entre l'art i la indústria, i evidència de quina manera la tensió sorgida entre ambdós mons incideix en l'àrea dels objectes projectats. Aquestes dues línies conflictives han evolucionat progressivament, per un costat seguint la tradició aportada per les idees estètiques que sorgeixen de Ruskin i prossegueixen amb Morris, Van Der Velde i Gropius, i per l'altre, per aquelles altres derivades de les innovacions tecnològiques. De totes maneres la profunditat de l'anàlisi no serà possible sense considerar rigorosament el conflicte que es manifesta a partir de les contradiccions que surten entre les forces productives i les relacions socials de producció.

A grans trets intentarem, a continuació, enumerar i comentar els esdeveniments més representatius i interessants d'aquesta evolució. Per qüestions pràctiques acabarem el nostre estudi als voltants dels anys seixanta, moment en què la producció industrial arriba al seu màxim apogeu amb la societat de consum i on es manifesta una crisi profunda en la projectació, a causa de la superpoblació d'objectes i d'idees.

Malgrat tot, la història del disseny industrial té un desenvolupament únic, lligat totalment a la forma de producció capitalista, i s'inicia amb les aportacions de tots aquells elements que varen configurar el pensament i que foren la base del desenvolupament cultural del segle XVIII i XIX.

En aquesta ocasió nosaltres centrarem el nostre interès en aquells altres que, ja dins del ple procés industrial, aportaren una visió més crítica del problema.

3.1. *Les gran exposicions de la segona meitat del segle XIX i la producció industrial; William Morris.*

A Anglaterra, el 1851, el Príncep Albert inspirant-se en la «Gewerbe Ausstellung» de Berlín, celebrada el 1844, va promoure la «Great Exhibition» de Londres que va acollir 14.000 expositors i fou visitada per 6 milions d'individus.

A partir del gran èxit que va tenir aquesta, les manifestacions d'aquest tipus es varen succeir ininterrompudament: Viena, Filadèlfia, París, Sidney, Melbourne, París una altra vegada amb 28 milions de visitants, Chicago el 1890 i París novament el 1900.

La producció industrial s'havia imposat als països avançats de l'època i les necessitats en el comerç imposaven una dinàmica als negocis i a la producció cultural. Però l'exposició de 1851 a Londres, no solament es caracteritzà per l'èxit que representava per al comerç i la producció industrial anglesa, sinó que es va convertir també en el blanc de la crítica culta de l'època. La premsa i els intel·lectuals del moment varen fer grans comentaris tot denunciant el delirant mal gust regnant i ressaltaren la degradació estètica de la producció industrial, que no havia sabut afrontar els profunds canvis conceptuals que s'havien fet amb el pas de la producció artesanal a la industrial.

Així, la renovació estètica de l'època va sorgir a Anglaterra i William Morris (1834-1896) fou un dels principals generadors de tal dinàmica.

William Morris, poeta, liberalista, reformador projectista, va fundar la seva pròpia empresa (Morris, Marshall, Faulkner and Co.) el 1861, en la qual participaren com a socis, Burne Jones, Webb, Rossetti i Madox Brown, i de la qual es pot dir que fou l'origen del moviment que agafà el nom d'«Arts and Crafts».

Morris, recolzant-se per un costat en el conservadorisme de Carlyle i per un altre en els enfocaments liberals de Ruskin, s'inscriví dins dels corrents del socialisme utòpic, amb la qual cosa defensava sens dubte un pensament obertament progressista; amb el rebuig de l'historicisme de l'època proposava l'estudi de l'arquitectura tradicional, s'apropava al camp i a la natura i s'oposava a les ciutats. S'interessà particularment per l'edat mitjana i pel treball artesanal; ressaltava l'esperit medieval com a exemple de les idees d'un període on l'art estava unit a la societat defensava l'art com l'expressió, per part de l'home, del plaer que troba en el treball.

Tenia i defensava idees socials: «un art per al poble», o també

«no necessitem un art que sigui per a uns quants, ni una educació o una llibertat només per a uns quants». Ell i els seus amics varen projectar i construir mobles i tapissos senzills i fermes, inspirats en idees medievalistes, sense ostentació i equilibrats.

Restablí el valor de l'objecte d'ús quotidià en contra de l'objecte ostentós típic de la societat de tradició victoriana, i va defensar també la necessitat de disposar d'una arquitectura bona i racional.

De William Morris no solament es pot dir que inicià un procés que desemboca en la racionalització del disseny, sinó que també, i potser sigui això el més important, aportà una crítica a la idea d'art i a les condicions socials que encara ara estem patint.

3.2. *El conflicte productivitat/producte; Muthesius i Van der Velde. Fordisme i Styling.*

Com a conseqüència de la característica situació social i de la incidència de les idees de la gestió científica dins de les fàbriques (Frederick Winslow Taylor 1856-1915), als Estats Units, a partir del voltant de 1900, la productivitat es va entendre com un problema relatiu a la totalitat del procés de producció.

A Alemanya (1907-1914) es ventila aquest tema d'una manera conceptualment diferent. A partir de la idea de racionalització i tipificació es va descobrir un enfocament no sistemàtic, tot aïllant la forma del producte i centrant el problema en l'aspecte exterior dels objectes. El 1904, en un discurs pronunciat a l'Escola Superior de Comerç de Berlín, H. Muthesius defensa aquesta tesi amb molta força.

Hermann Muthesius (1861-1927), molt influït per la cultura anglesa, propugna un atansament a l'esperit de l'època i a l'estètica de les màquines, la seva recerca arrenca del que és estrictament útil, i s'oposa des de 1901 a l'arquitectura d'estil vuitcentista.

Recolza la naturalesa burgesa de l'art i el domini d'aquesta classe sobre l'aristocràcia, però oblida sistemàticament el proletariat. Parteix de Veblen per analitzar el consum d'objectes i el defineix com un sinònim de riquesa, és a dir, el consum ostentós seria sinònim de classe alta.

Els objectes d'estil de l'època, de gust victorià, poden així ésser criticats des d'una nova òptica econòmica. «Amb la feina que exigeixen aquests objectes, la matèria primera no s'examina

com caldria i per això, abans que tot, es malgasta un enorme patrimoni nacional de matèria primera i a més s'afegeix un treball inútil».

Encapçalant un important grup de tècnics, artistes i polítics, funda al 1907 la famosa Deutsche Werkbund, que va consagrar la unió art-artesania-indústria, i introdueix el nou concepte de «treball de qualitat» que defineix com una associació per «ennobrir el treball industrial en una col·laboració entre l'art, la indústria i l'artesania, mitjançant la instrucció, la propaganda i una presa de possessió ferma i compacta davant aquestes qüestions».

Membres destacats del Werkbund foren: P. Behrens (1863-1940), R. Diemerschmid (1868-1957), J. Olbrich (1867-1908), J. Hoffman (1870-1956), T. H. Fisher (1862-1938), F. Schumacher (1869-1947), W. Kreis (1873-1955).

Els conceptes científicistes sortits de les rígides idees de Muthesius sobre la racionalització i la tipificació, topen, dins de l'associació, contra les de Van der Velde, que defensa que un projectista és un artista que no pot perdre la seva «llibertat creadora». Això genera una discussió oberta entre dues formes antagòniques d'entendre el disseny. Les contradiccions sorgides xoquen en la gran exposició del Deutsche Werkbund de Colònia el 1914, i posen de manifest aquesta heterogeneïtat en el congrés del mateix any, a través de la tesi i contratesi escrites per ambdós autors.

De totes maneres és impossible de negar l'aportació fonamental del Werkbund; destaquem sobretot els treballs de P. Behrens, no tan sols pel valor estricte del seu treball professional, sinó també per la defensa de la nova estètica dels materials i pel famós concepte de *Sachlichkeit*, que va enfortir la plataforma del funcionalisme incipient.

Si fem un salt en el temps, podem prosseguir recordant que l'aportació més gran del Fordisme va ésser la de reconèixer les possibilitats democràtiques d'un objecte que sempre havia estat classificat com un privilegi.

Sota la seva influència, un mecanisme tan complicat com l'automòbil va poder convertir-se d'article de luxe en objecte d'ús comú i amb un preu a l'abast de tot home corrent.

Aquesta transformació hauria estat impossible a Europa.

Els experiments realitzats per Henry Ford (1895-1973) a la seva fàbrica de Detroit (1913-1914) se centraren principalment en la «línia de muntatge»; autèntic autodidacta, prescindí de les aportacions de Taylor i substituï les targetes escrites, per les possibilitats sorgides de l'estudi dels moviments mecànics i de les instruccions automàtiques. «Fa temps», escrivia Ford, «acariciava

la idea d'un model universal».

En perseguir aquesta utopia, la tipificació, la racionalització i l'estandarització varen adquirir impulsos nous i importants. Així mateix, i sota la mateixa idea, la producció i la cadena de vendes són contemplades per primera vegada com una sola unitat.

A partir de la important crisi econòmica del 29, i després de la lluita entre la Ford i la General Motors, el fracàs del Fordisme és evident i, en conseqüència, de la idea de productivitat que imperava a la fase anterior, es passa a la idea de mercat, amb la qual cosa es posa en primer lloc l'estètica de l'aparença.

Del concepte de pocs models de llarga durada es passa a la fórmula de molts models de vida curta; així, la societat es veurà envaïda per un gran nombre d'estímuls per a la compra i veurem aparèixer, amb això, la societat de consum de masses.

L'Styling no és en realitat més que la presa de consciència d'aquesta situació. H. Dreyfuss (1904-1972) diu: «Eren els anys de la depressió, l'inici dels anys trenta, quan la paràlisi econòmica va arrapar el país, els productes industrials complien la funció per a la qual havien estat pensats, però sortien de les cadenes de muntatge amb una enervant monotonia. Quan els negocis se'n van anar en orris, les diverses fàbriques començaren la guerra de preus, però mentrestant alguns industrials més perspicaços havien arribat a comprendre que per superar llurs dificultats s'havia de perfeccionar el servei que els productes donen, fer-los més convenients al consumidor i a la vegada millorar-ne l'aspecte».

Així, la situació en aquell moment augmentà la crisi del puritanisme del capitalisme, centrada en el món de l'objecte, del treball i del producte o, el que és el mateix, la nova pobresa que promulgava el funcionalisme s'enfrontà en contra de la recuperació de la vella riquesa que possibilitava l'Styling.

En definitiva, es discutia el «design» i l'anti «design», el que és racional i el que és irracional.

3.3. *Bauhaus, «Gute Form», Ulm.*

La cèlebre escola del Bauhaus neix el 1919, durant la república de Weimar, amb la fusió de l'Escola Superior de Belles Arts i l'Escola d'Arts aplicades. La segona d'elles fou fundada el 1903 per Van der Velde. El primer director fins 1928 va ser W. Gropius (1883-1969); el segon H. Meyer (1889-1969) en el període de 1928 fins al 1930, i per últim els succeí L. Mies Van der

Rohe (1886-1954).

La història del Bauhaus acostuma a dividir-se en tres parts que coincideixen amb els llocs on estava ubicada l'Escola: Weimar (1919-1924), Dessau (1925-1930) i Berlin-Steglitz (1930-1933).

El període de la direcció de Gropius, per un altre costat, es divideix en la fase d'Iten (1919-1923) i la fase de després d'Iten (1923-1928). Johannes Iten (1888-1967) incorporà en el programa de l'escola la seva personalitat mítico-expressionista i fou substituït per L. Moholy-Nagy (1895-1946) que desenvoluparia de forma magistral les aportacions de l'estètica constructivista.

El programa del Bauhaus intentava fer convergir tots els corrents de la cultura alemanya de l'època: expressionisme, vitalisme, nietzscheisme, utopisme, anarquisme, voluntarisme, misticisme, socialisme, intuicionisme. Gropius va intentar, a l'escola, la recerca d'un mètode de projectació científic i rigorós i va promoure un apropament entre art i tècnica. El programa fracassà, per un costat, per la gran influència que exercí l'estètica neoplasticista (Van Doesburg 1927), que va generar l'estil Bauhaus, i per un altre, per no fer front a la polèmica derivada del funcionalisme radical de Meyer (1889-1954) i les seves implicacions polítiques.

De totes maneres, les aportacions del Bauhaus són importantíssimes; inserides en el nou context polític-social de la república burgesa de Weimar, intentà operar dins del reformisme de la social-democràcia, tot avançant en el marc del sistema capitalista industrial.

En els seus principis tècnico-científic i funcional s'acusa una manca de compromís envers les condicions socials objectives.

Només Hannes Meyer va reconèixer la interrelació entre medi ambient i societat, i va conjugar la temàtica funcionalista i la social, la tecnologia i la ideologia en relació amb les forces polítiques del moment, i es definí en contra de la síntesi artística i del cultiu de les formes pures, convençut de l'exigència de satisfer les necessitats del poble. Però, denunciat per Kandinsky, fou acusat d'esquerranisme i substituït el 1930. Finalment l'escola va ser tancada per les forces del nacional-socialisme alemany el 1933.

Uns anys més tard, al voltant del 40 i en ple creixement alemany, Max Bill (1908) d'origen suís i antic alumne del Bauhaus, desenvolupà la tesi de la «Gute Form», inscrita en una línia estètico-formal que no en una de productivista-funcionalista, i va aportar la base sobre la qual més tard hauria d'aixecar-se l'es-

mentada escola d'Ulm.

Bill el 1952 deia: «Forma és el que trobem en l'espai, forma és tot el que podem veure, però quan sentim la paraula forma o reflexionem sobre el concepte de forma, això significa per a nosaltres quelcom més que una cosa que existeix per casualitat... quan parlem de les formes de la natura pensem en aquelles ben aconseguides. Quan parlem de les formes de la tècnica no ens referim a unes formes qualssevol, sinó a aquelles que considerem particularment vàlides».

S'ha criticat molt el formalisme de Bill, però el desenvolupament de l'Styling ha fet considerar el problema de la forma i amb això la valoració en si dels plantejaments formalistes.

La «Gute Form», des d'aquesta nova perspectiva, agafa una altra dimensió i així ens apropem al que diu Max Bill:

«Comparats amb els béns de producció, els béns de consum estan avui molt més subjectes a la moda, i aquest camp s'ha ampliat fins als mobles i als automòbils. El consum és més ràpid, i així, automàticament, s'abusa de la forma i se la converteix en un factor d'increment de vendes. Aquest desenvolupament perillós es manifesta en l'estil «Streamling» que ocupa el lloc que abans ocupava l'ornamentació; per això, si avui reclamem novament les belles formes per motius estètics, no volem que s'entengui malament: es tracta sempre de formes vinculades a la qualitat i a la funció de l'objecte, es tracta de formes honestes, no d'invencions per incrementar les vendes de productes de caràcter inestable subjecte a les modes».

La importància de la Hochschule Für Gestaltung d'Ulm per al desenvolupament del disseny industrial durant els anys del 50 al 60, és molt significativa. Inaugurada el 1955, Max Bill fou el cofundador amb Scholl i Aicher, i el seu primer rector representa, segons les seves pròpies paraules, la continuació del Bauhaus. Les aportacions dels professors Gugelot i Aicher a la indústria Braun significaren la concreció de l'estil Braun, i amb això es pot dir que, si bé la «Gute Form» de Bill representa un acte de dissentiment, la concreció de l'experiència de l'escola en un estil tan característic, la convertí en un acte de consentiment.

Intentant, per acabar, un resum crític, podríem apropar-nos a les paraules de Giulio Carlo Argan, que ens adverteixen que la història del disseny industrial ens demostra que, en realitat, ha estat una altra lluita perduda per la democràcia.

El primer conat revolucionari que sortí de les Vchutemas

russes i de la reforma del Bauhaus fou absorbit pel capitalisme de la primera guerra, i la segona lluita que intentà la nova escola d'Ulm ho va ser pel neocapitalisme alemany. En tots dos casos les propostes metodològiques foren apreses per adaptar-les a un programa de màxims guanys; la utopia proposada depenia excessivament de l'antiga burgesia i de les seves velles premisses progressistes. El fracàs segurament es produí perquè:

- A) *El programa no fou mai explícitament polític ni anti-capitalista.*
- B) *Els «artistes» ho sabotejaren per por de convertir-se en tècnics, d'haver de renunciar a la seva inspiració i de substituir-la pel mètode.*

S'imposa, per tant, una crítica radical; la nova anàlisi ha de ser interna i estructural i ha de sortir del projecte, atès que aquest contempla tot allò que s'inclou en la lògica del seu procés.

El disseny, evidentment, i tal com s'ha demostrat, és corruptible (absorció «Gute Form»/estil Braun) i resta per demostrar encara que hi pugui haver un disseny industrial que no postuli una societat de «benestar» i que pugui integrar-se en una altra ètica. Segurament, insisteix Argan, no es tracta d'un problema de projecte, sinó que en realitat serà un problema del tot polític.

BIBLIOGRAFIA

- Tomás Maldonado, *El diseño industrial reconsiderado*, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1977.
- David Elliott/Nigel Cross, *Diseño, tecnología y participación*, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1975.
- Nigel Cross/David Elliott, *Diseñando el futuro*, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1975.
- Jean Baudrillard, *El sistema de los objetos*, Ed. Siglo XX, Méx. Arg., 1975.
- A. Moles, J. Baudrillard y otros, *Los objetos*, Comunicaciones número 13. Ed. Tiempo Contemporáneo, Argentina, 1969.
- G. C. Argan, *El desarreglo del horizonte de la cultura del design*, *Lectura industrial Design*, Teoria e Pratica nella Prospettiva degli anni 80, Milà, 1970.
- Alain Touraine, *La sociedad post-industrial.*, Ed. Ariel, Barcelona, 1973.

- Ulrich Conrads, *Programas y manifiestos de la arquitectura del siglo XX*, Ed. Lumen, Barcelona, 1973.
- Nikolaus Pevsner, *Los orígenes de la arquitectura moderna y del diseño*, Ed. G. G., Barcelona, 1969.
- Siegfried Giedion, *La mecanización toma el mando*, Ed. G. G., Barcelona, 1978.
- Diversos autors, selecció Simón Marchan, *La arquitectura del siglo XX*, Alberto Corazón Editor, Documentación y debates, Madrid, 1974.
-

Resum de les lliçons desenvolupades sobre disseny en l'àmbit Art/Disseny/ Comunicació, en el qual participaren Antoni Mercader, Jordi Pericot, Jordi Berrio i Enric Franch.

Introducció a la fotografia catalana dels anys 30

Joan Fontcuberta

Aquesta exposició aspira a presentar alguns dels autors més rellevants de la fotografia catalana dels anys 30. És la primera vegada que una exposició d'aquestes característiques té lloc i per això només cal congratular-se'n. Però l'absència de precedents sempre comporta un risc: la impossibilitat d'establir referències i de garantir els criteris necessaris de ponderació historiogràfica i de judici crític. Les arrels d'aquest problema cal anar a buscar-les en l'etapa totalment incipient en què es troba l'estudi del passat fotogràfic a tot l'Estat espanyol. Només ara, d'una manera tímida i sense, per exemple, una institucionalització universitària que n'asseguri la continuïtat, es comencen a esmerçar esforços per a recuperar tota aquesta parcel·la de la història. De fet, en els últims anys i sobretot a partir de la celebració de les *Jornades Catalanes de Fotografia* (1979-1980), molts arxius oblidats han sortit a la llum i això ha permès d'esbossar el panorama de la fotografia catalana en els primers decennis d'aquest segle.

Aquest preàmbul, òbviamment, vol ser una mena d'advertència. Aquí es presenten uns autors que són personalitats prou meritòries en el camp de la fotografia, i fins i tot gosaríem dir que, mercès al tarannà polifacètic i humanista de molts d'ells, ho són també de la vida intel·lectual de la seva època. Però queda la recança que al seu costat podrien figurar-hi d'altres, previsiblement amb tanta o més justícia, però que per les raons abans expo-

sades, avui encara ens resulten una incògnita. A través de fonts diverses tenim dades de molts fotògrafs, importants en determinats períodes, que malgrat això la seva obra ha estat destruïda o resta extraviada. Davant la certesa, doncs, de futures descobertes, presentem amb humilitat aquesta tria de noms i d'imatges, que el «connaisseur» ja sabrà prendre's amb reserves.

Fonamentalment, ens interessa destacar Pere Català i Pic, Joaquim Pla Janini i Agustí Centelles. Foren figures cabdals en llurs vessants respectius: la fotografia publicitària i industrial, la fotografia «artística» dins els cercles amateurs, i el fotoperiodisme. Ells constitueixen els eixos de la nostra exègesi de la fotografia catalana als anys 30.

No obstant això, per tal d'evitar que apareguin com a individualitats deslligades, incorporem també altres membres d'aquella generació fotogràfica: Eusebi Navarro Roquejoffre, l'amateur pur, sense velleïtats artístiques però amb una visió ben poc convencional i creativa; Claudi Carbonell i Antoni Campañà, mestres com Pla Janini en els procediments pigmentaris; Emili Godes, dins el camp de la documentació científica; Esteve Terrades, un prohom que també va saber emprar la càmera fotogràfica de forma magistral per documentar obres d'enginyeria, centre de la seva activitat professional; Adolf Zerkowitz, dins del camp de la il·lustració editorial; Emili Vilà, que utilitzava la fotografia com a procediment auxiliar en la seva activitat de dissenyador publicitari i cartellista; Tomàs Monserrat a Lluçmajor i Joan Pereferrer a Girona, principals conreadors malgrat ells mateixos d'una vitalíssima fotografia etnogràfica; Francesc Serra i Dimas, gran retratista d'artistes i de les personalitats intel·lectuals de l'època. I encara caldria insistir en molts altres noms amb una quantitat que allunyés la perillosa figura dels «genis solitaris» i oferís un perfil prou representatiu de l'expressió fotogràfica catalana als anys trenta.

En qualsevol cas, no es pot deixar de fer menció de Josep Sala i de Ramon Batlles, personatges que encara no han estat prou estudiats, però que ens consta que foren representants de primera fila en la fotografia de publicitat, modes i il·lustració editorial; llur obra avui resta perduda o almenys completament ignorada. En el camp del periodisme gràfic caldria citar Brangulí, Casas, Maymó, Claret, Puig Ferrant, Merletti i d'altres, que foren els exponents d'allò que es podria anomenar generació pre-Leica; de la generació post-Leica el cas més celebrat és en Centelles, però ni de bon tros és l'únic cas. Se sap d'altres autors que van exiliar-se després de la guerra, com Francesc Boix, que més tard seria fotò-

graf titular al diari «L'Humanité». En Centelles, doncs, és l'home que tenim més a mà i amb ell se simbolitza tot el conjunt de repòrters que van patir les vicissituds de la guerra.

Cal dedicar una menció final a Josep Renau, el polifacètic artista que, sense ésser estrictament un fotògraf, va fer dins del camp del fotomuntatge una transcendental contribució.

Havent enllestit aquest repàs, si es vol provisional, ens hem d'adonar de la fertilitat fotogràfica del període. Els Països Catalans i en concret Barcelona estaven allunyats de les metròpolis —París i Berlín— que en aquell moment marcaven les directrius de l'art i de la cultura, i no obstant això bona part de la seva producció fotogràfica estava en sintonia amb els corrents internacionals més innovadors.

Llavors podem preguntar-nos, per què els fotògrafs catalans han restat sempre, si no menyspreats, sí desconeguts i no se'ls ha tingut en compte en els àmbits de la historiografia fotogràfica? La qüestió és complexa i requereix almenys dues respostes, a nivell sociològic i estètic. La primera és que ni la burgesia, ni la intel·lectualitat catalanes, ni les seves institucions oficials, van considerar mai —ni consideren encara— la fotografia com a patrimoni cultural.

En no atribuir-li un valor, la fotografia no ha estat conservada i avui en dia es fa molt difícil de trobar material. En canvi als països occidentals més avançats, els orígens de les grans col·leccions, dels arxius i dels museus que vetllen per la fotografia daten precisament dels anys trenta.

L'altra raó és la «interferència» del noucentisme en la fotografia catalana del primer terç de segle. El noucentisme fou un moviment català autòcton, no homologat en altres països europeus. El noucentisme era un tot, un moviment espiritual, políticament orientat a atorgar una identitat nacional catalana. Basat en les teories d'intel·lectuals locals progressistes, s'oposava al monumentalisme grandios i a la fantasia genial, a la vegada una mica kitsch, del modernisme, que havia trobat a Catalunya un terreny molt propici per a la seva implantació. El noucentisme intentava anteposar la cultura a la natura, la norma a l'anarquia, la mesura al caos, la meditació a l'espontaneïtat. Es reivindicava amb ell el classicisme hellènic i, més encara, l'herència de la civilització mediterrània.

En el camp estricte de la fotografia, el noucentisme va coincidir amb el moviment anomenat «pictorialisme», que es va arrel·lar per tot arreu fins als anys vint (amb Demachy, Puyo, Kühn, Missone, etc.), i als Països Catalans totes dues tendències es van

potenciar recíprocament. El pictorialisme facilitava la forma —un tractament pictòric, car es legitimaven tota mena de manipulacions tècniques— i el corpus teòretic —la primacia del resultat final sobre el mateix procés—, que més tard serien tan problematitzats pels partidaris de la «fotografia pura» i de la «nova objectivitat». El noucentisme, per la seva banda, hi posava l'esperit —la recerca d'una harmonia i d'una bellesa clàssiques— i el contingut —temàtiques allegòriques i mitològiques en funció d'una «bona causa»—. El resultat de la combinació la tenim en l'obra del valencià Novella, del sabadellenc Joan Vilatobà i dels barcelonins Rafael Areñas, Massana, Samuel Suñé i Miquel Renom. Però quan la fotografia trobà noves formes d'expressió, el divorci entre les dues tendències serà molt dolorós i l'evolució, per exemple, de Pla Janini, n'és un bon testimoni. Partint del binomi noucentisme-pictorialisme, el Dr. Pla maldarà per accedir a un lloc dins del reduït grup dels qui pugnaven per a bastir l'avantguarda. El noucentisme, però, roman ja massa arrelat i de portes enfora. Tot el que no pogués ser globalitzat dins les avantguardes històricament tipificades passava a ser considerat provincià i per tant intrascendent.

En definitiva, el fet que aquests fotògrafs no gaudissin ni d'una infraestructura ni d'un recolzament institucional que els catapultés internacionalment, i el fet que s'hagi exercit sempre un cert colonialisme cultural per part dels principals historiadors de la fotografia, expliquen l'oblit que pesa sobre ells. I en defensar la seva vàlua, som conscients, i ho reconeixem amb humilitat, que la seva aportació fou modesta. Però no obstant aquesta prudència, ben segur que amb les seves obres s'omplen buits en l'articulació d'una història de la fotografia sense prejudicis, que és l'únic camí per abastar tota la riquesa de la creació fotogràfica.

Abans d'entrar en un comentari cenyit a l'obra dels principals autors, cal palesar que dir «fotografia catalana als anys 30» implica unes acotacions en el temps i en l'espai, en les quals hi haurien de concórrer una sèrie de circumstàncies molt decisives. En efecte, tant per a la història de la fotografia com per a la història de Catalunya, el tercer decenni d'aquest segle representa un període ben transcendent. Fotogràficament es correspon amb la culminació de les avantguardes que neixen el decenni precedent: el constructivisme, el surrealisme, la nova objectivitat, la «nova visió», l'auge de la Bauhaus, etc. El temps d'entreguerres representa per a l'expressió fotogràfica un estadi de maduresa. Fins aleshores la fotografia s'havia debatut en controvèrsies estètiques i ideològiques a la recerca d'una essència pròpia i en la

reivindicació d'una artísticitat que li era negada. El mimetisme respecte a la pintura i a d'altres procediments gràfics tradicionals per part de molts fotògrafs que volien produir obres d'art no feia sinó convertir aquestes en subproductes culturals. Però entre la I i la II Guerra Mundial la mateixa problematització del concepte d'art fa que aquelles qüestions quedin relegades a un pla molt secundari; la fotografia oblida antics models pictòrics per a concentrar-se en la reflexió de les seves capacitats de creació inherents.

En una vigorosa eclosió d'idees i tendències, fotògrafs químicament purs como Renger-Patzsch o Weston coexisteixen amb figures polifacètiques com Man Ray, Moholy-Nagy o Rodchenko. Uns veien en la facultat descriptiva extraordinàriament fidel de la càmera el terreny idoni, consubstancial a la natura íntima del mitjà; el altres propugnaven que la missió de la fotografia consistia a proporcionar noves experiències visuals i amb elles, una visió inèdita del món. Així la fotografia esdevingué estèticament un llenguatge autònom.

Sociològicament també s'operen canvis cabdals. L'aparició del nou fotoperiodisme, la concepció del qual té lloc a l'Alemanya de la República de Weimar, ofereix un vessant fèrtil per a la intuïció i creativitat dels fotògrafs documentalistes. La imatge fotogràfica troba en els mitjans de comunicació impresos un canal tan vàlid per a arribar al públic que, a partir de llavors, els teòrics es plantejaren si la fi última de la fotografia no és la de ser reproduïda i divulgada a gran escala. Fruit d'aquest esperit i de l'eficàcia de la seva pràctica, la fotografia passarà a ser protagonista en la propaganda política i en la publicitat comercial. Fotomuntatges o fotografia documental constituïran imprescindibles armes dialèctiques, i les creacions gràficament més atrevides serviràn com a reclams per atreure l'atenció dels espectadors. Mai fins aleshores les troballes de la fotografia funcional o aplicada s'havien posat per davant de les de la mateixa fotografia experimental pura.

Per a Catalunya, la dècada dels 30 seria igualment pròdiga en esdeveniments transcendents. Naixia amb la dimissió del general Primo de Rivera el 28 de gener de 1930, acabant així els set anys de la seva dictadura. La seva tosca temptativa de frenar per la força el moviment revolucionari no sols no havia tingut èxit sinó que en constituïria un revulsiu. Per a substituir-lo el rei Alfons XIII nomenaria cap de govern un militar mediocre, el general Berenguer, que rebia la consigna de restaurar el règim constitucional. Berenguer, però, va dur aquest procés de liberalit-

zació amb molta mesquinesa política i això féu créixer un consens a l'entorn de sindicalistes i dels sectors catalanistes d'esquerra que defensaven la constitució d'un front el més ampli possible de forces democràtiques com a única forma d'acabar amb el règim autoritari. L'agost de 1930 tenia lloc el Pacte de Sant Sebastià, entre els principals partits republicans espanyols i representants catalans; aquests acceptaren de donar suport al comitè republicà a canvi del compromís per part del futur govern revolucionari de donar una solució jurídica al desig català d'autogovern. Amb aquest pacte el moviment catalanista radical renunciava a la independència a canvi d'una plena autonomia concedida i garantida per la futura República espanyola.

Dimitit Berenguer, el govern de l'Almirall Aznar, l'últim de la monarquia, convocava eleccions per al 12 d'abril de 1931. A Catalunya s'imposà de forma aclaparadora el catalanisme d'esquerra, representat per la coalició Esquerra Republicana de Catalunya, que inaugurava així la seva hegemonia fins a la fi de la Guerra Civil. El 14 d'abril, Companys proclamava la República des de l'ajuntament de Barcelona, Macià, proclamava la República Catalana «com a Estat integrant de la Federació Ibèrica», acte més testimonial que pràctic: en ell es reivindicava la sobirania natural de la nacionalitat catalana però s'hi renunciava per acatar les resolucions del Pacte de Sant Sebastià. Aquest fet, no obstant, va comportar la creació de la Generalitat, un govern català autònom i, després, la seva institucionalització amb un estatut d'autonomia, aprovat el 15 de setembre de 1932. Amb aquest estatut el govern central traspassava a la Generalitat les competències d'ordre públic, administració, justícia, relacions laborals i obres públiques, però es mostrà del tot reticent amb matèries d'educació i sobretot de finances, la qual cosa obstruïa la gestió dels organismes autònoms. La Generalitat no disposava de mitjans per a portar a terme una política de reactivació econòmica i combatre així els efectes de la gran depressió posterior al crack de Wall Street i menys encara podia plantejar-se un pla de transformació econòmica i de redistribució de la riquesa. Però l'estatut permetia un cert grau d'autogovern i possibilitava una reconstrucció eficient dels serveis públics així com el clima necessari per al redreçament cultural català (inici de la normalització lingüística, proliferació de noves publicacions periòdiques en català, increment notable de l'edició de llibres catalans, impuls de la investigació i de l'activitat universitària, etc.).

És incorrecte tractar la II República Espanyola com un període homogeni; almenys cal diferenciar tres etapes. Una primera,

amb l'hegemonia de republicans i socialistes al poder central, abraça de les primeres eleccions de 1931 a les de novembre de 1933, que sorprenentment guanyaren les dretes; això va recuar el malestar de les forces obreristes i dels catalanistes en intentar el govern minimitzar l'abast de l'autonomia catalana. Com a conseqüència van produir-se aixecaments revolucionaris i la mateixa Generalitat es va revoltar el 6 d'octubre, proclamant de nou el seu president Lluís Companys l'Estat Català dins d'una República Federal Espanyola. Aquí s'inicia una segona etapa, denominada «Bienni Negre», caracteritzada per la repressió del moviment sindicalista i per la liquidació de les reformes polítiques i socials aconseguides en l'exercici republicà anterior (incloent aquí l'anul·lació de l'estatut d'autonomia de Catalunya). Fou en aquells moments que es produí la presa de poder efectiva d'uns generals en els centres neuràlgics de l'exèrcit, que foren més tard els dirigents del cop d'Estat que iniciaria la Guerra Civil. La tercera etapa comença quan el Front Popular i el Front d'Esquerrres a Catalunya triomfen en les eleccions del 16 de febrer de 1936, i comprèn fins a la fi de la guerra l'1 d'abril de 1939. En aquest darrer període (primer amb el poder en mans de les centrals sindicals i després en mans de comunistes i socialistes afins a posicions comunistes) es restabliren les antigues reformes i es prosseguí amb aquell esperit renovador i progressista.

Aquesta breu i esquemàtica cronologia permet comprendre la conflictivitat de l'època. Una època plena d'experimentacions socials i temptatives revolucionàries, d'intensos debats ideològics i polítics. I això es correspongué amb una gran vitalitat a l'escena intel·lectual. Dit d'una altra manera, les manifestacions artístiques i culturals no eren sinó un viu reflex de l'agitació i de l'apassionament que regnava en el país.

La fotografia en seria un exponent més. En dedicar-nos-hi, cal separar les diferents parcel·les, però com un nexa en comú s'hi pot destacar l'empremta de l'esperit del temps. Potser amb una mica de retard, els fotògrafs catalans canalitzarien les seves inquietuds a través dels models expressius que es farien famosos als països més avançats. Molts autors catalans de l'època mantenien contactes freqüents amb col·legues de l'estranger, i fins i tot alguns van formar-se a fora, amb mestres de privilegi (com Antoni Campañà que estudià amb Willy Zielke). La procedència estrangera d'altres —com en el cas d'Adolf Zerkowitz—, l'exercici professional a l'estranger —com en el cas d'Emili Vilà—, la presència d'autors alemanys després de la diàspora ocasionada pels nazis —com en el cas de Raoul Hausmann—, i sobretot unes revistes

il·lustrades, especialitzades o d'informació general, molt en sintonia amb els corrents més innovadors, propiciaven la introducció de les idees i de la morfologia de l'avantguarda. Així proliferà el gust per les perspectives i enquadraments inusuals, les formes imprevistes i desproporcionades, la supremacia de les diagonals, les llums intenses i les ombres pronunciades.

Vegem com a exemple l'obra de Pere Català Pic que és prou eloqüent en aquest sentit. Una obra que a més a més es reforça amb la seva labor com a fotomuntador, compartint nivells de qualitat amb Josep Renau i Nikolas de Lekuona a la resta de la península. En els seus fotomuntatges, normalment concebuts per a anuncis i cartells, s'hi barregen els «trompe-l'œils» surrealistes amb les composicions per amalgama d'espais, característiques dels constructivistes. Pere Català va ser, juntament amb Josep Sala, el fotògraf publicitari amb treballs més imaginatius (malauradament s'ha perdut el seu arxiu i només ens resten les referències dels treballs publicats a les revistes de l'època).

L'antítesi estètica d'en Català Pic l'ocupa Emili Godes, l'autor català més pròxim a les tesis de la «nova objectivitat». El seu registre minuciós dels detalls li permetia de trobar tot un univers en uns pocs centímetres quadrats de realitat. La seva exaltació dels fragments més humils de la natura, que fa palesa la seva sèrie de macrofotografia iniciada el 1929, té parangó per exemple amb l'obra ja consagrada d'Ernst Fuhrmann, Karl Blossfeldt o Albert Renger-Patzsch.

A mig camí entre ambdues postures tenim Adolf Zerkowitz. Les exigències del seu treball editorial l'apropen a la «nova objectivitat» però el seu desig de fer més atractives i espectaculars les seves imatges l'acosta en ocasions a la «nova visió». Fotografies com les que va fer del port de Barcelona poden recordar les que Moholy-Nagy o Hausmann feren al port de Marsella.

En la parcel·la fotoperiodística, Agustí Centelles encapçala la generació dels repòrters que implantaren a Catalunya el nou reportatge gràfic. Enfront del fotoperiodisme estàtic, caracteritzat per la utilització de les enutjoses càmeres de plaques, pose dels models i llampades de magnesi —del qual Alejandro Merletti en seria el prototipus—, Centelles hi volia oposar una fotografia espontània i dinàmica. Era el moment de la *Leica* i Centelles fou el primer entre els professionals del periodisme gràfic barceloní a fer-la servir. Gràcies a això obtingué documents únics de la vida pública catalana durant els anys de la República.

Fruit també de les possibilitats de la *Leica* és el treball d'Euse-

bi Navarro Roquejoffre, un amateur pur, les fotografies del qual —normalment de temàtiques familiars— no tenien altre destí que la mateixa fruició a fer-les i, en tot cas, l'àlbum de records. Per sort la seva obra ha trascendit i se'ns revela com una memòria gràfica tenyida per les constants de l'època, tant pels continguts (per exemple, s'hi nota l'afecció per les màquines i les tecnologies modernes) com per la forma (l'estil típic de la «nova visió»).

Finalment, la fotografia dels amateurs experts, la que es movia a l'entorn dels fotoclubs i desenvolupava una certa tasca de divulgació i recerca, estava encara enlluernada pel pictorialisme. Caldria, doncs, parlar d'un neopictorialisme car aquest moviment va irrompre amb tota la seva força en el canvi de segle. Però si llavors va representar una modalitat més o menys efímera de l'avantguardisme fotogràfic, als anys trenta se'l podia considerar estèticament obsolet. No obstant això alguns autors que en varen viure l'esplendor, el seguien practicant d'una manera tardívola però en alguns casos, cal reconèixer-ho, amb molt de talent. A Catalunya n'abundaren. Gent despreocupada ja de la hipotètica originalitat de llurs aportacions, sense una voluntat expressa de ruptura, encaparrats només en el goig que els proporcionava l'artesanía dels procediments pigmentaris (bromoli, fresson, etc.). Els exemples ja citats en deixen constància: Joaquim Pla Janini, Claudi Carbonell i Antoni Campaña. Foren precedits per una generació integrada per autors esmentats com Vilatobà o Novella, caracteritzats aquests per una fotografia allegorista, producte d'una acurada i sovint naïf «mise en scène». El pictorialisme de Pla Janini, Carbonell i Campaña presenta en canvi components estètiques molt més modernes i és precisament per aquests trets que evidencien d'alguna manera l'estigma del temps (sobretot Campaña, el més jove dels tres).

Pla Janini i Carbonell, a part de la seva reconeguda mestria en el bromoli i en el bromoli transportat (transfer bromoli) —quasi sempre paisatges i natures mortes—, van ser dues figures importants en la dinamització de l'activitat fotogràfica catalana. Ho demostra, per exemple, que ambdós fossin en diferents períodes presidents de l'Agrupació Fotogràfica de Catalunya, la més important institució de la fotografia amateur catalana, i que com a tals activessin els contactes internacionals.

Per cloure cal esmentar la revista «Art de la llum», revista mensual íntegrament redactada en català, que veié la llum entre juny de 1933 i març de 1935, i que fou el principal portaveu de la fotografia catalana d'aquells moments. Malgrat ser dirigida per un amateur, Andreu Mir Escudé, les seves pàgines eren obertes

a totes les postures i sovint foren l'escenari d'enceses polèmiques. «Art de la llum» fou un mitjà en què van confirmar la seva qualitat creativa autors ja reconeguts com la majoria dels esmentats en aquest text, així com d'altres com Masana, Arissa, Batlles, F. de P. Ponti, Renom, Lladó, etc., però que també s'arriscà a presentar noms desconeguts que en anys posteriors acabarien per rellevar la plèiade precedent.

Aquest text és, amb petites modificacions, la ponència que vaig presentar al simposi sobre història de la fotografia «*Un temps pour la photographie*», celebrat al museu Nicéphore Niepce de Chalon-sur-Saône al gener de 1983 per a commemorar els 150 anys després del seu traspàs. Aquesta ponència dona suport a l'exposició «*La Photographie Catalane des années trente*», que fou preparada per Cristina Zelich i per mi, i que el museu va presentar fent-la coincidir amb la convocatòria del simposi. Amb aquestes dades voldria justificar la inclusió d'un resum històric que em semblà necessari davant d'una audiència estrangera però que pot resultar ben obvi per al lector d'aquests «Annals». Per altra banda, cal ser conscient que la impossibilitat de reproduir imatges aquí, empobreix una mica l'esperit d'aquest text, que fou llegit amb les fotografies penjades al voltant i, a més, projectant dispositives.

El català i el francès comparats

Pere Verdaguer

Els néts de Carlemany, en llurs lluites fratricides, ens donen el primer text conservat del que serà més tard el francès. Lluís el Germànic es va aliar amb el seu germà Carles el Calb contra l'altre germà Lotari. Lluís el Germànic va pronunciar un jurament en llengua romànica per tal de ser comprès pels soldats de Carles, i aquest darrer va fer la seva declaració en alemany. El text de Lluís és el següent: «Pro deu amur et pro christian poblo et nostro commun salvament, d'ist di en avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo et in adjudha et in cadhuna cosa, si cum on per dreit son frada salvar dift, in o quid il mi altressi fazet, et ab Ludher nul plaid nunquam prindrai, qui meon vol cist meon fradre Karle in damno sit».

La traducció francesa d'aquest text és: «Pour l'amour de Dieu et pour le salut du peuple chrétien et notre commun salut, à partir de ce jour, autant que Dieu m'en donne l'intelligence et le pouvoir, je soutiendrai mon frère Charles que voici par mon aide et en toute chose, comme on doit par devoir soutenir son frère, pourvu qu'il fasse de même à mon égard, et je ne prendrai jamais avec Lothaire aucun engagement qui, de ma volonté, soit au préjudice de mon frère Charles que voici.»

En català diríem: «Per l'amor de Déu i pel salvament del poble cristià i el nostre salvament comú, d'avui endavant, en quant Déu em dona saber i poder, sostindré el meu germà Carles amb la meva ajuda i en cada cosa, així com per deure cal sostenir son germà, sempre que ell faci el mateix per a mi, i amb Luter no prendré mai cap engatjament que, per mon voler sigui un dany pel meu germà Carles».

El jurament de Lluís és incomprendible per a un francès que no hagi estudiat el llatí i la filologia, en canvi un català, en les mateixes condicions, en comprèn almenys el sentit general i pràcticament cap mot no li és estranger. *Adjudha*, per exemple, és pràcticament el modern ajuda, i hom no pot endevinar que un dia esdevindrà el francès actual *aide*, pronunciat com el català *eda*.

Donem aquest exemple per mostrar el que cal entendre quan hom diu que el català és una llengua conservadora: veiem que s'ha modificat relativament poc d'ençà del parlar romànic comú mentre que el francès n'ha divergit molt més. I és que la llengua d'oïl evolucionava profundament a causa de les influències germàniques dels francs, mentre que el català, sobre el qual no obra va cap influència important de substrat ni de superestrat, es transformava només empès per la seva pròpia dinàmica interna.

Aquest caràcter conservador explica per una banda l'interès dels romanistes per la nostra llengua, i per l'altra que un nombre important de mots i girs del vell francès avui desapareguts siguin plens de vigor encara en català. Donem-ne alguns exemples. El francès del segle XIII tenia el mot *peiele*. El mot *toaille* (català tovalla) existia el 1160 i es troba a la cançó de gesta «Le charroi de Nîmes». Fins al segle XIV hom parlava de *mèges* com nosaltres parlem encara de metges. *Rober*, al segle XII, volia dir el que vol dir el català robar, una cosa ben lletja però, ai las!, corrent. Lluís XI, que sempre estava preparant trampes als seus enemics, era anomenat *l'éternelle aragne*, que es deia com nosaltres diem aranya. Ronsard no parlava pas de *carottes* sinó de *pastanades*, que eren les nostres pastanagues. A nivell de sintaxi remarcuem que el vell francès utilitzava el pronom interrogatiu *que* sense antecedents en frases com «Ne savent que font» (*Alexis*), que es diria modernament «Ne savent ce qu'il font». Encara Du Bellay al segle XVI escrivia: «Hélas! mon cher Morel, dy-moi que je ferai», i Corneille, al segle XVII: «Le roi ne sait que c'est d'honorer à demi». En català hom diria igualment: «No saben què fan». Altra coincidència en l'expressió francesa: «Al tems Noé et al tems Abraam et al David» (*Alexis*) on encara no s'ha introduït el demostratiu, com es fa en la llengua moderna: «Au tems de Noé et au tems d'Abraham et à celui de David»; hom diria naturalment en català: «Al temps de Noé i al temps d'Abraham i al de David». L'article partitiu no existia al començament en francès, i per exemple Ronsard, a les seves *Elegies*, escrivia: «Ils leur disent injures» com hom diu en català: «Els diuen injúries». Corneille escrivia dins *Polyucte*:

«Je voulais gagner temps pour ménager ma vie» (en català: «Volia guanyar temps...»). L'expressió catalana «deixar estar», avui completament desconeguda en francès, era viva al temps en què s'escrivia *Aucassin et Nicolette*, on trobem: «Nicolette laisse ester, que c'est une caitive qui fu amenée d'estrage terre». *Anuit*, català anit, es troba dins la *Chanson de Roland*, així com el verb *conreer*, paral·lel al català conrear. Rabelais escriu en el seu *Gargantua*: «Ponocrates et Endemon s'esclaffèrent de rire tant profondément que en cuidèrent rendre l'âme à Dieu»; *cuidar*, del llatí *cogitare*, correspon al nostre cuidar en la mateixa expressió. Al temps de Montaigne encara existia en francès un *ains* que provenia del llatí *antius* i que ha donat en català *ans*, ben viu actualment: «Ce n'est point une île, ains terre ferme». I Mirabeau, a finals del segle XVIII, utilitza fins l'expressió *ains au contraire*, paral·lela de la catalana *ans al contrari*: «Les habitants des campagnes, sans lesquels nous ne pouvons consolider la révolution et qui n'y prendront aucun intérêt, ains au contraire, s'ils n'y trouvent pas leur soulagement immédiat».

A la present sessió de la Universitat Catalana d'Estiu ens proposarem de fer una comparació entre les dues llengües al curs de llur història. De cap manera no podrà ser, en un temps tan breu, un treball complet i sistemàtic. De fet ens acontentarem de focalitzar la nostra atenció sobre alguns fets significatius, poc nombrosos però dels diversos ordres: fonologia i fonètica d'una banda, morfologia (sobretot dels verbs) i sintaxi per l'altra. Acabarem per la consideració d'alguns trets del dialecte rossellonès propis a mostrar com la influència del francès ha provocat modernament divergències considerables.

A nivell d'història de les llengües és útil d'assenyalar de seguida una diferència entre el francès i el català. Inicialment i per raons de geografia lingüística la llengua d'oïl apareixia diversificada en un gran nombre de dialectes, els noms francesos dels quals són: *wallon*, *lorrain*, *normand*, *anglo-normand*, *picard*, *bourguignon*, *champenois* i *francien*. La voluntat política d'unificació, molt precoç, es va realitzar a benefici del *francien*, ja que la cort reial s'establia a l'Illa de França. Després, a mesura que el reialme s'estenia per territoris la llengua dels quals no era d'oïl (Bretanya, Llenguadoc, Rosselló, etc.) hom hi difonia una llengua ja unificada, de manera que modernament hom no ha parlat de dialectes francesos, sinó d'accents. Encara cal afegir que durant les últimes dècades la televisió està generalitzant un accent parisenc que segles d'administració i cent anys d'escola no havien aconseguit d'imposar.

El català, en canvi, va ser elaborat en un territori més aviat petit, és a dir que la diferenciació dialectal era feble, com ho assenyala Muntaner. La conquesta de València i de Mallorca l'aporta al segle XIII cap al sud i cap a l'est. L'absència de voluntat unificadora dels reis d'Aragó, la decadència que no posa el fre de la cultura a l'evolució fonètica, l'absència d'una administració comuna, i la influència castellana provocaran una divergència dialectal cada cop més gran. De manera que si el francès va néixer dividit dialectalment i s'ha anat unificant gràcies a una voluntat política, el català ha seguit el camí invers: nascut monolític, s'ha diversificat per manca d'unitat política.

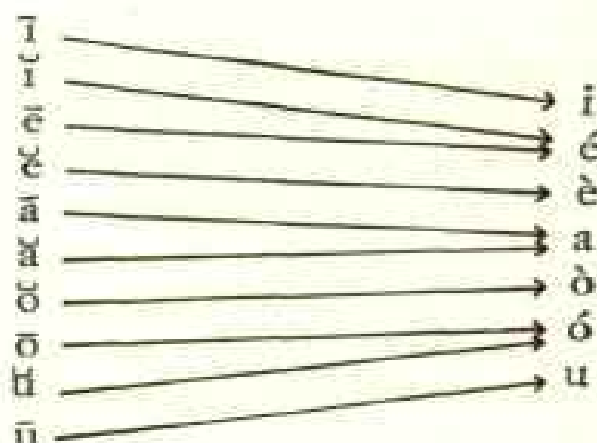
Sociolingüísticament, el francès és llengua A a tot l'Hexàgon, només és llengua B (darrera l'anglès) a fora: al Canadà. Als Països Catalans, en canvi, el català és llengua B a tot arreu, amb matisos, i la diglòssia més terrible s'observa al País Valencià i al Rosselló. Aquesta situació ha provocat a Catalunya un especial interès per la sociolingüística, com a disciplina que pot mostrar els camins d'una recuperació.

Els sistemes vocàlics

El llatí tenia un joc de cinc vocals, que podien ser llargues o breus, l'evolució de les quals vers les llengües romàniques depenia en bona part d'aquest caràcter llarg o breu. En llatí vulgar observem un primer resultat, comú al francès i al català, que dona l'esquema següent:

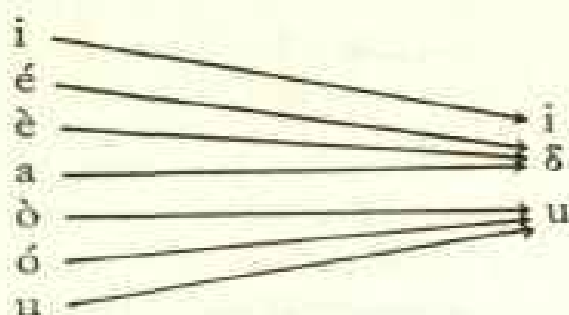
llatí clàssic

llatí vulgar

En català, si exceptuem alguns encreuaments entre la *é* i la *è*, segons els dialectes, és el sistema tonic encara viu actualment.

Hi cal afegir tanmateix un sistema àton: *i* ʔ *u*. Quan la *a*, la *e* tancada i la *e* oberta pertanyen a una síl·laba àtona es neutralitzen, és a dir que es realitzen en el so transcrit ʔ i anomenat vocal neutra. Idènticament la *o* tancada i la *o* oberta es pronuncien com la *u* quan pertanyen a una síl·laba àtona. Podríem representar el fenomen per l'aplicació:

En francès el sistema vocàlic àton és el mateix que el tònic, amb la diferència que aquest darrer posseeix la vocal neutra dita a vegades «e muet» i que observem al final d'un mot com «table» per exemple. La base inicial del vocalisme francès és, doncs, constituïda pels set fonemes del llatí vulgar que corresponen al sistema tònic català. Tanmateix hi caldria afegir (en el parlar del nord), entre la *a* i la *o* una *a* velar transcrita *â* i que es dóna per exemple en el mot *pas*:

i é è a â ò ó u

A més a més caldria afegir que la *u* es transcriu *ou* i no prové de la *u* llatina, la qual es va pronunciar, a partir del segle XIII sembla, per causes no completament conegudes, com la *ü* que posseeix l'alemany i que posseïen el celta i el grec; el que hom pronuncia actualment igual com la *u* catalana prové de la monoptongació del diptong *ou*, justament. També cal dir que diversos sons com *é*, *è*, etc., han sofert segons la posició transformacions profundes de les quals donarem una idea més avall.

Sobre aquesta base de vuit vocals simples el francès n'ha creat tres dites arrodonides i que es transcriuen *oè* *óe* i *ü*, justament. Combinen trets articuladoris de les altres: la *ü*, de la *u* i de la *i*, la *óe*, de la *ó* i de la *é*, etc., segons l'esquema següent:

La vocal *óe* és la que hom troba en un mot com *peu* (català poc), i la vocal *oè* la que se sent en un mot com *fleur*.

El francès ha creat encara quatre vocals nasals, tres simples i una arrodonida, segons l'esquema:

La *ē* és la que se sent en un mot com *pain*, la *ā* en el mot *grand*, la *ō* en el mot *pont*, la *oē* en el mot *brun*.

Hom remarcarà la simetria de totes aquestes correspondències, que demostrin la coherència del sistema. Remarcarem que, a París, hi ha tendència a la reducció de *oē* a *ē*.

En resum, hom observa un major desenvolupament del vocalisme francès, que disposa de quinze fonemes tòpics quan el català només en té set. La grafia de les vocals franceses és molt diversa, i per exemple *ai* es pronuncia *è*; d'una manera general la correspondència dels fonemes i dels signes gràfics és molt més complicada en francès que en català. El vocalisme català és pràcticament el mateix que el del llatí vulgar; només a nivell de l'obertura de la *e* es produeixen fluctuacions (*è* esdevé *é* a tot arreu, amb excepcions com en els mots *obert* i *cel*; *é* esdevé *è* en català oriental —*pïra* > *pera*— i a tot arreu en mots com *vïrgine* > *verge*).

Consonants

1. Sistema llatí

	velars	palatals	dentals	labiodentals	bilabials
oclusives	c g		t d		p b
fricatives		i	s	f v	u
vibrants			r l		
nasals			n		

2. Sistema francès

	<i>dentals</i>				
	<i>velars</i>	<i>palatals</i>	<i>prepalatals</i>	<i>dentals</i>	<i>labiodentals</i> <i>bilabials</i>
oclusives	c g			t d	p b
fricatives		y	š ž	s z	f v w w̃
vibrants	r	l̥ l̥		l	
nasals		ɲ		n	m

3. Sistema català

	<i>dentals</i>				
	<i>velars</i>	<i>palatals</i>	<i>prepalatals</i>	<i>dentals</i>	<i>labiodentals</i> <i>bilabials</i>
oclusives	c g			t d	p b
fricatives		y	š ž	s z	f w
vibrants		l̥ l̥		ɾ, r, l	
nasals		ɲ		n	m

Remarques sobre les transcripcions

No hem cregut haver d'utilitzar sistemàticament l'alfabet fonètic internacional. Com que no es tracta d'un curset de fonètica o de fonologia sinó d'una comparació entre llengües destinada, segons el costum de Prada, a uns alumnes que no són forçosament especialistes, hem preferit emprar al màxim la grafia més familiar quan era possible, encara que el resultat final sigui poc homogeni.

Llatí: Hom compta quinze consonants llatines. Quan n'hi ha dues que ocupen el mateix calaix, la de dalt és sorda i la de baix sonora (amb vibració de les cordes vocals): *c* es pronuncia com en el català *camp*, *g* com en el català *gaire*. L'alfabet llatí posseïa d'altres lletres: *k*, que s'escrivia antigament davant d'una *a* però que tenia el mateix so que la *c*; *q*, que s'escrivia davant d'una *u* però que tenia també el mateix so que la *c*; *x*, que representava en realitat dos sons *c + s*; *z*, que representava també un so com-

post d'origen grec; *y*, que era una lletra grega utilitzada tardanament en mots provinents del grec; *h*, que era una aspirant larín-gia i que va desaparèixer en llatí cap al final de la república; els grups *ch* i *th* que servien per transcriure mots d'origen grec es van reduir a *c* i a *t*, i el grup *ph* tan aviat a *p* com a *f*; la *i* era en realitat una semiconsonant, que es va transcriure *j* solament a la Renaixença; idènticament *u* era una semiconsonant bilabial (representada modernament per *w*) que es va transformar en la labiodental *v* al primer segle de la nostra era i es va escriure així solament a la Renaixença.

Francès: Hem transcrit *k* l'oclusiva velar sorda; *y* i *w* les semiconsonants escrites *i* i *u* en llatí, *iw* la semiconsonant que se sent en el mot *puits*; *l* l'anomenat «l mouillé» que es troba en el mot *filles* i que es pronuncia cada cop més com la semiconsonant *y*: «fiye»; *ŋ* el so que s'escriu en general *gn*, per exemple en el mot *vigne*; *z* la fricativa dental sonora que es troba en el mot *maison*, *š* i *ž* les prepalatals presents al començament dels mots *chambre* i *jambe*; *x*, s'ha conservat com en llatí en el mot *taxi* (taksi), i s'ha sonoritzat en el mot *examen* (egzamen); la *r* ha esdevingut un so velar, elaborat dins la regió parisenca aquests darrers segles i generalitzat a partir d'allí a tot l'Hexàgon. Remarquem que el francès modern posseeix sis sons consonàntics que no tenia el llatí: *z* (escrit *s* entre vocals), *s*, escrit *ch*, i *z* escrit *j* davant d'una *a*, d'una *o* o d'una *u*, *g* davant d'una *e* o d'una *i*, *ŋ* i *l* escrits *gn* i *ll*. Cal dir que el darrer té tendència a confondre's amb la *y* (iod).

Català: En català observem que hi ha dues *r*: la *ř*, idèntica a la llatina, forta, que sentim en un mot com *rei* o en un mot com *carro*, i la *r* que sentim en un mot com *cara*. En canvi a finals de l'edat mitjana la labiodental *v* es confonia amb la bilabial *b* (excepte a València i a les Balears). El català tampoc no té la semiconsonant *iw*. Els sons africats transcrits *š*, *ž*, *š̃*, *ž̃* són en realitat un grup de fonemes cadascun, segons Alarcos. Farem a propòsit de *x* la mateixa remarca que en francès i amb els mateixos exemples: *taxi* i *examen*.

* * *

La continuïtat entre el sistema llatí i els sistemes francès i català, cal dir-ho, amaga una profunda transformació dels sons inicials al curs dels dos mil·lenaris. Com veurem, segons la seva posició un *c* llatí ha engendrat sons molt diversos. Hi ha hagut, sobretot, una sèrie de desplaçaments dins el mateix marc; en català, en general, el nombre de desplaçaments ha estat tanmateix més reduït que en francès.

Transformacions de la a tònica llatina

La *a* tònica llatina podia procedir d'una *a* llarga o d'una *a* breu. Distingirem un cert nombre de casos:

1. *a* lliure esdevé en francès *è* davant d'una consonant que conserva la seva articulació, *é* en el cas contrari. En tots aquests dos casos es conserva en català:

<i>Llatí</i>	<i>Francès</i>	<i>Català</i>
labra	lèvre	llavi
grava	grève	grava
tale	tel	tal
mare	mer	mar
patre	père	pare
fabā	fève	fava
pratu	pré	prat
bonitate	bonté	bondat
cantare	chanter	cantar
nasu	nez	nas

2. *a* travat resta intacte; tant en francès com en català:

arbore	arbre	arbre
quartu	quart	quart
carru	char	carro
caballu	cheval	cavall
vacca	vache	vaca
tabula	table	taula

Remarquem que en llatí les consonants dobles *rr*, *ll*, *cc* formen trava; en el mot *tabula* la trava és romànica: *tabla*, per pèrdua de la *u* posttònica.

Quan la trava és deguda a una *l* seguida d'una consonant, en francès la *l* es vocalitza en *u* i el diftong *au* es redueix a *o*. En català, no:

talpa	taupe	talp
alba	aube	alba
malva	mauve	malva
salvare	sauver	salvar
calidu caldu	chaud	cald
palma	paume	palma

3. Quan *a* és seguida d'una iod d'origen llatí o romànic que es pot combinar amb ella, el resultat en francès és *è*; en català la formació d'una iod és menys corrent:

gaju	geai	gaig
maju	mai	maig
major	maire	
palatiu	palais	palau
plaga	plaie	plaga
pace	paix	pau

Hi ha parallelisme entre el francès i el català en els casos on en llatí *a* és seguida de *ct*, de *cs*, de *sy*, de *ry* (la iod, en aquests casos darrers, travessa la *s* i la *r*. En algun cas si *a* és seguida de *sc* es produeix la inversió *cs*. Un cas particularment important de *a* + *ry* és el del sufix *-ariu/-aria*, que esdevé *-ier/-ière* en francès, *-er/era* en català:

sapio > sayo	sais	sé
habeo > ayo	ai	he
factu	fait	fet
lacte	lait	llet
tractu	trait	tret
laxat	laisse	deixa
fraxinu	frêne	freixe
pascere > pacsere	paître	pèixer
nascere > nacsere	naître	néixer
basiat	baise	besa
area	aire	era
-ariu	-ier	-er
-aria	-ière	-era
panariu	panier	paner

denariu
caldaria

denier
chaudière

diner
caldera

Quan la *i*od es combina amb una altra consonant o es transforma en consonant darrera una labial (trava), *a* es conserva en francès. En català, la *a* es conserva en aquests exemples:

brachiu
glacia
aliu
palea
muralia
mac(u)la
tenac(u)la
divinac(u)la
sapiam
rabia
cavea
-aticu
formaticu
villaticu

bras
glace
ail
paille
muraille
maille
tenaille
devinaille
sache
rage
cage
-age
fromage
village

braç
glaç
all
palla
muralla
malla
tenalla
endevinalla
sàpiga
ràbia
gàbia
-atge
formatge
vilatge

4. Quan la *a* ve precedida d'una consonant sobre la qual té una acció una *i*od, la *a* es transforma en *ié*. Això només en francès. La llengua francesa antiga posseïa molts exemples:

capra
mercatu
laxare

chièvre
marchiet
laissier

cabra
mercat
deixar

De la llengua moderna citem:

me(d)i(e)tate
amic(i)tate
cane

moitié
amitié
chien

meitat
amistat
ca

5. Quan una *a* es trobava entre dues iods, el resultat en francès era *i*:

jacet	gît	jau
cacat	chie	caga
Pacciacu	Passy	

6. Quan *a* és seguida d'una nasal es poden produir en francès diverses coses.

a) si és lliure i la consonant conserva la seva articulació davant d'una *e* sorda, es produeix el diftong *ai* que es redueix a *è*:

amat	aime	ama
lana	laine	llana
vana	vaine	vana
germana	germaine	germana

b) si la nasal ha esdevingut final, el diftong *ai* es combina amb ella per donar la vocal nasal *ẽ*:

fame	faim	fam
pane	pain	pa
manu	main	mà
nanu	nain	nan
de-mane	demain	demà

c) si *a* és travat per nasal + consonant, hom obté la vocal nasal *ã* (en francès):

annu	an	any
grande	grand	gran
blancu	blanc	blanc
campu	champ	camp
planta	plante	planta
man(i)ca	manche	màniga
cam(e)ra	chambre	cambra

d) si és davant d'una *n* seguida d'una iod poden passar dues coses:

I. la iod palatalitza la *n* (so que s'escriu *gn* en francès i *ny* en català) i la *a* es conserva:

montanea
campania
Hispania

montagne
campagne
Espagne

mntanya
campanya
Espanya

II. si la *n* palatal ha esdevingut final o és seguida de consonant, la *a* es transforma en *ē* (escrit *ain*, *ein*):

ba(l)neu
stagnu
plang(e)re
manctu
sancta

bain
étain
plaindre
maint
sainte

bany
estany
plànyer
mant
santa

CATALÀ

llec (laicu)
sé (sapio)
besa (basiat)
fuster (fustariu)
llet (lacte)
fet (factu)
deixa (laxat)
freixe (fraxinu)

sang (sanguè)
pare (patre)
llana (lana)
mntanya (montanea)
malva (malva)
clau (clave)
paraula (parabola)

or (auru)
col (caule)
poc (pauca)

FRANCÈS

aime (amat)
plaie (plaga)
lait (lacte)
lèvre (labra)

pré (pratum)

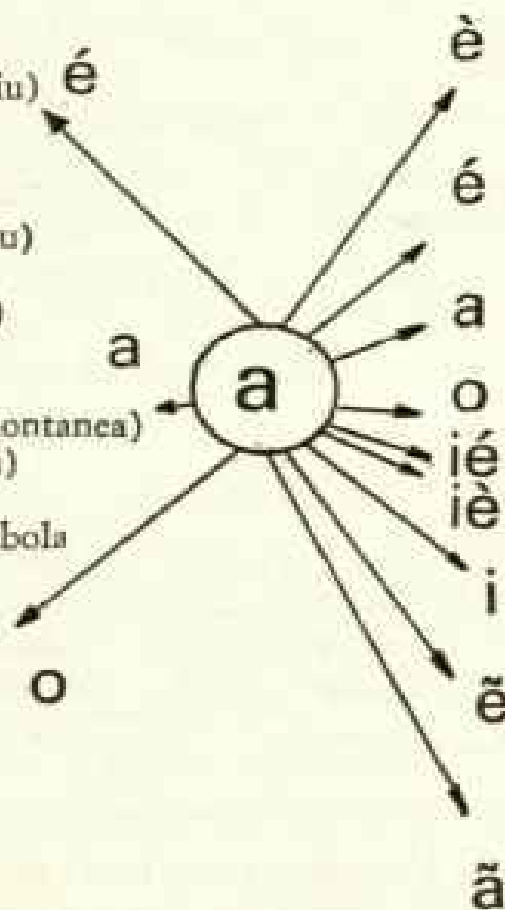
montagne (montanea)
glace (glacia)
arbre (arbores)
char (carru)
or (auru)
taupe (talpa)

denier (denariu)
rivière (riparia)

git (jacet)
chic (cacat)

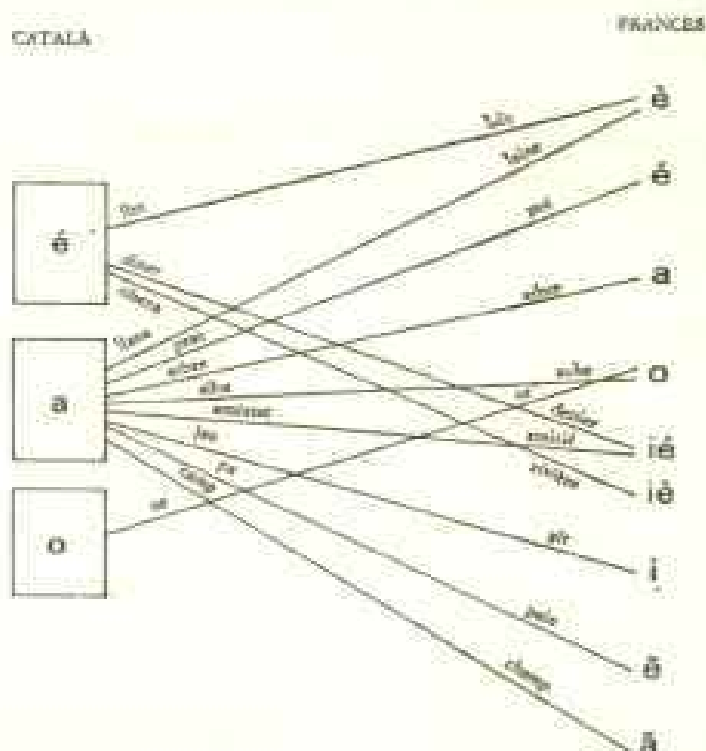
faim (fame)
pain (pane)
bain (balneu)
sainte (sancta)

champ (campu)
plante (planta)

Aquest esquema mostra ben clarament que les transformacions de la *a* llatina són poc nombroses en català (es produeixen essencialment a causa de la influència d'una *i*od) mentre apareixen extremadament variades en francès.

L'esquema de la pàgina següent ens mostrarà que tots vuit casos del francès poden correspondre a una *a* en català:

La *c* llatina

I. Davant d'una *a*

a) En posició inicial, es transforma en *ç* escrit *ch* en francès, es manté en català:

carru	char	carro
caru	cher	car
calidu	chaud	cald
causa	chose	cosa
caballu	cheval	cavall

Els mots en els quals, en francès modern, es conserva la *c* no són en realitat d'origen *francien*: *cage*, del llatí *cavea* és de Picardia i Normandia; *cabane* és del Migdia (de l'Occità), *canaille* és

italià, *cadavre* és llatí però manllevat tardanament i per via culta.

Remarquem en català la sonorització en els mots *gàbia* (del llatí *cavea*) i *gat* (del llatí *cattu*).

Aquesta transformació és un dels trets distintius importants de la fonètica francesa. S'explica per una palatalització de la consonant: *ca* es pronuncia *keya*, després *tya* per canvi de punt d'articulació de la *k*, i *tša*. Això es va produir entre els segles VII i VIII. Al curs del segle XIII es va produir la reducció de *tša* en *ša*.

b) A l'interior d'un mot darrera d'una consonant, s'observa la mateixa transformació (o absència de transformació en català):

arca	arche	arca
furca	fourche	forca
mercát	marché	mercat

Si aquesta posició és romànica i es produeix per pèrdua d'una vocal àtona, *c* esdevé *š* o se sonoritza (quan la sonorització era anterior la vocal queia més tardanament); en francès després encara es transforma en la prepalatal *ž*:

man(i)ca	manche	màniga
clér(i)catu	clergé	clergat
fil(i)caria	fougère	falguera

c) A l'interior darrera d'una vocal. En francès cal distingir dos casos; si es troba darrera de les vocals *a*, *e*, *i*, la *c* es transforma en *iod*; si es troba darrera d'una *o* o d'una *u*, aleshores la *c* desapareix completament.

En català, en els dos casos es produeix una simple sonorització:

pacare	payer	pagar
braca	braie	braga
decanu	doyen	degà
amica	amie	amiga
jocare	jouer	jogar
locare	louer	llogar
advocatu	avoué	
verruca	verrue	berruga

II. Davant d'una *e* o d'una *i*

a) En posició inicial es transforma en *s* (sorda), tant en francès com en català:

centu	cent	cent
cervu	cerf	cerf
cera	cire	cera
civitate	cit��	ciutat
cima	cime	cim

Remarquem, però, la transformació en *  * en un mot com *xinx  *, en català (llatí, *cimice*).

Aquesta transformació ha estat pràcticament general en les llengües romàniques (excepció: el centre de Sardenya i les costes de Dalmàcia).   s molt precoç, comença potser al temps de la República ja: la *c*, davant d'una vocal palatal, es palatalitza: *ce* esdevé *kye*; després, per canvi del punt d'articulació de l'oclusiva, *kye* esdevé *tye*, que es transforma en *t  e* o en *tse* segons el lloc: en català i en francès hom obté *tse* (en italià *t  e*). Al segle XIII es perd l'oclusiva dental, *ts* esdevé *s*.

b) A l'interior d'un mot darrera consonant passa rigorosament el mateix:

porcellus	pourceau	porcell

Quan *sc* esdevé final per pèrdua de la vocal llatina final, es transforma en *  * (x) en català: *pisce* > peix, *fasce* > feix.

c) A l'interior d'un mot darrera vocal, es transforma en *s* sonora en francès, desapareix o es conserva sota d'altres formes en català:

racemum >	racimu	raisin	raïm
vicinum >	vecinu	voisin	ve��
	aucellus	oiseau	ocell
	placere	plaisir	plaure

(*ocell* s'explica perquè darrera d'una *u* semiconsonant, la *c* ja no és intervocàlica; l'evolució es fa com en el mot *porcellus*. *Plaure* s'explica per la forma llatina vulgar *placre* i vocalització de *c* en *u*).

Quan la *c* esdevé final per pèrdua de la vocal final, en francès acaba per no pronunciar-se (amb excepcions com *dix*) i en català es vocalitza en *ü*:

voce	voix	veu
cruce	croix	creu
perdice	perdrix	perdiu
dicit, placet, dece	dit, plait, dix	diu, plau, deu

d) Quan *c*, a l'interior d'un mot, és seguit d'una iod, tant darrera d'una vocal com d'una consonant, es transforma en *s* sorda, en francès i en català:

arcione	arçon	arçó
calceare	chausser	calçar
uncia	once	unça
lancea	lance	llança
Francia	France	França

Quan, en aquest cas, esdevé final, en francès deixa de pronunciar-se:

brac(h)iu	bras	braç
laceu	lacs (fr. antic)	llaç

III. Davant d'una *o* o d'una *u*

a) En posició inicial, es conserva en les dues llengües:

corpus	corps	cos
coxa	cuisse	cuixa
cubitu	coude	colze
curare	cuter	curar

b) A l'interior d'un mot darrera d'una consonant, fa el mateix:

rancore	rancœur	rencor
Vasconia	Gascogne	Gascunya

c) A l'interior d'un mot darrera d'una vocal, desapareix en francès, se sonoritza o desapareix en català:

securu
lucore

sûr
lueur

segur
lluor (però Llull: lugor)

d) Final d'origen romànic i darrera consonant, es conserva en les dues llengües:

arcu
porcu
saccu

arc
porc
sac

arc
porc
sac

Final d'origen romànic darrera les vocals *a, e, i*, es transforma en iod en francès, es conserva en català:

amicu
spicu

ami
épi

amic
espíc (dialectal)

Si la *c* és final d'origen llatí, desapareix en les dues llengües:

sic

si

si

IV. Davant d'una consonant

a) Els grups inicials *cr* i *cl* es conserven en les dues llengües, *cr* esdevé excepcionalment *gr* per fonètica sintàctica, també en les dues llengües:

credere
clave
crassu

croire
clef
gras

creure
clau
gras

b) Els grups interiors:

CR precedit de vocal. Primer hi ha sonorització en les dues llengües, però en francès l'evolució continua vers la iod, la qual es combina amb la vocal:

sacramentu	serment	sagrament
lacrima	lairme > larme	llàgrima

CL llatí precedit de vocal se sonoritza:

eclesia	église	iglésia (normatiu: església)

CL romànic precedit de vocal: la *c* es transforma en iod que palatalitza la *l*:

mac(u)la	maille	mallà
auric(u)la	oreille	orella
peric(u)lu	péril	perill
vig(i)lare	veiller	

CL precedit de consonant es conserva:

cire(u)lu	cercle	cercle
avunc(u)lu	oncle	oncle

CT. La *c* es transforma en iod que es combina amb la vocal precedent:

factu	fait	fet
lacte	lait	llet
nocte	nuit	nit
tructa	truite	truita

CS. *C* es transforma en iod que es combina amb la vocal precedent. En català, en general, la *s* es transforma a més a més en *š* (*x*):

axe	ais	cix
fraxinu	frêne	freixe
coxa	cuisse	cuixa
buxu	buis	boix
sex	six	sis

V. Davant de la semiconsonant *w*

a) El grup CW inicial o interior després de consonant davant de *a*. Es conserva en català i, en francès, perd l'element *w*:

quadratu	carré	quadrat
quadragesima > quadresima	carême	quaresma
quando	quand	quan
quatuor > quattor	quatre	quatre
quadragina	quarante	quaranta

Remarquem que quan la *a* no és tònica, la pronunciació catalana tendeix a fer desaparèixer aquesta *a*: quaresma es diu *curesma*, i quaranta *curanta*).

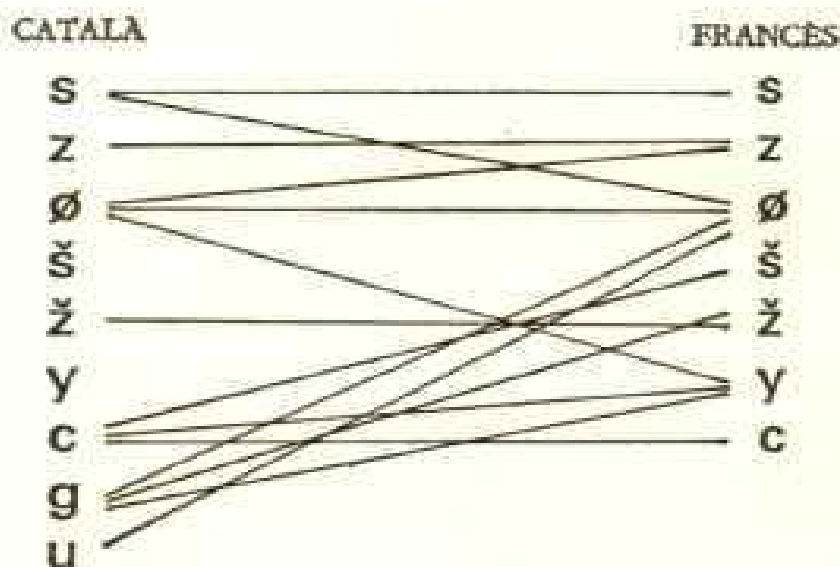
Davant d'una altra vocal les dues llengües perden la *W*:

quomodo	comme	com
quietum > quetu	coi	quiet

b) El grup CW interior i entre vocals. En francès *c* es perd i en català se sonoritza:

aqua	ewe > eau	aigua

Els dos esquemes següents donen una idea visual de les transformacions i de les correspondències. Hom hi remarca que les matamorfosis de la *c* llatina són nombroses en català, la qual cosa podria fer creure que sobre aquest punt la nostra llengua ha evolucionat més que el francès. És fals, perquè els casos estadísticament més nombrosos són aquells on la *c* s'ha conservat, s'ha simplement sonoritzat en *g*, o s'ha transformat en *s* o en iod com en francès.

CATALÀ

centu > cent
 lancea > llança
 brachiu > braç

dodece > dotze

racimu > raïm
 sic > si

cimice > xinxa
 viaticu > viatge
 auricula > orella
 periculu > perill
 lacte > llet
 fraxinu > feixe

corpus > cos
 coxa > cuixa
 arcu > arc
 credere > creure
 circulu > cercle
 quatuor > quatre

clericatu > clergat
 pacare > pagar
 jocare > jugar
 filicaria > falguera
 securu > segur
 lacrima > llàgrima
 voce > veu
 perdice > perdiu
 dicīt > diu

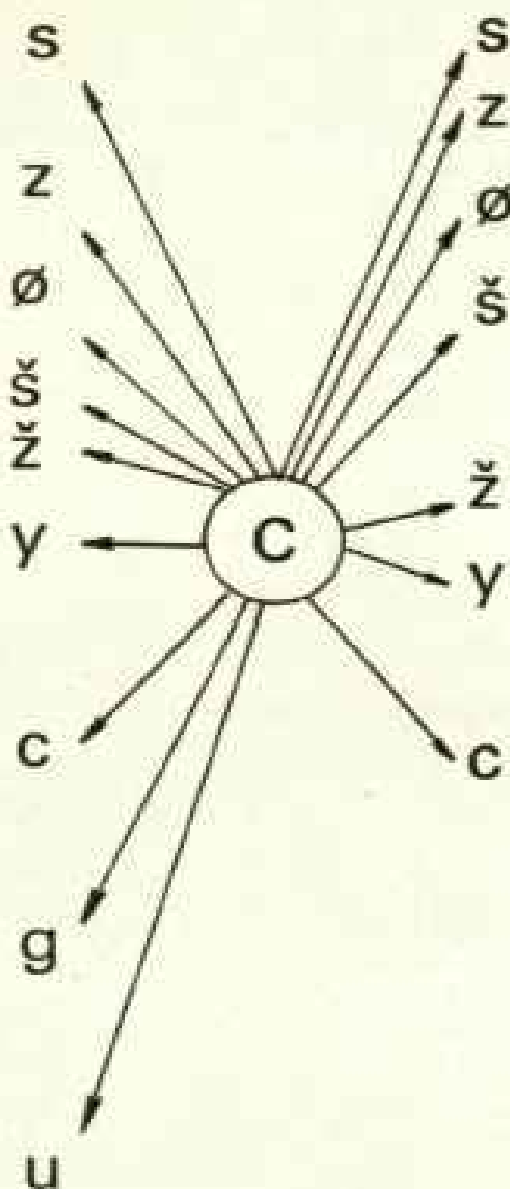
FRANÇAIS

centu > cent
 racimu > raisin

voce > voix
 aqua > eau
 brachiu > bras
 carru > char

filicaria > fougère

pacare > payer
 amicu > ami
 sacramentu > serment
 auricula > oreille
 factu > fait
 coxa > cuisse
 corpus > corps
 arcu > arc
 credere > croire

Les declinacions de noms, adjectius i pronomes

En llatí els noms, els pronomes i els adjectius es declinaven. En francès i en català moderns, no. Tanmateix mentre quan apareix el català ja només s'observen usos esporàdics dels casos llatins, en francès —cas únic entre les llengües romàniques— es realitza durant uns segles una estabilització sota la forma d'una declinació a dos termes: cas subjecte (o recte) i cas règim (complement).^{*} Aquesta supervivència de la declinació en francès pot haver estat ajudada per la influència dels parlars germànics, que també en posseïen una.

Veurem què va passar amb el mot *murus*, per exemple, la declinació clàssica del qual era:

	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
nominatiu	murús	muri
vocatiu	murē	muri
genitiu	muri	murōrūm
datiu	muro	muris
ablatiu	muro	muris
acusatiu	murūm	muros

A la Gàl·lia, per evolució fonètica aquest paradigma va esdevenir:

murs	mur
mur	mur
mur	muror
mur	murs
mur	murs
mur	murs

Finalment el conjunt es reduïa a l'oposició de dues formes:

	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
cas subjecte	murs	mur
cas règim	mur	murs

^{*} Remarquem tanmateix que el nominatiu *Déus* és sistemàticament utilitzat com a cas subjecte en català per Ramon Llull. Posteriorment *Déus* es conserva com a cultisme sense que hom faci la distinció entre cas subjecte i cas règim.

És bo d'assenyalar que la marca no era pas necessàriament una *s*. Per exemple el llatí *homo* es declinava en vell francès:

on	ome
ome	omés

D'una manera general l'oposició resta neta entre el cas subjecte i el cas règim en els mots masculins. Per als mots femenins, amb algunes excepcions, desapareix:

fille	filles
fille	filles

Aquesta diferència havia de contribuir a la desaparició de la declinació medieval, la qual va esdevenir de fet inútil a partir del moment en què es generalitzava l'ús de les preposicions per tal de marcar la funció dels noms.

Afegirem que la marca principal, la *s*, aviat es deixa de pronunciar en francès (ja al temps de la *Chanson de Roland*) quan el mot següent comença per consonant.

L'afebliment de la declinació francesa va ser progressiu i diferent segons els llocs. Si a la *Chanson de Roland*, text anglo-normand, hom observa nombroses confusions, com a París a finals del segle XIII, a la Lorena els escriptors no fan encara faltes a finals del segle XV i al començament del següent, potser simplement degut al fet que la *s* final continua a pronunciar-se allí.

Donem algun exemple d'ús dels casos, trets de la *Chanson de Roland*:

cas subjecte: Mis cumpains est irez («Mon compagnon est fâché»)
cas règim:

L'escut li freint («Il lui brise l'écu»)

Li num's Joiuse l'espée fut dunet («Le nom de Joyeuse à l'épée fut donné»).

Jó oi le corn Rollant («J'entends le cor de Roland»).

En aquest darrer exemple el complement és de nom. En francès han restat alguns fòssils de complements de nom, per exemple en els mots *fête-Dieu*, *Hôtel-Dieu*, *Bourg-la-Reine* (*Bourg de la Reine*)...

A través d'una evolució en certs aspectes diferent, català i francès arriben al mateix resultat: la forma que conserven és en general l'acusatiu (el cas règim), més freqüent i que sovint té més cos fonètic. Ara bé, tant una llengua com l'altra conserven vestigis

dels altres casos:

del nominatiu: el pronom català *hom* i el pronom francès *on* (de *homo*), *company/copain* (de *cumpanio*)...

del vocatiu: *misser/messire* (de *mi senior*)

del genitiu: *dilluns/lundi* (de *die lunae* i de *lunae die*), *dimarts/mardi*, *dimecres/mercredi*..., *conestable/connétable* (de *comes stabuli*, comte de l'estable)

de l'ablatiu: *cordialment/cordialement* (del llatí *mente*, ablatiu de *mens*, *mentis*), *mantenir/maintenir* (de *manu tenere*).

Una altra conseqüència comuna de l'evolució de les declinacions i del fet que s'hagin conservat les formes acusatives és que tant en català com en francès la marca del plural sigui la *s*: *el mur*, *els murs*, en català, *le mur*, *les murs*, en francès.

Els infinitius

En el passatge dels infinitius llatins als infinitius, francesos d'una banda, catalans de l'altra, si hom negligeix cert nombre de casos particulars la correspondència és relativament simple: als verbs llatins en *are* corresponen els catalans en *ar* i els francesos en *er* (*er*, pronunciat *é*, s'explica per la transformació regular de la *a* tònica lliure llatina); als verbs llatins en *ēre* corresponen els catalans en *er* tònic i els francesos en *oir* (la *ē* tònica lliure llatina es transforma regularment en *oi*); als verbs llatins en *ĕre* corresponen els catalans en *er* àton i els verbs en *re*, i els francesos en *re*; als verbs llatins en *ire* corresponen els catalans en *ir* i els francesos també en *ir*.

Ho resumeix l'esquema següent:

<i>er</i>	————	<i>are</i>	————	<i>ar</i>
<i>oir</i>	————	<i>ēre</i>	————	<i>er</i> (tònic)
<i>re</i>	————	<i>ĕre</i>	————	{ <i>er</i> (àton)
				{ <i>re</i>
<i>ir</i>	————	<i>ire</i>	————	<i>ir</i>

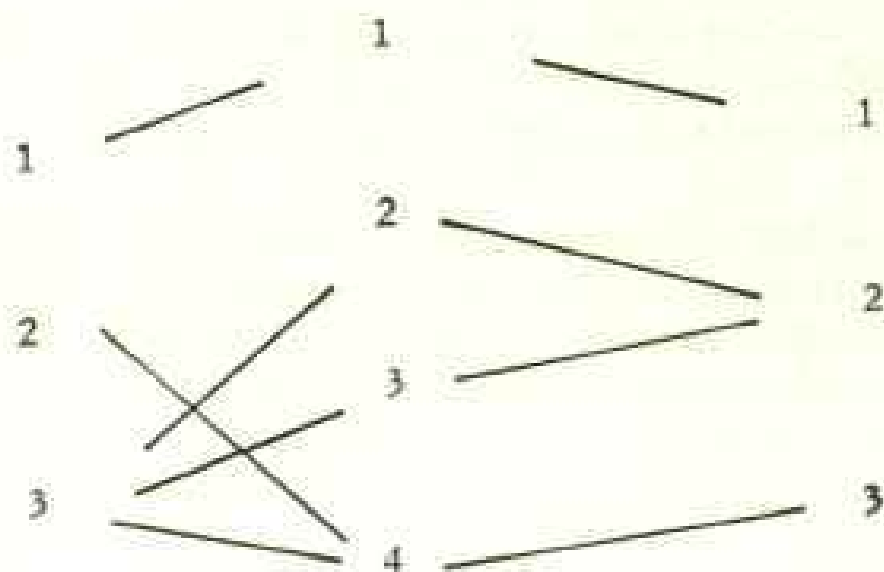
Remarquem que si en català la *r* no es pronuncia en els infinitius en *ar*, *er* ni *ir*, en francès no es pronuncia en els infinitius en *er*, però sí en els infinitius en *oir* i en *ir*.

Els gramàtics catalans i francesos han distingit tres grups de verbs (o conjugacions) en lloc dels quatre llatins, i amb crite-

ris diferents, de tal manera que la correspondència relativament simple assenyalada més amunt no apareix pas tan clarament en l'esquema que donem a continuació i on, a més a més, assenyaalem alguns casos de canviament de conjugació, tals altres on l'evolució fonètica produeix curiositats (cas de *dir*, per exemple, o de *deure* on cal suposar una forma llatina *debēre* esdevinguda *debre* i després *deure* per vocalització de la *b*). La correspondència apareix més simple si hom s'interessa només en els casos més nombrosos, com ho mostra el segon esquema, més reduït; hom hi observa que pel que fa en tot cas al català, la correspondència amb el llatí és simple, els verbs en *are* donen la primera conjugació (en *ar*), els verbs en *ēre* i *ĕre* donen la segona, els verbs en *ire* la tercera:

FRANÇÈS	LLATÍ	CATALÀ
chanter	ARE	cantar
traiter	tractare	tractar
	ambulare	anar
	stare	estar
	ĒRE	
	sapēre	saber
	timēre	témer
	valēre	valer
	habēre	haver
	debēre	deure
	florēre	plànyer
	ĖRE	
	plangēre	dir
	vivēre	dur
	dicēre	perdre
	ducēre	viure
	perdēre	
	legēre	
	IRE	
	punire	punir (inc.)
	colligire (clàssic colligere)	collir
	servire	servir (inc.)
	dormire	dormir
	finire	finir (inc.)
	* sufferire	florir (inc.)
		llegir (inc.)
		sofrir (inc.)
punir		
finir		
fleurir		
aller		
savoir		
valoir		
avoir		
devoir		
plaindre		
vivre		
cueillir		
servir		
dormir		
dire		
perdre		
lire		
souffrir		

Esquemàticament

Alguns dels punts explicats a la sessió del 1982 de la U.C.E. de Prada.

Drogatge i alcoholisme

Alicia Rodríguez-Martos i Dauer

Drogodependències. Generalitats

Voldríem encetar aquest tema, que després subdividirem en dues parts, definint alguns conceptes fonamentals i esbossant una classificació que ens justifiqui la distribució de la matèria a tractar.

1. Entenem per *droga* o *fàrmac* tota substància que, introduïda a l'organisme viu, pot modificar una o més funcions d'aquest (OMS, 1973). No obstant això, aquesta definició conceptual, potser excessivament àmplia, sol quedar reduïda, dintre la problemàtica que ens ocupa, a aquelles substàncies psicotròpiques (actives sobre el S.N.C.), capaces de crear dependència.

2. La *drogodependència* o *farmacodependència* serà per la seva part un estat psíquic, i de vegades físic, causat per l'acció recíproca entre un organisme viu i un fàrmac, que es caracteritza per modificacions del comportament i altres reaccions que comprenen sempre un impuls irreprimible a prendre el fàrmac de forma contínua o periòdica a fi d'experimentar els seus efectes psíquics i de vegades per a evitar el malestar produït per la privació. Aquest estat pot anar acompanyat o no de tolerància. Un mateix individu pot ésser depenent de diversos medicaments (OMS, 1973).

Pel que fa a la *dependència psíquica*, aquesta consisteix en el

sentiment de satisfacció i impuls psíquic que exigeixen l'administració regular o contínua de la droga per produir plaer o per evitar malestar (Kramer i Cameron). Per la qual cosa s'hauria de parlar, per a una major precisió, de *dependència psicoconductual* o *volença*.

La *dependència física* o *addició* és un estat d'adaptació que es manifesta per l'aparició d'intensos trastorns físics quan s'interromp l'administració de la droga o s'influeix la seva acció pel subministrament d'un antagonista específic (Kramer i Cameron). Aquests trastorns són els que configuren la *síndrome d'abstinència*, que sol ésser proporcional a la *tolerància* prèviament adquirida, davant la droga en qüestió. Dita tolerància ha d'entendre's precisament com un estat d'adaptació de l'organisme davant el fàrmac, mercès al qual sobrevé una progressiva disminució de la resposta a la mateixa quantitat de droga.

3. *Classificació de les drogues*. Conscients que qualsevol classificació no és sinó un reduccionisme o, en el millor dels casos, una cotilla que resta agilitat i autenticitat a la matèria que abasta, hem d'apuntar quelcom per a centrar el tema i entendre's.

De les diferents classificacions existents, cadascuna de les quals atén aspectes diferents de les drogues, assenyalarem les dues que ens semblen més operatives: la clínica i la social, insistent en aquesta darrera, que prendrem com a punt de referència.

La classificació clínica s'ajusta als efectes de la droga sobre el S.N.C.

I. Depressors del S.N.C.:	alcohol, hipnòtics, tranquil·litzants menors, narcoanalgèsics, tranquil·litzants majors o neurolèptics.
II. Estimulants del S.N.C.:	amfetamines i anàlegs, cocaïna, xantines (cafè, te, etcetera), nicotina, altres estimulants naturals i sintètics.
III. Psicodislèptics o al·lucinògens:	cannabis, al·lucinògens majors, dissolvents volàtils, anticolinèrgics, etc.

Aquesta classificació, a l'igual que la química o farmacològica, ens serveix per entendre els efectes fisiològics de les drogues i el quadre clínic psicofísic amb què s'expressarà la malaltia a què el fàrmac pot donar lloc. Emperò, tota l'expressivitat conductual

del drogodependent, fins i tot el pronòstic i l'enfocament pràctic que hagi de donar-se al problema amb vistes a una possible solució o millorament del mateix, va a remolc d'una altra realitat que no té res a veure amb la biologia i la medicina. Es tracta de la consideració social que mereix cada droga dintre d'una cultura definida.

Cada societat valora positivament o negativa les diverses substàncies psicotropes, i la situació legal que mereixi cadascuna de les drogues en una comunitat es recolzarà en raons culturals, històriques i econòmico-polítiques vigents al seu si.

Així, doncs, pot parlar-se d'una classificació social que subdividirà les drogues en:

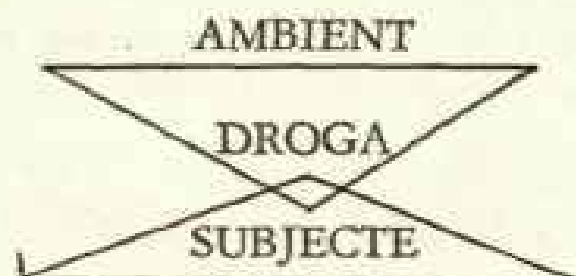
- a) *institucionalitzades o legals*: (al nostre medi) l'alcohol, tabac, cafè, psicofàrmacs...
- b) *no institucionalitzades o ilegals*: (al nostre medi) cannabis, al·lucinògens majors, opiàcis, cocaïna...

Aquesta realitat fa que el model mèdic resulti, si no inadequat, almenys insuficient per a assumir d'una manera real i completa el problema de les drogodependències. D'aquí que, si volem endegar una àmplia panoràmica de les toxicomanies, haurem de partir, per a la nostra exposició, d'aquesta classificació social.

La *drogodependència* és, en qualsevol cas, el resultat d'una *constellació etiopatogènica* que inclou, en proporció variable, els següents factors:

1. la *droga* (amb els seus diversos tipus),
2. l'*individu* (que no requereix una personalitat especial o «preaddicta») i
3. l'*ambient* (macro i microgrup social).

Aquests factors interaccionen entre si, i no es pot parlar d'una via única i unidireccional per a accedir a la toxicomania.

Drogues institucionalitzades

Ens centrarem en l'*alcohol*, la droga per excel·lència de la civilització judeo-cristiana i prototipus de les drogues legals, fomentades i fins i tot elevades al més alt nivell a la nostra cultura. L'alcohol és «l'eau de la vie», la «sang del Crist».

Darrera l'alcohol es troben també uns interessos econòmics, tota una indústria i una manera de vida, especialment per als països vitivinícoles com França i Espanya. S'ha de consumir alcohol i els excedents de vi es consideren problema de subconsum abans que d'hyperproducció. Beure és normatiu, la societat ho fomenta i fa servir l'alcohol com a lubricant de la interrelació humana. L'abstemi experimenta en alguns ambients dificultats d'integració. Malgrat això, qui sucumbeix al poder addictiu de l'alcohol passa, d'ésser normatiu, a marginat o desviat i ha d'acceptar la marginació en la qual se'l posa i el rol de desviat que li adjudica, des d'aquest moment, la societat, començant pel seu propi entorn immediat familiar, que a la vegada es va veient progressivament involucrat en aquesta mateixa marginació.

L'alcoholisme és, doncs, una *malaltia social*, tant pel seu origen com per les seves conseqüències més notables.

L'*alcohol* que forma part de les anomenades begudes alcohòliques és l'alcohol etílic o etanol. Per via oral s'absorbeix totalment i ràpida (en 1-2 hores) a través del tub digestiu i passa a la sang ja als 5-10' de la seva ingestió en dejú, assolint la màxima concentració hemàtica als 30-90'. Ateses la seva hidro i liposolubilitat, es distribueix ràpidament per tot l'organisme i, en travessar la barrera hematoencefàlica, envaeix el cervell, on la seva concentració és d'un 20 % superior al de la circulació general. No seran estranys, doncs, els marcats efectes que tindrà l'etanol sobre el S.N.C.

Gairebé tot l'alcohol és metabolitzat pel fetge.

L'índex de metabolització de l'alcohol és de 100 mgr./kgr. de pes corporal/hora. Per a un mascle de pes mitjà, es considera que el límit tolerable seria una ingesta de 80 gr. d'alcohol pur al dia (3/4 l. vi, aprox.).

En la dona, aquesta tolerància és menor (possibilitat de lesions hepàtiques per damunt dels 20 gr. alc./d.): 1/4 l. vi aproximadament).

L'etanol és un *depressor del S.N.C.*: com el que primer disminueix és el control d'escorça cerebral, la seva acció es tradueix per un alliberament inicial d'impulsos amb la consegüent excita-

ció; amb posterioritat sobrevé un progressiu descens del nivell de consciència i la depressió ulterior de totes les funcions nervioses centrals que porta al coma etílic i, en darrer terme, a la mort.

La toxicitat de l'etanol condiciona l'aparició de malalties somàtiques que poden afectar pràcticament tots els òrgans i sistemes del cos. Destaquen, per la seva freqüència i gravetat, les *afeccions hepàtiques* (esteatosi, hepatitis alcohòlica, cirrosi...), *gàstriques* (úlcera gastroduodenal, gastritis...), *pancreàtiques* (pancreatitis alcohòlica), *cardíacques* (miocardiopatia alcohòlica), etc. Pel que fa a les *neurològiques*, a nivell de SNP, apareixen neuritis i polineuritis; l'afectació del SNC es tradueix per convulsions i quadres encefalopàtics que poden tenir evolució demencial.

Però, sense arribar a les encefalopaties greus i de vegades irreversibles, en l'alcohòlic es presenten una sèrie de *pertorbacions psicoconductuals* característiques, que podríem agrupar sota el nom de *tetrada psicopatològica de l'alcohòlic*:

- 1) *trastorns del caràcter*, amb irritabilitat i *inestabilitat emocional*;
- 2) *estats confús-onírics*, entre els quals es troba el delirium tremens;
- 3) *síndromes mixtes confuses*, amb dèficit de rendiment intel·lectual i que inclourien l'«encefalopatia minor», i
- 4) *síntomes paranoïdes i paranoïcs*, amb idees delirants de perjudici.

Pel que fa a l'*encefalopatia minor* (Freixa i Bach, 1977), es caracteritzaria en el pla afectiu, per un «humor buit», és a dir, en desacord amb les circumstàncies, una labilitat emocional, una jovialitat exagerada i una manca d'autocrítica; en el pla de les facultats mentals, apareix una moderada confusió mental, amb dificultats per a la orientació, incapacitat de concentració i pèrdua de memòria. La irritabilitat i agressivitat de caràcter, juntament amb la desconfiança paranoïde i la conducta de denegació de la seva malaltia, originen problemes de relació i convivència. L'abstinència pot fer retrogradar tota la simptomatologia.

Malgrat la gravetat dels efectes lesius de l'abús enòlic a tots els nivells de l'organisme, la principal i més gran conseqüència de dit abús, a la vegada responsable i mantenidora de totes les altres, és l'alcoholisme pròpiament dit.

L'*alcoholisme* és la dependència a l'alcohol, entitat en la qual s'imliquen símptomes físics, psíquics i socials, sense que cap d'ells sigui patognomònic. D'aquí rau la dificultat de la seva defi-

nició. L'OMS estén per alcoholisme *la persistència de la ingesta d'alcohol per part d'un subjecte malgrat les complicacions físiques, psíquiques i socials que aquella li comporta.*

Dintre de la dependència s'ha de distingir una dependència psico-conductual o psicosocial, l'*alcoholomania* pròpiament dita, i una dependència física o addició alcohòlica, que convé definir separatament, encara que totes dues solen coexistir en el malalt alcohòlic. La dependència psíquica o «volença» és una propensió a tornar sistemàticament a les mateixes pautes de conducta amb respecte a l'alcohol i cursa amb una *manca de control* (lack of control), és a dir, pel fet que, abans de començar a beure, el subjecte no pot estar segur de si serà capaç de parar o no. L'alcohòlic fa girar la seva vida entorn de l'alcohol, amagant-se si cal per a seguir bevent.

La *dependència física* comporta la *incapacitat d'abstenir-se* de l'alcohol, ja que dita abstinència comporta l'aparició de tota una *síndrome de privació*, amb expressivitat i gravetat variables segons el grau de tolerància previ. En efecte, la síndrome de privació pot limitar-se a tremolor de mans i nàusees matinals, amb ansietat i decaïment, o arribar a la intensitat de l'anomenat *delirium tremens*, consistent en un quadre de tremolor groller i fins i tot en convulsions que s'acompanyen de la progressiva aparició d'allucinacions visuals, auditives i tàctils. El desequilibri hidroelectrolític i metabòlic subjacent pot comportar la mort del malalt.

Un cop establert, l'alcoholisme no solament afecta físicament i psíquica l'individu. Les implicacions conductuals del mateix comporten un seguici de conseqüències socials que justifiquen la conceptualització de l'alcoholisme com a malaltia familiar i social. A nivell *familiar*, la deterioració de la relació de parella (el 90 % dels alcohòlics tenen problemes matrimonials) i la repercussió sobre els fills són de la més gran importància. (Una tercera part dels fills d'alcohòlics tenen problemes imputables a l'ambient familiar i, entre els nens maltractats, el 90 % ho són en relació amb l'alcoholisme d'un progenitor). La llar d'un alcohòlic és una llar amargada i destruïda, plena de tensions, baralles domèstiques, dificultats econòmiques i, sovint, víctima de discriminació social. A nivell *laboral* l'alcohòlic genera absentisme i disminució en el seu rendiment, canviant contínuament de treball per comiats o pròpia iniciativa, quan se sent massa avergonyit. La seva accidentabilitat és a més molt elevada (15 % de tots els accidents laborals). A nivell *social* general, l'alcohòlic es va degradant, i pot acabar a la presó o tirat al carrer. Per

altra banda, la societat és víctima de la conducta irresponsable de l'alcohòlic (manca de rendiment laboral, accidents de tràfic —el 35 % imputables a l'alcohol—, agressivitat i delictes diversos), que determinen unes despeses quantioses per a l'economia d'un país (en concepte de pèrdues i despeses d'assistència) no compensables pels ingressos que el propi consum d'alcohol proporciona. A Espanya, el cost va superar els 20.000 milions de pessetes el 1971, any en què li va cabre a l'alcohol la responsabilitat de 9.000 morts.

A tot això, la *xifra d'alcohòlics* va en augment a Espanya (uns 5 milions a l'actualitat), paral·lelament a l'increment del consum (ja hem arribat al 2n. lloc en el *rànk*ing de consumidors amb 14,1 l/h/a). I el més alarmant de tot és que el major percentatge de bevedors regulars es recluta als grups d'edats dels 18-24 i 25-34 anys (ICSA-GALUP, 1981), edat que pot anar baixant vist el precoç inici de l'ús de begudes alcohòliques que apunta cap a l'*aprenentatge de l'hàbit alcohòlic* com a pauta de conducta adquirida al si de la família i durant la infantesa (segons una enquesta personalment realitzada el 1974-75, el 94,9 % d'escolars entre els 4 i 14 anys de Barcelona i província consumia alcohol, encara que fos esporàdicament).

El *tractament* de l'alcoholisme no pot ser abordat unidireccionalment ni tan sols per un metge. La pluralitat d'aspectes d'aquesta malaltia exigeix un equip multidisciplinari. Els *objectius* d'aquest tractament han d'ésser:

- 1) Aconseguir l'*abstinència* voluntària absoluta i definitiva, únic mitjà de tallar la conducta depenent, ja que la dependència subjacent persisteix i podrà actualitzar-se amb qualsevol nova ingesta.
- 2) Assolir una *estructuració de la personalitat* més satisfactòria.
- 3) *Reincorporar* el pacient al seu *medi social*, procurant que la seva inserció sigui activa i procurant que millori la seva qualitat d'ens social.
- 4) *Assistència a la família i reinserció* del membre malalt dins de la mateixa, ajudant a la recuperació de rols i a l'adquisició d'un nou equilibri funcional i emocional dels diferents membres de la família entre si i d'aquesta davant la comunitat en què es troba immersa.

Per a la consecució d'aquests fins es recorrerà a tractaments farmacològics (sobretot en la fase de desintoxicació) i psicossocials.

(el més important són les tècniques de grup), així com es procedirà a la derivació dels pacients a les associacions d'alcohòlics rehabilitats com a baula final en la cadena de la seva plena reinserció a la societat general.

L'alcohòlic no reconeix fàcilment la seva malaltia i, fins i tot quan va al metge, no és estrany que pretengui disfressar la seva demanda d'auxili amb excuses «somàtiques»; tot i amb això, en el fons espera, encara que té por, que el metge ho entengui com a «toxicòman de l'alcohol» i focalitzi el problema sobre la seva droga, a fi que reforci la seva ambivalent voluntat pressionant-lo perquè deixi la beguda.

(No entrarem en les altres drogodependències legals, algunes de les quals seran indirectament tractades en parlar de politoxicomanies).

Drogues no institucionalitzades

En realitat, aquest apartat inclou també l'ús *inadequat* o amb fins no mèdics de substàncies que, per elles mateixes, no són necessàriament il·legals (determinats estimulants o analgèsics). No obstant això, la finalitat psicotròpica o de modificació de l'estat mental amb què es consumeixen i la manera i l'ambient en què s'utilitzen fa que, als efectes farmacològics de cada substància, que poden oscil·lar des de la depressió fins a l'estimulació o a l'allucinosi, se superposin unes connotacions psicològiques i socials, comú denominador que uniforma també el retrat robot d'aquests drogodependents, els «toxicòmans» del llenguatge popular.

El «boom» de la toxicomania s'esdevé especialment a la *dècada dels 70* (als E.U.A. s'han detectat usuaris de cannabis de menys de 6 anys). No es tracta ja del clàssic morfinòman d'origen iatrogen (per prescripció mèdica del producte). Ens trobem davant d'una proliferació d'origen social d'un consum massiu i molt variat de substàncies psicotròpiques que poques vegades es limiten a una droga exclusivament (entre el 60 i el 90 % són politoxicòmans), encara que al començament sol fer-se a partir d'una d'elles ((la cannabis, en el 75-90 % dels casos). L'edat de l'iniciament baixa progressivament (entre 13 i 18 anys). A Espanya, el 1974, la Comissió Interministerial deia que els més afectats eren els joves de 21 a 25 anys. El 1979, una enquesta nacional (CIDUR-EDIS) posava de manifest que el 34,6 % dels joves

entre 12 i 24 anys havia tingut experiències amb drogues, consumint-les habitualment el 24 %. Entre els consumidors de droga il·legal, el 91 % d'ells emprà cannabis. Però els opiacis van guanyant lloc i, a l'actualitat, la droga il·legal que més es consumeix a Barcelona, després de la cannabis, és l'heroïna, amb la qual comencen ja directament alguns dels nostres toxicòmans en lloc de seguir el procés clàssic admès de l'«escalada» (les 3/4 parts d'usuaris de drogues il·legals comencen pels derivats del cànem).

Segons una enquesta realitzada el 1981, el consum de cannabis seria extensiu a 5 milions d'espanyols (el 20 % de la població més gran de 15 anys). Pel que fa als opiacis, la mateixa font estimava un 2 % de consumidors en aquesta mateixa població (més de ½ milió d'espanyols). Tot això dona com a resultat un nombre de drogaddictes superior als 400.000 (EDIS, 1979).

L'ús de drogues il·legals és més propi de la joventut que pretén ser contestatària i fins i tot dels nens, que descobreixen els inhaladors.

A la societat actual, hedonista i de consum, el subjecte s'acostuma a la satisfacció immediata de qualsevol impuls i no tolera el mínim desplaer ni demora. Si a això li afegim la realitat sociològica de l'estès ús de drogues en la joventut actual, que margina a qui les refusa, comprendrem que s'ha arribat a un punt on l'adolescent ja no té cap possibilitat de triar; el pitjor del cas és que no existeix consciència d'aquesta massificació o militància imposada dintre d'un grup per por a quedar-se sol, sinó que, ans al contrari, el jove se sent llavors lliure i contestatari davant una societat «normativa» i de consum, a la trampa consumista de la qual es lliura sense cap mena de reserves i als interessos polítics de la qual de tapar boques amb «panem et circensem» està servint amb tota perfecció.

A través de la «blana» porta d'entrada del cannabis s'accedeix a una politoxicomania (diverses drogues; en general es proven totes), on l'heroïna és la protagonista real.

Seguidament farem una revisió lleugera de les principals drogues d'ús il·legal:

I. Narcoanalgèsics o opiacis

L'opi, obtingut de les càpsules del *papaver somniferum*, conté molts alcaloids, d'entre els quals destaca la *morfina*, de la qual existeixen nombrosos derivats semisintètics i sintètics, destacant

l'heroïna entre els primers i la *metadona* entre els segons.

La morfina s'absorbeix per via oral i parenteral i es distribueix ràpidament per tot l'organisme, eliminant-se en unes 6 hores. L'heroïna és de 2 a 10 vegades més potent i s'absorbeix per via subcutània molt més ràpidament que la morfina, arribant abans al cervell.

Els opiacis són depressors generals, sedants i analgèsics. La simptomatologia d'una intoxicació aguda serà, doncs, la pròpia d'una depressió general, que pot arribar al coma, amb atur respiratori i mort. La intoxicació crònica té com a principal conseqüència la ràpida aparició d'una dependència física i psíquica, que s'instaura fins i tot abans de poder notar els efectes d'una impregnació tòxica.

La morfina —o heroïnomania— segueix un curs que podria esquematitzar-se com segueix (Varenne):

- 1r. *període de noviciat*, en el qual el subjecte prova la droga i li agrada;
- 2n. *lluna de mel*, en la qual existeix una eufòria més o menys equilibrada;
- 3r. *toxicomania* pròpiament dita: la droga no es pren per a sentir-se millor, sinó per necessitat;
- 4t. *decadència final* física i moral. El malalt es rendeix davant la droga.

La dependència a opiacis comporta conseqüències físiques, psíquiques i socials, totes elles greus. Les infeccions i depauperació progressiva són la regla. En el pla psicosocial, la irritabilitat alternada amb l'apatia, l'agressivitat i les conductes delictives van minant l'estatus de l'addicte. La decadència física i psíquica pot abocar a la mort per sobredosi, infeccions, suïcidi o homicidi.

II. *Estimulants: amfetamines i cocaïna*

Ambdues substàncies tenen capacitat de generar una ràpida i intensa dependència psíquica capaç de transtornar profundament la conducta i el psiquisme dels usuaris.

Les amfetamines formen part de nombrosos preparats de fàcil adquisició que s'empren com a estimulants (estudiants en època d'exàmens) o aprimants (frenadors de la gana). Als seus

efectes d'estimulació simpàtica sobre el sistema vegetatiu (dilatació pupilar, augment de la T.A.), s'afegeixen els d'estimulació sobre el SNC, que després d'un augment inicial del rendiment físic i mental, comporten l'aparició d'insomni, ansietat, pànic, excitació, agressivitat i conductes violentes, així com la possible aparició d'allucinacions i deliris. Les facultats mentals acaben sofrint un deteriorament. En cessar l'efecte de les amfetamines, l'addicte cau en un estat depressiu, la qual cosa fa que el comú denominador de la seva conducta sigui l'alternància d'humor, que va de l'absoluta apatia i decaïment fins a la major excitabilitat i hiperactivitat desordenada.

La *cocaïna*, d'efectes semblants en tots els sentits, és el més gran defatigant que es coneix i la dependència psíquica que genera es considera la més intensa. La dosi mortal és molt baixa (1,2-1,5 grams) i el seu ús continuat per via inhalatòria ocasiona la perforació de la paret nasal. La psicosi paranoide (deliri de prejudici i persecució) és una complicació usual, tant en aquests addictes com en els dependents d'amfetamines, encara que potser existeix encara una agressivitat més gran en els cocaïnòmans.

III. *Psicodislèptics o allucinògens*

Se'ls anomena també substàncies *psicodèliques* i són pertorbadors de l'activitat mental, que alteren sobretot la sensopercepció i, secundàriament, l'afectivitat i la conducta.

Entre els anomenats *allucinògens majors* destaca, pel seu protagonisme, la LSD₂₅, derivat indòlic de la claviceps purpúrea. Les seves accions farmacològiques consisteixen sobretot en una estimulació simpàtica central i perifèrica, amb manifestacions psíquiques i neurovegetatives. La intoxicació aguda per LSD₂₅ determina la presentació del típic «viatge» o «trip», la intensitat del qual dependrà de la dosi, la personalitat i les expectatives del subjecte i les condicions ambientals. En la intoxicació «model» es poden reconèixer 3 fases: 1) la *partida*, que s'inicia als 20'-30' de la dosi i dura unes 2 hores, on predomina la simptomatologia vegetativa (marceigs, nàusees, etc.); el *viatge*, de 5 a 8 hores de durada, amb marcats trastorns perceptius i de consciència, destacant les allucinacions junt amb les reaccions emocionals intenses; el *retorn* s'esdevé a les 8 hores aproximadament, però pot perllongar-se encara més. De vegades no es recupera fàcilment el contacte amb la realitat. El jo, desintegrat, que s'ha de reconstruir a la fase de retorn,

queda aleshores «penjat», quedant el pacient en un estat delirant durable que s'assembla en tot a una esquizofrènia. Aquesta eventualitat, junt amb els atacs de pànic aguts en el curs del «viatge» són les complicacions més freqüents de l'ús de LSD.

Pel que fa als *allucinògens menors*, el prototipus és la *cannabis sativa* (cànem), que es presenta en 3 preparats fonamentals amb diferent contingut en el seu principi actiu, l'àcid delta-9-tetra-hidrocannabinol (THC):

- 1) la *marihuana*, que conté fulles i flors (al voltant d'un 1 % de THC), que sol fumar-se sola o barrejada amb tabac;
- 2) la *ganja*, a base de les inflorescències terminals, amb un 3 % de THC, i
- 3) l'*haixix*, que conté sobretot resina (5 % de THC). El preparat de major potència (per contenir d'un 30 a un 90 % de THC) és l'oli d'haixix.

El cànem s'emptra preferentment fumat; s'absorbeix ràpidament per inhalació (màxim efecte a les 1-2 hores) i s'elimina lentament (28-60 hores). La cannabis és, pels seus efectes, una droga «disruptiva» (barreja d'accions depressores, estimulants i al·lucinatòries). Els seus efectes sobre el SNC poden ésser aguts (eufòria exagerada, embriaguesa cannàbica i psicosi aguda) i crònics (dependència del producte, presentació espontània i reiterada de noves allucinacions sense haver pres la droga, canvi de personalitat en el sentit de desinteressar-se per tot («síndrome amotivacional») i potser un deteriorament mental, a la llarga.

Els efectes que, sobre la ment, tenen la marihuana i els altres derivats cannàbics depenen no sols de la dosi, sinó també de l'ambient i de les característiques personals del subjecte.

La complicació més greu seria, sens dubte, la possible «psicosi cannàbica», molt semblant a una esquizofrènia, així com l'agreujament o desemmascarament d'una veritable esquizofrènia amagada.

Els efectes físics de la cannabis van des de la conjuntivitis, el llagrimaig, la destil·lació nasal, els tremolors, etc., propis de la intoxicació aguda, als efectes crònics consistents en lesions inflammatòries i degeneratives en òrgans i sistemes diversos, entre els quals destaquen l'acció cancerígena sobre el pulmó i les possibles lesions irreversibles sobre el cervell.

Conseqüències generals i comunes derivades de l'ús de drogues il·legals

L'ús de drogues es fa en un intent de modificar la pròpia percepció de si mateix i la de l'entorn, és a dir, per a variar l'estat o situació en què hom es troba. L'usuari de drogues cau, però, fàcilment en la *drogodependència*, que representa una esclavitud total i obstaculitza qualsevol desenvolupament vital lliure i satisfactori. Això s'esdevé molt més ràpidament com més gran sigui la capacitat addictiva de la droga i pitjor la seva connotació social (opiacis).

L'addicte, que comença a emprar l'heroïna per trobar-se millor, acaba essent-ne el seu presoner i necessitant-la per a sobreviure. Tota la seva vida es mou al voltant de la consecució de la droga i per a evitar la síndrome d'abstinència, que li sobrevé en absència d'aquella. Tota la resta perd interès (amics, família, treball, estudi). Per aconseguir la droga hom trafica, roba o es prostitueix si cal. Ficat a la il·legalitat per la simple tinença de la droga, comet a més autèntics delictes contra tercers a la recerca del seu subministrament, per la qual cosa no és estrany que l'addicte acabi a la presó. Un altre camí que segueix constantment el drogaddicte és el dels hospitals generals i psiquiàtrics, on el porten les complicacions que, per a la seva salut física (hepatitis, endocarditis, malalties venèrees, etc.) i psíquica (crisi d'ansietat, psicosis tòxiques) comporta la seva drogodependència. I no és estrany que, a aquest suïcidi lent i col·lectiu d'una joventut marginada, li segueixi un suïcidi individual consumat, quan el toxicòman se sent en un carreró sense sortida i decideix passar a l'acte d'aquest «fi de sí mateix» amb el qual, d'alguna manera, venia festejant.

Tractament de les drogodependències il·legals

Objectius

- 1) *Abstinència total i definitiva* de qualsevol tipus de substància psicotròpica, sigui aquesta legal o il·legal, «tova» o «dura», ja que deixar una porta oberta significa mantenir una ideologia pro-droga i un risc de substituir una toxicomania per una altra.
- 2) La *supressió immediata* ha d'ésser la regla, fins i tot en aquells casos en els quals davant una síndrome d'abs-

tinència declarada, pot administrar-se una medicació transitòria i en disminució gradual.

- 3) Abandó absolut de qualsevol *automedicació* des del moment en què el pacient decideix tractar-se, renunciant fins i tot a conèixer l'eventual medicació que el metge pugui prescriure-li.
- 4) L'*evitació de narcòtics* (opiacis) es procurarà per tots els mitjans. La síndrome d'abstinència a opiacis no sol revestir gravetat vital i, en el pitjor dels casos, pot ésser tractada amb medicació simptomàtica (antidiarreics, rehidratació, etc.) o específica davant la síndrome d'abstinència (clonidina, etc.). Les associacions de toxicòmans rehabilitats, que són les que realment han experimentat la lluita d'una abstinència, proscriuen tota forma de medicació farmacèutica i recorren a l'herbolari i als mitjans físics (dutxes, massatges) i psicològiques (distracció, recolzament moral).
- 5) Procurar la *deshabituació i rehabilitació* del malalt, ajudant-lo a trencar les baules de la seva dependència i a reconquerir el seu autorespecte i la seva dignitat com a ens social.

El toxicòman ha de retrogradar sovint a les seves crisis d'adolescència, que no va arribar a elaborar, i salvar-les adquirint el seu equilibri psicològic, descobrint la seva identitat i les seves possibilitats de creativitat i projecció amb els seus propis recursos, sense crosses medicamentoses que li provoquin vivències foranes a si mateix.

També ha de descobrir nous interessos i motivacions en el treball, les arts i el tracte amb els altres.

- 6) *Reinserció social* satisfactòria i lliure. En efecte, la maduració personal capacitarà l'individu per a l'acceptació o refús d'unes determinades estructures socials, inserint-se voluntàriament i conscient en un grup d'acord amb la seva ideologia.

¿Qui i com ha d'ajudar un drogaddicte illegal per a la consecució d'aquests objectius?

El treballador social	}	Tots ells i cap de sol
L'internista		
El psiquiatra		
El psicòleg		
El toxicòman rehabilitat		

Encara que totes aquestes persones poden desenvolupar un paper en el tractament pluridimensional de l'addicte, voldria remarcar la funció de l'únic, d'entre ells, que no és professional: l'*addicte recuperat*, a qui podria posar-se al començament o al final d'aquesta cadena o ser el fil conductor de tot un procés destinat a portar de nou la llum al drogaddicte.

¿Per què? Sobretot per la seva situació d'avantatge davant qualsevol altre possible terapeuta, tenint en compte que l'«*ex-toxicòman*» és vist com un amic que mereix credibilitat en haver viscut l'experiència de la droga i estar lliure de tota sospita lucrativa o repressiva.

En aquest sentit, l'addicte que desitgi sortir-se'n del cercle infernal de la seva dependència, s'obrirà amb més facilitat a un altre company ja recuperat i acceptarà les possibles solucions que aquest li plantegi; a més, l'esperança que pot derivar-se d'aquesta trobada podrà inclinar positivament la balança de l'ambivalència d'aquests dubtosos i desconfiats malalts.

Els drogaddictes solen estar mal predisposats davant qualsevol professional, actitud o prejudici que hem fomentat conscientment o inconscientment en el tracte amb ells. L'animadversió ha estat i és moltes vegades mútua. L'addicte és portat al metge en contra de la seva voluntat o amb una voluntaritat relativa i ja espera «ser mal vist». Les seves freqüents experiències penals o repressives prèvies el posen ja «en guàrdia» i pren sovint una actitud provocadora davant els seus interlocutors, despertant en aquest moltes vegades una reacció agressiva que es palpa encara que es reprimeixi. Fins i tot amb la millor disposició d'ànim i amb un autèntic desig de comprendre i ajudar el drogodependent, el terapeuta topa sovint amb un mur hermètic que rebutja en definitiva la intervenció del metge, encara que sol pretendre utilitzar-lo com a subministrador de medicaments. En efecte, els drogaddictes pensen en el fons —opinió que compartim— que la drogaddicció *no* és un problema mèdic ni psiquiàtric. I dic «compartim» perquè, encara que consideri que l'internista, el psiquiatra, etc. hi poden cabre en això, almenys no és «solament» un problema nostre.

Però, tant en la seva gènesi com en el seu desenvolupament i possible resolució ulterior, són les dimensions socials les més evidents i, tant en el cas particular com en el general, així com tant per la prevenció com per al tractament, són els governs els que han de meditar i donar la seva resposta.

Davant un cas donat, que acudeix a un *centre d'assistència* per a addictes, l'assistent social és la que rep inicialment el pa-

cient valorant en primer lloc els desigs autèntics de seguir un tractament. Dit sigui de pas que *ningú no es deshabitua per ordre judicial ni reial decret*. L'ideal seria que, en aquest primer contacte amb el malalt, o pre-cura, aquest s'entrevistés, també, amb un addicte recuperat que opinés sobre l'operància d'emprar en aquell cas els escassos recursos terapèutics de què en definitiva disposem.

Quan s'assumeix la *curació*, s'imposa una revisió mèdica adequada que inclogui els aspectes físics i psíquics del subjecte, fruit de la qual en sortirà la necessitat o no d'emprendre alguna terapèutica específica, a més de la pròpia de la toxicomania, que inclourà la *desintoxicació*, amb eventual tractament de la síndrome d'abstinència i la *deshabituació*, tasca que entrarà de ple en l'àmbit psicosocial.

Pel que fa a la hipotètica síndrome d'abstinència, quan aquesta no es presenti (encara que l'addicte sempre se sumeix en una expectativa ansiosa de la mateixa) o sigui mínima, convé que el malalt ho suporti ambulatoriament. La desintoxicació es veurà afavorida per una alimentació sana, una eventual aportació vitamínica i mesures higièniques tals com un son reparador després d'un bany relaxant i una activitat física diürna que s'iniciï aixecant-se aviat i dutxant-se. La companyia contínua d'algú de confiança és fonamental en aquest període en el qual flaqueja la voluntat i quan el fantasma del «mono» pot crear autèntiques crisis d'ansietat a l'addicte.

En els casos en què aquesta desintoxicació domiciliària resulti impossible, per les condicions físiques, psíquiques o socials del subjecte, se l'ingressa, si és possible, en una unitat específica on sigui atès degudament i sempre amb la mínima medicació possible.

Quan un addicte de drogues il·legals necessita internar-se, se sol fer que signi la seva acceptació d'unes normes que inclouen la seva prohibició de sortir, rebre visites, paquets o trucades telefòniques durant 15 dies, la seva renúncia a conèixer la medicació que se li subministri i d'administrar-se pel seu compte qualsevol substància no prescrita. És curiós que aquestes mesures, la conculcació de les quals implica ruptura immediata del compromís terapèutic, i que són viscudes com a repressives i vexatòries pels afectats, quan se'ls imposa en un hospital, figurin i siguin encara més dràstiques en la normativa de determinats centres de rehabilitació vocacionals com els de l'Associació del Patriarca, la qual cosa significa que els addictes recuperats, encarregats de redactar allí la seva normativa, consideren aquestes mesures com a impres-

cindibles, tenint en compte la dèbil voluntat i poca fiabilitat inicial d'aquests malalts.

En efecte, quan un addicte entra en un d'aquests centres, se li prohibeix tota visita durant un mes. Se li obren els paquets i la correspondència, no se'l deixa sortir sol fins al cap de 3-6 mesos, se li prohibeixen cassettes i discos que puguin retrotreure'l a ambients passats de droga; se li prohibeixen les relacions sexuals fins rebre les anàlisis que descartin malalties venèries i per evitar que el nou-vingut s'aboqui a una relació de parella abans d'haver trobat la seva pròpia estabilitat individual.

Tant si un toxicòman és internat com si segueix un tractament ambulatori, mentre es desintoxica han d'assentar-se les bases d'una deshabituació definitiva i d'una rehabilitació ulterior plena.

El psiquiatra o psicòleg poden intervenir davant l'eventual patologia psiquiàtrica que hagi pogut derivar-se de l'abús de drogues, així com ajudant a la resolució d'eventuals conflictes de personalitat o crisi d'identitat i ansietat de l'addicte.

Malgrat tot, el toxicòman no és un malalt psiquiàtric pel fet de la seva toxicomania, almenys no ho és en el sentit que hagi de suposar-se-li una patologia subjacent a l'ús de drogues (si bé lògicament les personalitats dèbils són terreny abonat perquè s'aferri a elles qualsevol tipus de mecanisme d'evasió).

Descartada, tractada o orientada la possible psicopatologia, ha arribat el moment que el drogaddicte vagi descobrint la seva persona, amb les seves inquietuds i motivacions, així com la possibilitat d'un futur diferent i millor. Que en renunciar a la droga no quedi mutilat, que no experimenti una pèrdua, sinó un guany, i no se senti reprimat, sinó en llibertat.

I aquí pot ajudar-lo novament millor un addicte rehabilitat que un metge. De persona a persona, acompanyant-lo en el dur camí de tornar a néixer.

BIBLIOGRAFIA

- C. Alarcon, *Los niños maltratados: un problema oculto*. Com. a les IX Jornades Nacionals de Socidrogalcohol, Vigo, setembre, 1981.
- J. Aizpiri, *Situación actual del problema del cannabis: psicosis cannábica; diagnóstico y tratamiento*. Ponència presentada a les VIII Jornades Nac. de Socidrogalcohol. Gandia, 1980.
- J. Aizpiri, *Problemática del cannabis*. Ponència presentada a les IX Jornades Nacionals de Socidrogalcohol. Vigo, setembre, 1981.

- J. Camí, *Farmacologia de la Cannabis*. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Medicina. Dep. de Farmacologia i Terapèutica. Ciclostilat, 1982.
- CIDUR-EDIS, *Juventud y droga en España*. Dirección General de Juventud y Promoc. Sociocultur. Ministerio de Cultura. Madrid, 1980.
- EDIS, «La población española ante las drogas». *Documentación Social*, número 42 extraordinari. Càritas Española, 1981.
- F. Freixa, P. A. Soler Insa, *Drogues. Conceptes bàsics. Classificacions. Problematika. Ús i abús de les drogues*. Ponències i conclusions del Primer Seminari de Formació per a dirigents i responsables juvenils. Llibre número 3 de les Publicacions del Consell Nacional de la Joventut de Catalunya. Barcelona, 1982, pàgs. 11-24.
- F. Freixa et alii, «Clínica del alcoholismo», a F. Freixa et alii, *Toxicomanías*, pàgines 283-319. Conducta humana, número 41. Edit. Fontanella, Barcelona, 1980.
- J. F. Kramer i D. C. Cameron, *Manual sobre dependencia de las drogas*. O.M.S. Ginebra, 1975.
- R. Mendoza, A. Rodríguez-Martos, *Manual d'educació sobre drogues als centres escolars i a les entitats juvenils*. Excm. Ajuntament Barcelona. (En premsa).
- A. Rodríguez-Martos, *Estudio epidemiológico del consumo de alcohol en la población infantil de Barcelona y provincia*. Resum de tesi doctoral a la Rev. del Dep. de Psiq. de la Facult. de Medicina de Barcelona, 1978, 5 (1), pàgines 47-66. Resum editat també pel Serv. de Public. de la Universitat de Barcelona, 1980.
- A. Rodríguez-Martos, *Psicosociologia del toxicòman actual. Ús i abús de les Drogues*, pàgs. 89-95. Consell Nacional de la Joventut de Catalunya, número 3, Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1982.
- A. Rodríguez-Martos, T. Welsch, «Interrelación entre Alcoholismo y Dinámica Conyugal; repercusión contra los hijos». *Drogalcohol*, 1979, vol. IV, número 1: 13-23.
- G. Varenne, *El abuso de las drogas*. Edit. Guadarrama. Madrid, 1973.

Algunes reflexions sobre l'àmbit de la política econòmica i el nou marc institucional.

Cap a una visió unitària i cooperativa de la política econòmica

---

Joan Trullén i Thomàs

1. Introducció

La Constitució espanyola de 1978 i l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1979 han alterat de manera profunda el marc institucional en el qual s'elabora la política econòmica. D'una concepció intervencionista-dirigista, antidemocràtica i centralista pel que fa a l'actuació pública en els afers econòmics, s'ha passat a una visió radicalment diferent. La Constitució defineix un ampli marc econòmic, que possibilita diferents opcions político-econòmiques, i en el qual es proclama la llibertat de sindicació i d'associació empresarial, el dret de vaga, l'economia de mercat i la funció pública de la propietat, etc.

En reconèixer el dret a l'autogovern de les nacionalitats i regions, la Constitució inclou entre les competències assumibles per les respectives Comunitats Autònomes importants matèries econòmiques, la qual cosa representa un element innovador respecte de l'anterior procés de la II República. D'aquesta forma l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1979 contempla un sostre considerable de competències econòmiques que, en cas d'ésser assumides en la seva totalitat, permetran interpretar un paper

notable en l'elaboració i la instrumentació de la política econòmica per part de la Generalitat. La qüestió que es planteja és la de si és possible i té sentit econòmic dissenyar una estratègia de política econòmica «autònoma» en el nou context jurídic i polític, i en la concreta situació de crisi econòmica i financera generalitzada. Es tracta, però, d'una primera aproximació a la matèria, i es fa més amb voluntat d'incitar a un debat fins al moment inexistent que no pas de resoldre problemes o assentar conclusions definitives.¹

Per centrar el tema procedim primer a constatar un problema inicial: la coincidència del procés de construcció de l'autonomia amb la crisi. A continuació veurem com aquesta crisi econòmica actual exigeix una modificació dels nivells d'intervenció —introduïm aquí el concepte de mesoeconomia— en el sentit de fer contrapès des del nivell regional al poder creixent de les empreses transnacionals. Constatem després la insuficiència dels instruments macroeconòmics estatals, i la progressiva necessitat de negociar les polítiques macro a nivell internacional. Postulem l'existència de compatibilitat entre internacionalització econòmica i regionalització d'àrees específiques de la política econòmica situades en el nivell sectorial i en el mig termini. Finalment avançarem unes conclusions provisionals.

2. *La crisi econòmica i el marc institucional. El concepte de mesoeconomia i la superació de l'àmbit estatal.*

Fins al moment el debat sobre les competències econòmiques de la Generalitat i la seva imbricació amb la política econòmica general s'ha situat fonamentalment en un terreny jurídic, ja sigui administratiu, constitucional o financer.² Els intents de conduir el debat cap a la teoria econòmica i la política econòmica són escassos, i pateixen d'una dificultat inicial: la coincidència cronològica del procés de distribució de competències amb l'aprofundiment de la crisi econòmica.

El tractament constitucional de les qüestions econòmiques sol patir d'un defecte comprensible. Es tracta d'intentar consolidar, en textos legislatius, instruments, plataformes o conceptes econòmics i d'intervenció político-econòmica sense poder tenir massa en compte el fet que l'economia i la política econòmica són realitats canviants, i, per tant, que el marc econòmic no pot ésser delimitat amb massa precisió pels textos jurídics fonamentals.

Al mateix temps l'aproximació des de la teoria a l'anàlisi de la realitat econòmica sol portar un important desajust respecte a les necessitats d'actuació en matèria de política econòmica. Ara bé, l'actuació pública ha d'existir, i necessita fonamentar-se en un esquema teòric-econòmic i un marc jurídic mínimament definit. Al nostre parer, l'actual definició constitucional i estatutària del repartiment de competències entre l'Estat i les Comunitats Autònomes possibilita instrumentar una política econòmica avançada de lluita contra la crisi. L'obstacle ve més per la manca d'anàlisi econòmica que no pas pel marc jurídic i polític.

La coincidència cronològica del procés democràtic i de construcció de l'estat de les autonomies amb l'extensió i agreujament de la crisi econòmica planteja dificultats inicials en la ja de per si difícil tasca d'analitzar les possibilitats de fer política econòmica des de les nostres institucions d'autogovern. Ara bé, de la sincronia entre crisi econòmica i autonomia no se n'ha de desprendre una conclusió negativa pel que fa a la idoneïtat del nivell d'intervenció autonòmic de cara a la superació de determinats problemes econòmics situats fonamentalment en una perspectiva de mig o llarg termini. És cert que l'instrumental fonamental d'intervenció macroeconòmica és fora de l'abast directe de les Comunitats Autònomes,³ en especial pel que fa a la política econòmica conjuntural i a l'ordenació general de l'activitat econòmica. Però no és menys cert que l'esquema d'intervenció polític-econòmic convencional s'està demostrant obsolet i insuficient per a superar l'actual crisi econòmica, i que és possible que en el futur la internacionalització de la política econòmica exigeixi paradoxalment uns nivells d'intervenció més pròxims als subjectes econòmics, és a dir, a l'àmbit que en termes econòmics es denomina «regional».⁴

Per analitzar aquest problema s'està estenent l'ús d'un concepte econòmic nou. Es tracta de la *mesoeconomia*, concepte que ha vingut desenvolupant fonamentalment l'economista britànic Stuart Holland,⁵ així com Karl Georg Zinn de la RFA, l'italià Giorgio Ruffolo i l'actual ministre d'economia francès Jacques Delors.⁶ Amb ell s'intenten analitzar les noves estructures de poder del gran capital i els condicionaments polítics i econòmics de les seves decisions, que escapen en bona mida a les anàlisis tradicionals de la microeconomia i la macroeconomia.

Aquests autors parteixen de la constatació que un gran percentatge de la inversió global ve realitzada per les grans corporacions transnacionals, i escapa al control públic i àdhuc als estímuls de la política macroeconòmica. Segons aquesta tesi, el capitalisme contemporani es caracteritza per l'ascens del poder d'aquest sec-

tor mesoeconòmic dins l'àmbit nacional (en termes d'increment del percentatge que detenten en la formació bruta de capital registrada per la Comptabilitat Nacional) i la seva extensió cap a fora de les fronteres, en desenvolupar-se grans societats multinacionals. Holland constata aquest fet i en treu unes importants derivacions per a la política regional, en especial la que diu que aquestes tendències resten eficaça a les polítiques d'equilibri regional que es venen implantant des de la II Guerra Mundial.⁷

Per la seva banda, Zinn sustenta que aquest nou poder mesoeconòmic exigeix un canvi en la intervenció político-econòmica, fent-la més estructural i cercant, per mitjà de la planificació democràtica, d'influir directament en la inversió privada.⁸ Caldrà disposar d'informació molt acurada sobre el volum d'inversions existents, i es creu necessari sotmetre a control les noves inversions, incloent el poder de vetar temporalment inversions o desplaçament d'inversions cap a d'altres zones o països. En general s'admet que l'àmbit d'intervenció i les concretes decisions s'han de verificar també des de les regions, posició compartida entre altres per Giorgio Ruffolo.⁹

El concepte de poder mesoeconòmic és al meu entendre un concepte pròxim al de capital monopolista i al de capital transnacional, però incorpora els canvis recents en l'estructura de poder del capital, cosa que possibilita una perspectiva de control i d'impacte sobre les economies regionals. Des d'aquest punt de vista sembla, doncs, un concepte idoni per estudiar les possibilitats de definir una política econòmica d'àmbit regional, tant inter-regional com intra-regional.

La necessitat de nous conceptes es deriva sovint de l'aparició de fenòmens no explicats pels paradigmes teòrics anteriors. El concepte de mesoeconomia i l'aïllament d'un sector econòmic nou —el mesoeconòmic— no són suficients encara per definir un paradigma o aproximació específica comparable als de la microeconomia o la macroeconomia. La seva utilització, força minoritària, denota, però, una certa inadequació de les anteriors teories a la nova realitat, i es fa partint de postulats més pròxims a la política econòmica que a la teoria econòmica, ja que situa en un lloc central el problema del poder i el tema del control polític. El seu desenvolupament és paral·lel al de la manca d'eficàcia de les polítiques macroeconòmiques convencionals emprades en aquests últims anys d'inestabilitat i de crisi econòmiques.

Els canvis operats en l'estratègia político-econòmica durant aquesta dècada de crisi econòmica són importants: replantejament

del keynesianisme, extensió del monetarisme, agreujament de la crisi fiscal dels Estats, definició de polítiques denominades d'oferta, polítiques de concertació o de pacte social, etc. Examinem ara l'àmbit des del qual s'ha instrumentar la política econòmica. De la seva superació en derivarem una proposta alternativa que integri diferents nivells de decisió.

Tant la política keynesiana com la monetarista són fonamentalment polítiques macroeconòmiques, i suposen un centre estatal d'intervenció. La visió keynesiana atribueix la inestabilitat del sistema capitalista a la seva incapacitat per assegurar un nivell suficient de demanda agregada. D'aquí es desprèn la necessitat d'intervenir des de l'àmbit estatal sobre l'activitat econòmica general, bé sigui afectant les despeses pressupostàries, bé sigui modificant els ingressos fiscals (per aïllar un dels elements paradigmàtics del keynesianisme). La política monetària és també un important instrument d'intervenció que es caracteritza, des d'aquesta perspectiva, per una total centralització de les decisions. En qualsevol cas, tant l'una com l'altra representen una ruptura respecte a anteriors postulats: el d'equilibri pressupostari (sobre el qual es va bastir la institució parlamentària en un primer moment) i el de neutralitat monetària (que va desaparèixer en nacionalitzar els bancs emissors, la qual cosa suposà una centralització suplementària).

Amb el desenvolupament del capitalisme assistencial i el progressiu increment de la demanda de béns públics, s'ha alterat de forma significativa la anterior concepció del mercat com a mecanisme principal d'orientació de l'activitat econòmica, en el qual també es fonamentava la visió keynesiana de l'economia; l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Europeus ha emprat recentment el concepte d'«Estat Providència» per definir aquesta forma massiva de subministrament de programes socials.¹⁰

Posteriorment aquest esquema d'intervenció político-econòmica entra en crisi. Com a primera manifestació s'abandona el sistema de tipus de canvi fix, sistema que regulava la paritat de les monedes i els fluxos monetaris internacionals, i que a la seva vegada possibilitava una certa estabilitat en les transaccions internacionals. La crisi energètica de 1973 actua com a guspira que encén la crisi econòmica internacional. Tot seguit apareixen en la major part de països dèficits de balança de pagaments i dèficits en el sector públic, acompanyats d'alts nivells d'inflació.

Darrerament la política monetària apareix com a l'eina fonamental per controlar aquests desequilibris interiors i exteriors, i

a nombrosos estats se segueixen recomanacions monetaristes consistents en la fixació governamental de ritmes de creixement de la quantitat de diner. Destaquem algunes característiques d'aquestes polítiques instrumentals, ja que ens permetran qüestionar l'àmbit des del qual operen.

Hom sol afirmar que la política monetària és un instrument preferit per les opcions més conservadores, mentre que la política pressupostària o fiscal ho és per a aquelles opcions més progressistes. Siro Lombardini ha destacat recentment ¹¹ que l'opció entre una o altra polítiques instrumentals es fa no tant en funció de la seva superioritat per assolir determinats objectius sinó en base al moment en què es determinen els efectes sobre els col·lectius afectats: la política fiscal pressuposa una decisió política a priori que discrimina entre subjectes i calcula de manera molt exacta els seus resultats; la intervenció monetària es fonamenta més en el mercat, i els seus efectes sobre els individus o les empreses es fan notar a posteriori. En qualsevol cas, la qüestió que es planteja és la de resoldre d'una forma democràtica la dicotomia que existeix entre ambdues polítiques, i que no és altra que l'existent entre necessitats individuals (mercat) i necessitats col·lectives (béns o serveis públics). La solució democràtica exigeix un replantejament de les esferes concretes de poder en les quals es determina la política econòmica: supranacionals, estatals, regionals i locals. El problema que sobresurt és el de les formes de participació.¹² En la meua opinió cal aproximar més el poder de decisió als centres regionals, incorporant-los al procés de presa de decisions macroeconòmiques. En la mesura que les decisions macroeconòmiques impliquen uns resultats que no són homogenis en l'espai, en el territori, s'ha de comptar amb les institucions polítiques regionals en definir i en instrumentar aquestes decisions. I aquest procés regionalitzador ha d'ésser paral·lel al progressiu procés d'internacionalització de la política econòmica, que tot seguit apuntarem.

L'actual fase de desenvolupament del capitalisme es defineix no tant per l'increment del paper dels Estats en la conducció de l'activitat econòmica sinó per la progressiva internacionalització dels processos productius i dels mercats. Per una banda les condicions tècniques de producció exigeixen mercats d'àmbit mundial. Les fronteres econòmiques que en bona part delimitaven la sobirania dels antics estats són posades cada vegada més en qüestió.

Els Estats van perdent per la força d'aquest procés d'internacionalització dels factors productius el control dels processos econòmics que feien efectiu mitjançant els instruments tradicionals.

nals. En la pràctica no tenen una total sobirania pel que fa a la política aranzelària o a la política canviària. Fins i tot es veuen en la necessitat de negociar amb altres Estats o Organismes Internacionals la seva política monetària, fiscal, i fins i tot salarial, segons el grau que ocupin en la que podríem denominar «distribució internacional del capital». Els mateixos processos d'integració en comunitats supra-estatsals comporten no solament la unió de mercats sinó també l'harmonització de les polítiques econòmiques i fins i tot la unificació en la seva instrumentació. En definitiva, els Estats tendeixen a fer-se més i més interdependents, i la seva política econòmica precisa com més va més de negociacions supraestatsals.

Les reunions entre caps de Govern o entre ministres responsables de les carteres econòmiques es tornen més i més freqüents. Pràcticament s'institucionalitzen. La supeditació de la política econòmica dels països europeus a la política econòmica nord-americana és una mostra de l'estretor dels actuals Estats. Hem assistit al fracàs dels intents de portar a terme polítiques econòmiques anti-crisi per part d'Estats relativament potents, com és el cas de l'Estat francès; ha dominat la política monetària restrictiva portada a terme pels Estats Units d'Amèrica. Però aquesta internacionalització no implica de cap manera l'abandonament de la intervenció econòmica estatal, sinó tot al contrari: sovint suposa un increment en la mateixa.

La forma com aquesta intervenció s'apliqui és la que en la nostra opinió permet de pronosticar un major apropament dels centres decisoris *sectorials* als nuclis concrets d'activitat econòmica. Tot seguit ho veurem. En definitiva, el procés d'internacionalització i el de regionalització es contemplen, doncs, com a processos compatibles.

Per comprovar-ho caldrà estudiar amb major deteniment la configuració que pot presentar una política econòmica com la descrita, i ho farem examinant la concreta distribució de competències prevista a l'Estat d'autonomia de Catalunya.

3. *Polítiques instrumentals vs. polítiques sectorials en les competències econòmiques de la Catalunya autònoma. Cap a una política econòmica unitària i cooperativa.*

Per entendre l'abast de la política econòmica realitzable des de la Generalitat de Catalunya des d'una òptica econòmica i no

jurídica, ens és imprescindible de definir prèviament un senzill esquema operatiu de funcionament de la política econòmica. Cal remarcar que es tracta d'una primera aproximació i, per tant, no té encara caràcter definitiu.

Per polítiques instrumentals s'entén aquelles polítiques específiques destinades a fer efectives les polítiques finalistes generals, però que afecten el conjunt de l'economia. Són essencialment les següents: política pressupostària, política monetària, política canviària, política de comerç exterior, política laboral i política de controls directes (com la política de preus). Les polítiques instrumentals es distingeixen clarament de les polítiques sectorials. Aquestes últimes afecten àrees o sectors concrets, i utilitzen per aconseguir els seus fins les polítiques instrumentals, així com altres mitjans específics de cada sector.

Construïm ara un quadre de doble entrada. Verticalment situarem cada una de les polítiques sectorials i horitzontalment hi posarem les polítiques instrumentals. És clar que les polítiques sectorials es mouen forçosament en el marc de les instrumentals. Encara més, sovint empren exclusivament polítiques instrumentals.

El cas de la política industrial és paradigmàtic, fet pel qual l'utilitzarem a tall d'exemple. Normalment les principals mesures que es poden prendre en matèria industrial afecten fonamentalment departaments o ministeris horitzontals; els problemes industrials es dissolen així en problemes fiscals, financers, comercials, laborals, etc. Es fa així evident la necessitat d'extremar la col·laboració entre aquestes àrees de gestió vertical i les horitzontals.

Doncs bé, les competències econòmiques traspassades a la Generalitat de Catalunya són fonamentalment sectorials o verticals: necessiten d'uns instruments que, en general, no controlen exclusivament. En fer-se necessari un nivell regional de gestió i de direcció de la política industrial —pels motius anteriorment especificats de participació i de contrapès del poder mesoeconòmic— es fa imprescindible la cooperació de l'Estat en la seva instrumentació, sempre i quan les decisions últimes de política industrial de la Generalitat quedin respectades, d'acord amb la competència exclusiva que l'Estatut d'Autonomia li reconeix.¹³

Per seguir amb l'exemple industrial, l'Estatut reconeix com a competència exclusiva de la Generalitat, la Indústria, efectivament; però d'acord amb les bases i l'ordenació de l'activitat econòmica general (els objectius finals segons la terminologia de Myrdal, és a dir, la punta superior de la piràmide d'assignacions de valor) i la política monetària de l'Estat (una de les polítiques

instrumentals). En la mateixa situació de competència *concurrent* es troben la planificació de l'activitat econòmica a Catalunya, l'agricultura i ramaderia, el comerç interior, les institucions de crèdit corporatiu, públic i territorial i caixes d'estalvi, i el sector públic econòmic de la Generalitat. Ara bé, en el cas de la Indústria, l'Estatut disposa que, en matèria de reestructuració de sectors industrials, la Generalitat desenvoluparà i executarà a Catalunya els plans establerts per l'Estat, la qual cosa representa una restricció respecte del que possibilitava la Constitució. Però, fins i tot en aquest darrer supòsit, la competència és important, i posa de relleu la idoneïtat del nivell regional d'intervenció de cara a la instrumentació de la política industrial. Efectivament, la denominada crisi industrial en la qual es troba el sistema productiu no és sovint de sectors sinó de segments concrets dels sectors econòmics. No es tracta en la majoria dels casos de sanejar en bloc un sector sinó que cal seleccionar exclusivament una part del mateix i abocar-hi tots els esforços perquè aconseguixi d'ésser competitiu.¹⁴

El nivell regional facilita la selecció dels segments i la canalització de les mesures concretes. Poden estimar-se amb més precisió els efectes concrets de les mesures sobre les condicions de producció, treball i vida d'un sector, d'un espai, d'una comunitat. El nivell regional permet estimar de manera més precisa que l'estatal la incidència de les normes de política econòmica sobre múltiples paràmetres difícilment avaluable en aquest nivell superior, ja sigui d'equilibri territorial d'una comarca o ciutat, o de situació d'atur generalitzat en àrees específiques, o pel caràcter estratègic de l'empresa o segment respecte d'un determinat sector o activitat, etc. A més, atès que tota intervenció econòmica de l'administració —sigui quina sigui— afecta la dicotomia necessitats individuals/necessitats col·lectives, s'exigeix un control parlamentari que asseguri la preeminència de l'interès general sobre el particular, allunyant la possibilitat del clientelisme. El control parlamentari, a uns nivells de representació com els existents al Parlament de Catalunya, pot ésser més minuciós, detallat i efectiu que en altres parlaments de major àmbit.

La reestructuració de sectors industrials és un cas particular dins la distribució de competències econòmiques entre Estat i Generalitat, ja que com hem vist suposa una restricció al cas general de competència exclusiva de la Generalitat en aquest ordre. Aquesta exclusivitat general necessita, però, d'una àmplia cooperació amb el poder central en la mesura que precisa d'instruments que en part no estan al seu abast. Cooperació no vol dir submissió ni

preeminència de cap dels dos nivells de detentació de competències.¹⁵ L'Estat, només amb polítiques instrumentals, seria incapaç de dirigir cap sector en concret, ni de portar a terme una política econòmica general moderna. Si ho fes se situaria en un marc d'intervenció caracteritzat per la neutralitat político-econòmica, més pròxima al liberalisme del segle XIX que a cap dels corrents actuals.

El que hem exemplificat per a la política industrial és extensible a tots els àmbits econòmics en els quals l'Estat reconeix competència exclusiva, incloent-hi el de planificar l'activitat econòmica a Catalunya. Fixem-nos que se sol atribuir la qualificació de progressista a aquells governs que posen l'èmfasi en la direcció pública de l'activitat econòmica, ja sigui per l'aplicació de mètodes de planificació general o de direcció sectorial.

Contràriament, els governs conservadors o liberals confien més en les forces del mercat, la qual cosa no impedeix que es vegin en la necessitat de dirigir l'economia o de regular-la en un determinat moment o situació històrica, però ho fan sobretot amb polítiques instrumentals. La victòria a nivell d'Estat del partit socialista comporta la presència en el govern central d'una opció de transformació econòmica fonamentada en la intervenció sectorial. Simultàniament es dona la presència en el govern de la Generalitat d'una coalició que manté posicions liberals i conservadores pel que fa a la temàtica econòmica, és a dir, amb una visió de la política econòmica més com a instrument de regulació de la demanda o, recentment, d'abaratiment de costos (polítiques d'oferta, que en d'altres indrets s'han traduït en propostes de minoració de tipus impositius —més regressius— i, per tant, menors despeses) que no pas com a eina rectora de l'activitat econòmica general. Ens trobem, doncs, en un cas límit de bidireccionalitat en la concepció general de la política econòmica. La contradicció és evident, però no té perquè implicar una minoració de la quota de poder del nivell autonòmic en benefici del nivell estatal, ja que el nivell de poder de la Generalitat se situa, com hem vist, en els sectors, mentre que el poder de l'Estat abasta els instruments. Paradoxalment, doncs, el govern socialista que ideològicament tendeix a dirigir l'economia més des dels sectors que mitjançant instruments generals, disposarà especialment de les competències instrumentals, mentre que el govern convergent disposarà de les sectorials.

Deixant al marge els problemes derivats de la inestabilitat política del govern minoritari de Convergència i Unió, la pràctica en el futur de la cooperació en matèria de política econòmica

entre el Govern de la Generalitat i el Govern de l'Estat és un supòsit indispensable per al bon funcionament de les institucions. La pràctica en el futur d'aquesta cooperació, tot i mantenint al màxim les respectives posicions econòmiques, ens servirà tant per a mesurar l'eficàcia relativa del model polític que emana de la Constitució i de l'Estatut, com per a calibrar el grau de convicció democràtica i autonomista de les opcions polítiques en els respectius governs. En definitiva, la posició que mantenim és que la política econòmica no té perquè ésser de definició única. Cal, però, que sigui unitària, en base al principi de la cooperació.

Aquesta visió unitària de la política econòmica pressuposa un elevat grau de col·laboració entre els dos nivells que concorren en la seva definició. D'una banda l'estatal, que fixa les bases generals, és a dir, que defineix el marc d'actuació general i, a l'ensem, té atribuïda la gestió de la política econòmica conjuntural. Aquesta atribució d'exclusivitat estatal en aquestes matèries no pressuposa un rebuig a la participació de les Comunitats Autònomes en la seva elaboració. Tot al contrari, es preveuen mecanismes de participació molt importants com és el Consell de Política Fiscal i Financera creat per la Llei Orgànica de Finançament de les Comunitats Autònomes. Seria desitjable que s'estengués aquest esperit de col·laboració i participació a d'altres àmbits, i la política monetària no és excepció. Fixem-nos que no es tracta que la Generalitat elabori la política monetària, per posar aquest últim supòsit. Sí es pretén que la Generalitat, com a representant dels interessos generals de la comunitat a la qual representa, participi en el procés d'elaboració d'aquesta concreta política instrumental. La qüestió no és intrascendent. Recordem que l'estiu de 1977 la selecció de les disponibilitats líquides com a variable intermèdia de la política monetària va significar el tancament d'un important nombre d'empreses radicades a Catalunya.¹⁶ És sabut que l'empresa amb seu a Catalunya és en general més dependent del crèdit que no pas l'espanyola, i pateix en conseqüència més els efectes d'una política monetària restrictiva fonamentada en el control del creixement de les disponibilitats líquides.

En general es pot afirmar que en la mesura que les polítiques macroeconòmiques tenen uns efectes diferencials sobre l'espai, s'exigeix la presència de les regions afectades en les institucions encarregades d'instrumentar-les. D'aquesta manera es podran tenir en compte els efectes diferencials sobre el territori i, si es creu convenient, es procedirà a la seva correcció. En definitiva, la cooperació també s'ha d'estendre cap al nivell de competències econòmiques estatals.

Així, doncs, en l'actual fase d'internacionalització dels mercats i dels processos productius té molt poc sentit econòmic plantejar una estratègia «autònoma» de resolució de la crisi econòmica des d'un nivell de poder econòmic com el de Catalunya; en matèria de política econòmica no disposen d'autonomia efectiva ni els actuals estats europeus de més pes específic. En canvi sí que és possible i té sentit econòmic definir una estratègia econòmica a nivell supraestatal que contempli la necessitat de fer jugar a les instàncies de poder autonòmiques o regionals un paper important, que influeixi especialment sobre les decisions d'inversió de les grans empreses, limitant o orientant l'extensió del denominat poder mesoeconòmic.

En qualsevol cas cal establir una estratègia de negociació a tots nivells de les polítiques macroeconòmiques: internacional, estatal, regional i local, la qual cosa fa imprescindible extremar la cooperació entre les diferents esferes de poder. El nivell de responsabilització que escau a la Generalitat de Catalunya és molt important i afecta sobretot les polítiques sectorials, definint-se en una perspectiva més estructural que conjuntural situada en el mig i llarg termini. El marc jurídic i polític definit per la Constitució i l'Estatut permet dissenyar una política econòmica unitària i negociada, fonamentada en la cooperació.

NOTES

1. N'és una excepció el recent treball del professor Josep Roig i Martí: *Dos anys de «programació» econòmica de la Generalitat: un balanç crític i unes propostes pel futur*, Barcelona, nov. 1982, 44 pàgs., policopiat. Vegeu també: Col·legi d'Economistes de Catalunya: *Debat sobre l'estratègia econòmica adequada per a la Catalunya Autònoma dels propers anys*, Barcelona, 1980; Congrés de Cultura Catalana: *Resolucions II, Àmbit d'Economia*, Països Catalans, 1978, pàgines 7 a 25; C.O.C.I.N.B. — Joaquín Muñs Albuixech: *Estudio sobre la distribución de funciones —especialmente las de naturaleza económica— en el marco de una autonomía regional. Aplicaciones a Cataluña*, Barcelona, 1978; Consell de les Cambres Oficials de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya: *Bases per a la política econòmica de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1980.

2. Vegeu fonamentalment Joaquín Tornos: «El proceso de distribución de competencias económicas y la necesaria unidad de la política económica» *R.E.D.A.*, núm. 29, 1981, pàgs. 319 a 328. Sobre temes financers i la L.O.F.C.A. la literatura econòmica i jurídica és abundant; vegeu, p. ex.: A. Castells Oliveres i E. Lluch: «La Hacienda de la Generalidad y la ley orgánica de financiación de las comunidades autónomas: un comentario» a *Rev. de Ec. y Hacienda Local*, volum XI, núm. 33, 1981; també són d'interès les comunicacions presentades a les «Jornades sobre l'Estatut de Catalunya», abril 1981, entre d'altres les de

A. Pedrós, J. Colom i J. M.ª Vilaseca.

3. *Constitució Espanyola*, art. 149.1, 10, 11, 13 i 14; *Estatut d'Autonomia de Catalunya*, art. 12.1.

4. Per al procés d'internacionalització de la política econòmica és de gran interès el Rapport McCracken, O.C.D.E.: *Pour le plein emploi et la stabilité des prix*, París, juny 1977, on des d'una òptica neokeynesiana és exposada clarament la coneguda teoria de les «màquines de tren»: aquests països «accepten la responsabilitat de sostenir l'impuls en la reactivació de l'activitat econòmica mundial». Un informe alternatiu es troba a Giorgio Fuà: *Problemi dello sviluppo tardivo in Europa. Rapporto su sei paesi appartenenti all'O.C.S.E.*, Il Mulino, Bologna, 1980, on es propugna una política econòmica específica per a aquells països europeus de desenvolupament tardà.

5. Stuart Holland: «Meso-economics, new public enterprise and democratic planning» a *Annals of Public and Cooperative Economy*, abril-juny 1974 i a *The Socialist Challenge*, 1975; «Planning Disagreements» a *Beyond Capitalist Planning*, Oxford, 1978, traduït al castellà a S. Holland (Ed.): *La superación de la planificación capitalista*, Oikos-tau, Vilassar de Mar, 1982.

6. K. G. Zinn: «El mercado social en crisis», Giorgio Ruffolo: «Proyecto para la planificación socialista» i Jacques Delors: «El ocaso de la planificación francesa», a S. Holland (Ed.), *op. cit.*, 1982.

7. S. Holland, *Capital vs. the Regions*, pàg. 56.

8. K. G. Zinn, *op. cit.*, pàgs. 122 a 124.

9. G. Ruffolo, *op. cit.*, pàgs. 94 i 95.

10. Vegeu *La Vanguardia*, 17-XI-81: «La O.C.D.E. estudia la crisis del Estado Providencia. Los programas de desarrollo social perjudicados por la atonía económica».

11. Siro Lombardini: «Democrazia e Mercato. Il principio di maggioranza nella evoluzione del sistema politico e del sistema economico», pàgs. 99 a 162, Bolònia, maig 1981.

12. Vegeu la proposta de Giorgio Ruffolo, *op. cit.*, pàgs. 95 i 96.

13. *Estatut d'Autonomia de Catalunya*, art. 12.2. i 3.

14. *Actualidad Económica*, núm. 1.280, XII-1982: «Catalunya frente a la crisis», entrevista a Vicenç Oller.

15. Santiago Muñoz Machado: «Las competencias en materia económica del Estado y de las Comunidades Autónomas» a *La distribución de competencias económicas entre el poder central y las autonomías territoriales en el Derecho Comparado y en la Constitución Española*, equip dirigit per Eduardo García de Enterría, I.E.E., Madrid, 1980. Vegeu també: Enoch Albertí i Rovira: *L'articulació del sistema de fonts del dret de les Comunitats Autònomes en el sistema de fonts de l'Estat a la Constitució Espanyola de 1978* (Especial consideració de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya), febrer de 1982, pàgs 99 i 115, policopiat.

16. És de molt interès el debat a la Comissió d'Economia del Congrés de Diputats. Vegeu: Ministerio de Economía: *Política Monetaria I. Ejecución de los Acuerdos de la Moncloa*, Madrid, 1978.

L'entrada eventual d'Espanya a la C.E.E. i les relacions entre els agricultors de les dues Catalunyaes

---

Debat resumit per Llorenç Planes

La Secció d'Agricultura de la U.C.E. havia invitat algunes persones prenent contacte directament amb elles i, a més, per via de premsa («L'Agri des Pyrénées Orientals et de l'Aude», l'«Indépendant», «Truc» i «Avui») havia adreçat una invitació a tots els qui, pagesos o no, eren interessats per venir a debatre d'aqueix tema a Prada.

Després de presentar els objectius de la Secció d'Agricultura, en Llorenç Planes —responsable d'aquesta secció— va proposar-se ell mateix com a moderador del debat i va demanar que els pagesos de Catalunya Nord i de Catalunya Sud escollissin tres persones per iniciar el debat responnent la pregunta següent: «Sou partidaris o no de l'entrada d'Espanya a la C.E.E.? Per què?» Després de parlar entre ells, els pagesos varen decidir que per la Catalunya Nord prendrien la paraula R. J. Camo (President de la Cambra d'Agricultura), J. C. Delseny (President del Centre departamental de Joves Agricultors) i G. Noury (President del Sindicat de Vinyaters). Per la Catalunya Sud es posaren d'acord perquè intervinguessin J. Nubiola (membre de la permanent de la Unió de Pagesos), J. Pau (agricultor i diputat del P.S.C. - R. a les Corts) i J. Peix (President del Col·legi d'Enginyers Tècnics Agrícoles de Catalunya).

Els Nord-catalans demanaren alguns minuts per a acabar de preparar les seves intervencions i es donà, doncs, la paraula a la gent de Catalunya Sud. Intervingué primer J. Peix:

«L'entrada d'Espanya al Mercat Comú és un problema important i una de les qüestions que ara s'estudien a Catalunya Sud. Evidentment, si la C.E.E. no vol Espanya, hi ha d'altres possibilitats. Espanya exporta un 60 % cap a la C.E.E. i un 10 % cap als Estats Units, i importa un 80 % dels Estats Units. La C.E.E. és per a nosaltres un intent de fugir dels Estats Units i, per tant, és totalment necessari que la C.E.E. es plantegi una política mediterrània. Tot això en un segle xx, que és el segle del petroli, i amb un Mediterrani que està bullint. La C.E.E. té problemes polítics de fons. La C.E.E. té des del començament una política de preus proteccionista, però cal pensar que les condicions d'ara són molt diferents de les de fa alguns anys: els preus internacionals tendeixen a superar els de la C.E.E. En aquest moment en què veiem que s'uneixen tots els productors de matèries primeres, la C.E.E. ha de definir una nova estratègia. Calen hectàrees agrícoles, sitges i una planificació.

»El consumidor està tip de pagar dues vegades. La C.E.E. per un cantó en fixar preus alts subvenciona el pagès i, per altra part, després ha de finançar els excedents de producció de cara a l'exportació.

»En canvi els anglesos financen directament cada pagès d'acord amb els seus costos de producció, deixant al consum els preus de mercat internacional. Aquesta política de preus, a llarg termini és interessant tant per al pagès com per al consumidor. És així que en aquests moments la balança de pagaments agraris anglesa és excedentària. Això és degut al fet que exporta tecnologia (llavors selectes, bestiar, etc...).

»Pel que fa a l'adhesió d'Espanya, cal criticar el document publicat l'any passat pel C.N.J.A. (que utilitzava estadístiques de només un any). La situació a Espanya canviarà car les reivindicacions obreres junt amb la inflació faran pujar encara més els preus no solament dels salaris agrícoles sinó també dels transports, la llauna dels envasos, etc..., car quan exportem no sabem pas si el que val més no és pas la llauna de la conserva en lloc del producte agrícola. Tot això s'igualarà. Si no hagués estat la recent devaluació de la pesseta, molts preus serien comparables i ara no ho són. Hi ha, doncs, unes decisions monetàries que escapen al pagès. A més hi ha també els compromisos del G.A.T.T., que s'han de respectar.

»Cal fer previsions reals sobre els augments de producció previsibles. Cal produir proteïnes vegetals en més quantitat i de més qualitat. A més, la C.E.E. ha de buscar nous mercats.

»Cal democratitzar Europa i això ho han de fer els que ja hi

són. Espanya tot just comença a democratitzar-se però els pagesos d'Espanya no volen entrar a la C.E.E. de les multinacionals. A la C.E.E. les organitzacions sindicals tenen taula i tamboret mentre que a Espanya les cooperatives estan adormides. El poder, dins el sector agrari espanyol, pertany sovint a empreses que justament són de la C.E.E. Davant d'aquests monopolis els pagesos procuren fer sentir la seva veu i la recent vaga de tractors ha mostrat la seva força. Cal, per exemple, fer respectar les denominacions d'origen i la qualitat dels aliments. Un dels entrebancs més seriosos és la no aplicació del Codi Alimentari que situa en la il·legalitat comunitària gran part dels aliments industrialitzats a Espanya.

»L'agricultura espanyola no és totalment mediterrània: sols el 35 % del sòl espanyol ho és i això representa 5 milions d'hectàrees enfront dels 15 milions d'Europa. A Espanya només l'11'5 % de la població activa és en el sector agrari i els salaris pugen molt de pressa. Aquest matí hem vist, amb els estudis realitzats sobre el préssec i el vi, que la diferència de cost venia del salari. Però per altra part vosaltres, pagesos comunitaris, teniu subvencions, reforma d'estructures, serveis al pagès, crèdits. En resum, teniu una línia clara d'actuació. En canvi nosaltres estem sols, aïllats, desvalguts.

»Tot això és per dir que —si s'igualen els salaris, cosa que arribarà— Espanya i la C.E.E. poden completar-se molt bé. Espanya necessita llet, sucre, blat de moro, oleaginosos, etc... El vi no seria pas un problema, precisament aquest any n'importarem. Per a les hortalisses caldria arribar a establir un calendari de producció. Tot això és qüestió de planificació i d'harmonització feta pels pagesos i no pels comerciants.

»Per a la vinya caldria prohibir regar, prohibir els híbrids i contingentar (establir quotes) tant a França com a Espanya, però sobretot a França. És vergonyós veure les fèrtils terres del delta del Roine plantades de vinyes. Allà no es fa vi, es fa només alcohol. El suc de fruita s'ha de fer de fruita i no de pols per utilitzar els excedents de producció.

»Caldria esforçar-se per a millorar les estructures dels països mediterranis, on hi ha massa parcel·lació. Però els pagesos no en tenen la culpa. Aquesta és dels romans, que ens van colonitzar primer. La culpa la té la història. És per això que la reforma d'estructures és un problema nacional. Cal millorar també les estructures comercials.

»Hem de donar a les regions un poder amb possibilitats de controlar-lo democràticament car el regionalisme necessita democràcia. També hem de millorar la xarxa de transports. És una de

les limitacions més importants per a l'exportació. En conclusió, sabem que hi haurà dificultats però ens sentim europeus i volem participar a la C.E.E.».

J. Nubiola (pagès del Baix Camp):

«A la Unió de Pagesos, el tema de la C.E.E. ha estat poc debatut. Som un sindicat molt recent que comença tot just a treballar i encara no hem pogut prendre decisions comunes. Caldrà doncs considerar que els membres de la U.P. que intervenen aquí ho fan en nom personal i no com a representants de la U.P. El treball principal de la U.P. és ara d'obtenir la unitat dels pagesos. Com a catalans creiem que a la C.E.E. s'hi ha d'entrar. Però això serà una decisió política que no dependrà dels pagesos. Cal doncs aconseguir que se'ns escolti i hem de tenir contactes amb els pagesos de la C.E.E. L'entrada d'Espanya a la C.E.E. afavorirà el gran capital i els grans monopolis. Ara bé, la veritable Europa es farà en la mesura en què les nacionalitats tinguin una certa autonomia».

R. J. Camó:

«Primer voldria dir que el català que parlo és el que m'han ensenyat el meu pare i la meva mare. Cal dir també que, quan jo era jove, el català era considerat una llengua inferior i hi havia una tendència a parlar francès. M'és doncs un plaer de tornar a tenir l'ocasió de parlar català.

»Sobre això de la C.E.E. hem escrit amb molt de detalls en un recent número de la revista francesa "Paysans" el nostre pensament. Considereu doncs que parlo en funció d'això que és escrit en aqueixa revista. Hi dèiem "Europa Unida sí, lliurecanvi no". El tema desenvolupat pel primer orador és això que sempre hem combatut. El sistema lliurecanvista anglès del "deficiency payments" amb el 2'5 % de pagesos, és contrari a la defensa del petit pagès. L'Europa ens importa pels seus valors, com són la llibertat d'empresa, la democràcia, el nivell de vida. Nosaltres volem guardar una eina de treball de dimensió familiar. Cal que l'home sigui amo de l'eina de treball i també de les cooperatives, dels bancs agrícoles, de les assegurances i tant de cara amunt com de cara avall de l'agricultura. Això, salvat a França i perdut a Anglaterra, és per a nosaltres fonamental. Presenteu una solució que destruiria l'essència de la Política Agrícola Comuna.

»Espanya es forneix de cereals a Amèrica del Nord perquè els seus rendiments són insuficients. Espanya té menester de comprar proteïnes a l'Amèrica del Nord. Demanarà derogacions i, de

derogació en derogació, la Política Agrícola Comuna desapareixerà.

»Heu dit que és anormal que Europa sigui proteccionista; mes, com el proteccionisme ha estat la política de tots els països, és difícil fer desaparèixer això. Sabeu, per exemple, que als tomàquets que van del Marroc a la C.E.E. els és impossible passar per Espanya.

»L'entrada d'Espanya a la C.E.E. és una decisió política i, per tant, poc depèn de nosaltres. Hi ha gent a França que pensen vendre llet a Espanya i vosaltres penseu vendre coses a Europa. Mes, cal pensar que els problemes que tenim ara nosaltres els podeu tenir vosaltres demà, si entreu a la C.E.E. El Marroc i Israel continuaran produint i venent a Europa i llavors veureu el valor d'aqueixa política agrícola comuna.

He visitat moltes terres i particularment Califòrnia. Els espanyols que varen posar en valor aqueix país ara són mossos que tenen vergonya de parlar espanyol i català, han estat posats a fora per la gent del Nord. Nosaltres també tenim por d'això.

»Caldrien tres condicions perquè entressiu a la C.E.E.:

- ésser del continent: incontestablement, ho sou;
- tenir un règim democràtic: ara, Espanya va cap a la democràcia;
- tenir un nivell de desenvolupament comparable. També hi arribeu ja que aquest any serà el primer any que Espanya perdrà els drets als Crèdits del Banc Mundial de Desenvolupament perquè el seu nivell de vida ja és massa alt.

»El govern francès hi és favorable i és l'únic que podria dir que no. Sabem que no ho dirà; no, perquè des que Anglaterra ha entrat és impossible refusar un país. I Portugal i Grècia també entraran. Nosaltres direm no perquè representem aquí uns pagesos que ens han demanat de dir que no, i en democràcia cal que la gent elegida doni la posició de la base. Sabem que la cosa es farà perquè és una decisió política que ja és presa i el nostre problema és que aqueixa obertura es faci respectant la Política Agrícola Comuna. Si defenseu la concepció d'una agricultura amb empreses familiars i cooperatives que permetin el ple desenvolupament de l'home ens tranquilitzeu i defenseu bé els interessos dels qui vos han nomenat. Afegeixo que, si ara de cop les portes s'obrien, Espanya quedaria dessagnada perquè jugaria la mobilitat dels homes i els homes marxarien.»

J. Pau:

«Intervinc com a pagès, com a militant de la Unió de Pagesos

i també una mica com a diputat. Hem analitzat la situació i hem vist que per a la qüestió pagesa l'entrada no és tan necessària. No cal entrar a la C.E.E. l'Estat Espanyol té unes pagesies molt diverses, tant com ho poden ésser les de Catalunya, Castella o Andalusia i necessita, doncs, solucions molt diferents. Els models anglesos poden ésser aplicables a Andalusia però no a Catalunya o València, que tenen unes estructures agrícoles més semblants al tipus europeu.

En tot cas, la decisió d'entrar al Mercat Comú no la prendrà pas Catalunya. Cal buscar altres sortides fora del Mercat Comú, com per exemple els mercats d'Amèrica Llatina o dels Països Àrabs. Hem de canviar les nostres estructures anquilosades i augmentar la producció al nivell europeu. No cal que l'entrada ens sorprengui i, per això, cal iniciar ja els contactes i poder establir les nostres condicions. Per decidir si cal entrar o no, s'hauria de fer un referèndum, però, després d'una àmplia informació i discussió. De moment, no veig els avantatges per a la pagesia catalana».

J. Vidal. (Pagès del Vendrell i diputat del P.S.C.-C):

«Intervinc per dir que estic d'acord amb en Pau. El nostre país ha viscut un règim de repressió i això fa que no cregui prudent que parlem ara d'entrar a la C.E.E. Primer cal renovar la nostra agricultura, hem de canviar l'estructura social i econòmica del camp. Sóc d'una regió vinícola i sé fins on ha arribat el frau del vi. Considero que hem de fer una política d'apropament més social que econòmica. D'acord amb en Pau per dir que mai no hem estat consultats i això ha de canviar. Però, el nostre país s'ha de canviar ell mateix. Estem encara molt endarrerits per parlar d'aquesta qüestió i de moment no tenim cap aprovació ni de la pagesia ni de Catalunya».

G. Noury:

«Sóc d'acord amb R. J. Camo i voldria parlar del problema del vi. La França vitícola era fins fa cinc anys la nació vitícola més forta del món. Ara som en crisi i tindrem 25 milions d'hectòlitres de vi en estoc dins el Migdia de França. Si considereu que produïm 65 milions d'hl i en consumim 62, veureu que la crisi ve del Mercat Comú. És Itàlia i el tràfic internacional del comerç i la moneda que fan la crisi. És clar que hi ha maneres de reduir aqueix estoc: per la destil·lació, per exemple, però no volem pas fer vi per cremar. Penseu que sereu concurrènciats i vençuts per la moneda. Aquí és el gran problema. Sense moneda europea nin-

gú no tindrà el cop. Ja podeu treballar, fer bon vi i canviar les estructures! Nosaltres no som pas contra Espanya, però diem no. És impossible una política vitícola del bon vi sense barreres».

J. C. Delseny:

«Els joves agricultors no diem pas no a Espanya i a Catalunya, sinó que diem no a l'Europa dels marxants que ens és impossible de controlar. ¿Com voleu fer i com voleu exportar, si cada 15 dies les monedes canvien de valor? És impossible fer entrar d'altres països mentre els problemes interns europeus quedin sense ésser resolts. Afegim que les nostres accions van en contra de les importacions i no pas en contra del país exportador».

Després d'aqueixa intervenció, l'organitzador donà la paraula als altres assistents entre els quals hi havia ben bé una quinzena de pagesos de Catalunya Nord i una quinzena de Catalunya Sud, sobre un total d'un centenar de persones.

E. Got (Jove pagès de la Salanca):

«El problema principal no és pas el de l'entrada dels productes espanyols sinó el dels intermediaris. Al meu parer, valdria més suprimir aqueixos intermediaris i els considerables beneficis que realitzen».

J. C. Delseny: «Ens hem preocupat d'aqueixa qüestió dels intermediaris i intentem d'anar directament al productor. Hem organitzat cooperatives i "groupements de producteurs" que venen directament i el producte se'n va de Perpinyà amb el preu marcat».

R. J. Camo:

«El sistema és difícil, però hem fet un esforç, per exemple, amb la cooperativa d'hortolans de Thuir el 1957 o les cooperatives de conserves que són unitats de dimensió europea. Per al vi, tenim set o vuit "groupements de producteurs" amb punts de venda a Brussel·les, Alemanya, Anglaterra, etc. De moment, no hem pogut comprar cadenes de distribució però hem fet el que hem pogut».

R. Alsina (pagès del Rosselló):

«És veritat que el senyor Camo i els seus col·laboradors han fet un gros treball. Mes, quins resultats? De les conserveries, l'una ha desapareguda i les altres són malaltes. A més, si féssim una

enquesta, veuríem que la diferència és insignificant entre el preu que paguen les cooperatives i el dels altres compradors».

L'organitzador, considerant que el debat, tot i que guardava el seu interès, s'allunyava del tema escollit, demana que es facin intervencions que portin més directament sobre la qüestió de l'entrada d'Espanya a la C.E.E.

J. Becat (Professor de Geografia de Catalunya Nord):

«Quan la C.E.E. es va crear, els productes agrícoles Nord-catalans es beneficiaven d'una renda de situació, però la C.E.E. va rebentar els preus i en deu anys han hagut de plegar la meitat dels pagesos. Si es fa una obertura cap a Espanya, un altre cop els preus tornaran a ésser trencats i una colla d'explotacions no rendables hauran de desaparèixer, tant aquí com a Espanya; car, atès que els preus hauran estat trencats, el valor de les exportacions espanyoles també haurà disminuït, encara que el volum sigui el mateix».

J. Pau:

«Amb l'adhesió d'Espanya s'obre el mercat peninsular per als productes europeus i Europa podrà exportar cereals o panís. Per a Catalunya Nord cal subratllar la possibilitat de vendre sobre el mercat de Barcelona».

R. J. Camo:

«Quan tot serà fet, ja veurem si podem vendre a Barcelona. Fins ara, hem topat amb això que en francès diuen "entraves non tarifaires au commerce international". Hem intentat de vendre pomes i ha estat molt difícil a causa dels problemes administratius. Hem provat de vendre préssecs i els camions de préssecs se secaven al sol mentre esperaven els papers administratius. El nostre problema d'ara és de guardar les coses bones de la C.E.E. No es pot pas fer saltar tan fàcilment barreres que existeixen des de fa segles.

»És important que pogueu rebre de la C.E.E. les compensacions necessàries per canviar les estructures i que pogueu comptar en funció de les oportunitats internacionals durant la transició. Anirem cap a una altra divisió europea del treball. Crec que Espanya dins de vint anys farà llet i carn i no pas blat; però Espanya no ha de deixar marxar els seus pagesos; en cas contrari arribarà a un desequilibri de la balança de pagaments impossible de compensar. Itàlia perd més divises amb la carn que compra a França

que amb el petroli».

L. Planes:

«Com a moderador, no hauria d'intervenir, però com que veig que ningú no demana la paraula, faré una pregunta. Quan llegim la premsa, veiem que els dirigents agrícoles d'aquí prenen una posició molt dura contra l'adhesió d'Espanya, això pot fer creure als pagesos que són capaços d'impedir aqueixa adhesió, quan la gent que són presents aquí semblen molt conscients de les seves limitacions. No creieu que el dia en què l'adhesió esdevingui oficial, els pagesos que ara creuen que es pot impedir rebran un xoc? D'altra banda, no hi ha el perill que, si les coses no són clarament explicades, aqueixes posicions puguin fer nèixer en certs individus un racisme antiespanyol?»

J. C. Delseny:

«Sempre hem dit molt clarament, i hi torno a insistir, que les accions que fem són contra les mercaderies importades i de cap manera contra els catalans, els espanyols o els italians».

L. Planes:

«Una altra pregunta que voldria fer als presents és si creuen que es poden establir ja des d'ara lligams entre els sindicats agrícoles de Catalunya Nord i Catalunya Sud».

R. J. Camo:

«Si fos una Catalunya independent que volgués entrar a la C.E.E., entraria sense problema car no ens pot fer mal. Mes, com hem vist, el problema és més complicat. Ara, venir aquí un cop cada any em sembla interessant, almenys per tres coses. Primer, és una ocasió de parlar català; en segon lloc podem aclarir-nos conceptes dels uns i dels altres i, en tercer lloc, perquè som tots gent de bona voluntat i, a més, tenim un passat comú».

Un pagès de Catalunya Nord:

«S'ha parlat de les estructures a Catalunya Sud. M'agradaria que diguéssiu com veieu el problema de les estructures i quant de temps cal perquè el desnivell que pugui existir entre Espanya i França sobre aqueixa qüestió hagi desaparegut».

J. Peix:

«El concepte d'estructures és molt ampli: producció, investigació, ensenyament, comercialització, etc. Caldria també parlar

del problema de l'agricultura de muntanya sense oblidar les comarques deprimides. Tampoc es pot oblidar que el pagès solament rep un 35 % del preu del producte al consum. Hi ha un problema de monopolis d'alimentació i també de minifundisme del comerç de detall.

»Tot està per començar. Fins ara hi ha hagut una emigració salvatge i la mitjana d'edat de la població del camp és elevada. Queda tota una sèrie de lleis per fer. Arrendar és difícil i s'han de revisar les lleis d'arrendament. Volem tornar a la nostra llei de contractes de conreu. Primer hi ha d'haver una voluntat, hem de parlar dels nostres problemes i hem de fixar etapes.

»La diferència entre els costos nostres i els de la C.E.E. ve del nivell de salaris i de les càrregues socials. Per l'altra banda estem al mateix nivell, car tota la tecnologia és importada, fins i tot els plançons per crear els vergers. Ens hem de posar d'acord. Per exemple, els Nord-catalans haguessin hagut de poder exportar préssecs a la Costa Brava aqueix estiu ja que s'hi pagaven més cars que a Perpinyà».

Un assistent:

«M'agradaria que em diguéssiu: què us sembla prioritari, la política de les estructures o la dels preus?»

J. Peix:

«Tot va lligat i cada regió té uns problemes propis, Catalunya no és la Mancha. La fruita de Barcelona ara ja ve de molt més lluny que el Prat del Llobregat; hi ha una xarxa de comunicacions que cal millorar. Afegeixo que els monopolis comunitaris ja són a Espanya des de fa temps. El més greu és que el sindicalisme europeu no està unit. Cal dir també que vosaltres teniu aquí problemes diferents dels del Llenguadoc i que potser els que estan manant a França són els cerealistes i que potser la seva política no és la vostra. La U.P. té només 10.000 afiliats sobre 100.000 pagesos catalans».

J. Nubiola:

«La política de preus i la política d'estructures van juntes. De moment cal una prioritat a la política de preus; si no, aviat no quedaran més pagesos. Hem fet un sindicat unitari perquè a nivell nostre creiem que ens hem d'unir i també ens hem d'unir els pagesos d'un costat i de l'altre. La Unió de Pagesos és el sindicat pagès més fort de tot Espanya. Tinguem en compte també que quan Espanya entri a la C.E.E., aquesta no farà diferència

entre Catalunya i Espanya».

R. J. Camo:

«Nosaltres tenim por sobretot d'Espanya. Si la situació actual de la producció s'estabilitzava, el problema no seria gaire greu. Del que tenim por és que, un cop l'adhesió feta, augmentin les produccions i les exportin totalment cap a Europa. Si s'estabilitza la producció de vi, per exemple, Espanya s'integrarà millor. Perquè prendre un mercat és molt fàcil, només cal vendre 40 % més barat. I això ho podeu fer. Els pagesos del Mediterrani tenen por. És clar, la gent de Tolosa pensen vendre carn a Espanya, però la carn s'haurà de poder pagar i us caldrà, doncs, poder exportar».

Perera (pagès membre de la permanent d'U.P.):

«Veig que la gent de Catalunya Nord fan moltes reserves i em sap greu perquè nosaltres hem vingut amb moltes ganes de diàleg. Nosaltres també patim molt de les exportacions franceses: penseu que han entrat a Espanya milers i milers de tones de pomes de la C.E.E. Del cas de la llet no cal parlar-ne. Hem d'anar cap a un programa de política agrària amb possibilitats de crear estocs».

J. Nubiola:

«Vegem si trobem maneres de fer alguna cosa per defensar els nostres interessos comuns. Tenim una certa força i ho hem mostrat amb la vaga de tractors».

J. C. Durand (Director de l'ADASEA):

«Per a crear relacions, d'acord».

R. J. Camo:

«D'acord, però primer hem de fer la nostra pròpia reflexió».

R. Alsina:

«El problema de l'entrada d'Espanya a la C.E.E. és un fals problema. Quan la Gran Bretanya va voler entrar, ningú no va dir res. Fa una colla d'anys que estem escanyats i el mal no ens ve pas d'Espanya ni d'Itàlia».

Aquí vénen tota una sèrie d'intervencions molt curtes i impossibles de resumir. Per acabar, el moderador proposà que Josep Vidal, que és el més vell dels pagesos presents, intervingui i clogui així el debat.

J. Vidal:

«Crec important de donar continuïtat a aquests contactes i relacions. Cal continuar car és així que s'arriba a trobar la manera d'adobar les coses. Nosaltres, catalans, vam demostrar amb la Generalitat el que érem capaços de fer. Així que tinguem una autonomia, ens posarem a canviar les nostres estructures i en pocs anys posarem la nostra agricultura a nivell europeu».

El moderador regracia tots els presents i així s'acaba el debat.

Una nació sense control de l'energia, un poble gairebé sense territori

---

Xavier Garcia

“**L**a ciència ha avançat tant que ha esbotzat les teories». Aquesta frase de l'escultor Apelles Fenosa em sembla que és l'adequada per presidir les reflexions que segueixen sobre el tema anunciat.

En aquests moments, la tecnologia —l'aplicació als processos econòmics dels avenços científics— ha fet variar substancialment la concepció tradicional de temps i d'espai. Pot dir-se que les característiques de profunditat i amplitud que caracteritzaven en línies generals aquests dos conceptes, en la pràctica de les societats pre-industrials han estat esborrades.

El pas del temps ha deixat de tenir perspectiva, de tenir futur, per tenir només immediatesa. Ara només és vàlid el que pot aconseguir-se en poc temps, amb la qual cosa ha quedat trencat el fet essencial, per a qualsevol procés equilibrador, de deixar madurar lentament les condicions i limitacions que imposa l'existència i la natura.

Per altra banda, l'espai, recurs essencial per a bastir qualsevol política, ha quedat profundament constrenyit i alterat per una filosofia tendent a omplir-lo d'objectes i projectes.

Per tant, les seqüències geomètriques de dreta-centre-esquerra amb què es designen les opcions ideològiques fonamentals queden també desplaçades. Les ideologies clàssiques han pogut mantenir-se en estat més o menys definit quan la dreta tenia quelcom a conservar, el centre quelcom a moderar i l'esquerra quelcom a transformar.

Consciència i cansament d'una crisi falsificada

Només fa tres o quatre anys que comencem a tenir consciència de crisi i ja comencem a estar cansats de repetir les mateixes formulacions. Una fatiga que prové del fet que tots els sectors ideològics coincideixen en el diagnòstic, cosa que no passava abans; perquè la crisi és Una i Única, i perquè els grups que ostenten el poder econòmic difonen la ideologia uniformista d'«estar instal·lats en la crisi». Una altra cosa és el disseny que cada grup ideològic o estament social formula per a resoldre-la.

És evident, com ja he constatat, que en els innombrables simposis, congressos, jornades, llibres, dossiers i papers que es publiquen sobre la crisi, estem constantment fent recapitulació de la història més recent. Sembla que de dreta a esquerra, en el camp del pensament polític tradicional, tothom s'hagi posat d'acord en unes mateixes formulacions per cobrir el diagnòstic.

Tesis com Estats dominadors-nacions dominades, desenvolupament desigual, dependència, capitalisme central i perifèric no solen aparèixer, però, en els documents oficials de l'esquerra, potser per temor que la societat no ho compregui...

Però, per què hem ajuntat ecologia amb nacionalisme?

Perquè només vint anys després de l'inici del creixement econòmic exponencial a l'Estat espanyol, ha aparegut amb tota cruesa una crisi ecològica de grans dimensions que obliga la societat a repensar tots els esquemes ideològics i organitzatius precedents.

Perquè observem que aquesta crisi ecològica és la conseqüència, cada cop més galopant, de la implantació i la permanència d'un sistema socio-econòmic com l'actual, que és emparat políticoburocràticament pels Estats actuals centralistes en contra dels projectes populars nacionalistes d'alliberament integral.

Podem observar, per tant, que les característiques essencials del projecte ecològic (autosuficiència energètica, desconcentració demogràfica i productiva, descentralització administrativa, diversitat estabilitzada de producció i consum i l'atenció a l'ús dels recursos naturals globals de cada comunitat nacional, partint de la base dels espais territorials més petits) coincideixen essencialment amb les característiques més exigents dels projectes que porten a terme actualment les falsament anomenades minories nacionals per alliberar-se dels respectius Estats centralistes, repressors i militaritzats (és el cas, doncs, dels Països Catalans i d'Euskadi —que han de lluitar pel Nord contra l'Estat francès i pel Sud contra l'Estat espanyol—, és el cas de Galícia, Occità-

nia, Bretanya, País de Gal·les, Escòcia, Irlanda, Flandes, Alsàcia, Còrsega i de tantes altres petites nacions o regions que, també als països de l'Est, han de lluitar per sobreviure contra el mateix centralisme i contra el mateix model de desenvolupament socio-econòmic).

La confrontació pactada Est-Oest amaga la dominació Nord-Sud

Podríem dir que el planeta Terra és dividit en un quadrant on la confrontació políticament certa Est-Oest, l'anomenat equilibri del terror, la guerra freda entre blocs, amaga en realitat una dominació econòmica brutal del Nord sobre el Sud, és a dir, dels països de capitalisme avançat central sobre les nacions, amb Estat o sense, anomenades perifèriques, dependents del centre gairebé completament o integrades en l'anomenada «cadena intermèdia» (cas de l'Estat espanyol i d'alguns països del Tercer Món que han esdevingut agents del capitalisme central en llurs àrees respectives).

Aquesta relació Nord-Sud, de dominació, fou mantinguda inicialment per estructures polítiques estatalment militaritzades, mentre que d'uns anys ençà s'observa com el capitalisme multinacional, en la mesura que introdueix tecnologia agressiva en els seus processos productius (nuclear, informàtica, electrònica, microprocessadors, satèl·lits espacials, automatització i robotització, en definitiva) ja no necessita, i fins i tot li resulta contrari, el manteniment militaritzat de l'aparell de l'Estat. És el que la Trilateral anomena democràcies controlades o governables.

Però aquestes democràcies, nascudes històricament de les revolucions burgeses de fa dos-cents anys contra els poders totalitaris de les monarquies hereditàries precedents, han esdevingut també totalitàries en el transcurs d'aquests dos segles, a causa que les inicials consignes de Llibertat-Fraternitat-Igualtat s'han aigualit a través dels múltiples controls que els Estats moderns han anat adquirint damunt les societats, les economies i les cultures.

Els Estats moderns, doncs, no han estat hereditaris per la via de la consanguinitat familiar, sinó, a través del progressiu control de la maquinària político-burocràtica dels Estats, del fenomen que havia de trasbalsar el món modern: la Revolució Industrial, que apareix històricament amb la consolidació dels grans Estats.

En aquest progressiu control hi entra tot: lleis electorals, li-

mitacions a la sobirania popular, intervenció en els sectors econòmics, etc.

De la mateixa manera que fa dos-cents anys, els inicis de la Revolució industrial i el protagonisme creixent dels grans Estats coincidiren en un mateix moment històric que es preveia d'esplendor, avui la societat experimenta progressivament, encara que no tingui consciència profunda de les causes, que les conseqüències incontrolables de la Revolució Industrial configuren l'actual *crisi ecològica* i que les conseqüències, també volgudament incontrolables, de la presència dels grans Estats configuren l'actual *crisi política*, totes dues englobades en l'anomenada *crisi de model de societat* i fins i tot de *civilització*.

És de suposar que tota crisi té un desenllaç. Es tracta d'esbrinar quin desenllaç pot tenir aquesta crisi (real i fictícia a la vegada) que tenim plantejada ara, tenint present dos escenaris: quin desenllaç pot haver-hi si hom prossegueix amb les tendències actuals (metodologia del Club de Roma i dels informes oficials) i quin desenllaç podem esperar de l'aplicació progressiva —si és possible— dels projectes ecològics i nacionals que les petites comunitats humanes, absorbides pels grans Estats, comencen a exigir amb contundència.

Es tracta, per tant, de saber si les lleis que dominen l'equilibri ecològic en un ecosistema natural podran ser assimilades per la natura humana per tal de configurar uns espais territorials habitables —convivencials, com demana Illich— i per tal de configurar una organització social i política que no entri en contradicció amb aquests espais.

Cal saber, doncs, si les lleis de la *diversitat*, de la *complexitat* i de la *unitat interna*, que caracteritzen la riquesa i l'auto-regulació de les comunitats naturals podran algun dia ser restablertes en l'actuació econòmica de la societat, que es distingeix ara per tot el contrari: a la *diversitat natural pre-existent*, la societat hi oposa la *uniformització*; a la *complexitat enriquidora* dels sistemes naturals, la societat tecnocràtica, productivista i malgastadora, hi oposa la *simplificació empobridora*, que no és producte de cap síntesi positiva de grau superior, sinó l'obligada servitud de dominació d'unes poques espècies damunt la majoria; i a la *unitat interna* més o menys equilibrada dels sistemes naturals, la societat hi ha anat oposant la *desestabilització*, la *deshomogeneïtzació* i el *desfibrament* del teixit social constituït avui per masses humanes completament desarrelades del seu medi físic i cultural.

És evident, doncs, que cal reconstruir el teixit social i polític de les petites nacions o regions, de la mateixa manera que cal

reconstruir, inseparablement, el teixit biològic, edafològic, atmosfèric, ecològic en definitiva, d'aquestes mateixes comunitats, agredides igualment pel model econòmic i polític encarnat pels grans Estats i per l'explotació desenfrenada dels recursos naturals.

Com diu el gran pensador suís Denis de Rougemont: «La reacció contra l'agressió industrial s'anomena Ecologia. La reacció contra l'agressió estatal-nacional s'anomena Regió. És a nivell regional que les mesures ecològiques concretes poden i han de ser elaborades i aplicades: rius, llacs, boscos, agricultura, arquitectura, energia, transports públics... Ben sovint és al voltant d'un problema ecològic (llac o riu pollutit, projectes nuclears, fàbrica o autopista, etc.) que la consciència regionalista s'organitza i entra en acció. Vet aquí el primer pas: l'exigència ecològica comporta exigències regionals. Però l'obstacle és el mateix en els dos casos: l'Estat-Nació».

Si es prossegueixen les tendències actuals, anem cap a una progressiva centralització, militarització i control mundial de tots els recursos energètics en mans d'una minoria que no solament ultrapassa les legislacions estatals i parlamentàries, sinó que va més enllà de la llei de l'oferta i de la demanda, fonamental en l'economia de mercat. L'actual multinacionalització de l'economia esbotza mercats productius i fronteres polítiques i administratives, creades pels mateixos Estats en l'etapa inicial de creixement.

Si es prossegueixen les tendències actuals anem cap a una societat fonamentada en l'economia —millor dit, deseconomia— de les armes, dels conflictes bèl·lics i de la conflagració generalitzada. Aquesta economia de les armes és la base dels programes energètics de caràcter dur (nuclear, monopoli sobre les energies renovables, ús abusiu dels hidrocarburs) per part dels Estats actuals, en la doble perspectiva de fer de la mateixa estructura energètica un sector productiu més (és a dir, produir energia per produir-la, sense mirar-ne el millor ús final) i en la perspectiva, essencial en l'actual fase del capitalisme, d'impedir el control de la producció i auto-organització social, l'alliberament, en definitiva, per part de les comunitats nacionals i les regions naturals.

Aquesta economia de les armes genera uns consums energètics i unes despeses financeres absolutament boges. Aquesta economia de les armes, juntament amb la progressiva industrialització irracional de l'economia, és la que provoca la *uniformització* energètica i de la vida social, la *simplificació* suïcida dels aprofitaments que ens brinden els diversos recursos i, en definitiva, la *desestabilització* del teixit social, dels quals parlàvem abans.

La tragèdia de les nacionalitats dependents

Aquesta economia de les armes i de la industrialització irracional de l'economia és la que fa l'agricultura de molts països dependent del monopoli de productes bàsics que tenen les grans companyies i la que sotmet el territori de les petites nacions a servir únicament com a plataforma de les operacions del gran capital: centres nuclears (als E.U.A. fa tres anys que no hi ha cap comanda de central atòmica), grans refineries de petroli (a Europa hi ha excedent de productes derivats del cru, però a Tarragona s'expandeixen les plantes petroquímiques, generadores de l'actual civilització del plàstic i de les fibres sintètiques), grans projectes viaris concretats en autopistes i vies ràpides per on circula una forma de transport que consumeix el 27 % de l'energia primària i grans concentracions urbanes en poquíssims indrets del territori que provoquen, per tant, *uniformització, simplificació i desestabilització* de la vida social general.

Tot això tant afecta en negatiu les comunitats d'espècies que es creuen dominants —cas de Barcelona, Madrid, València, Bilbao— com les comunitats que han estat saquejades de la seva pròpia *diversitat, complexitat i unitat interna*.

La progressiva urbanització de les comunitats nacionals durant aquest segle i la localització de la major part de població a les capitals ha mediatitzat fins i tot el sentiment nacional, el qual ha anat passant de tenir caràcters de revolta popular, pagesa i menestral, a tenir connotacions només històriques i sentimentals. Cal, per tant, redescobrir el sentiment i la consciència nacional fent explícita l'actual fase d'explotació econòmica, social i ecològica que pateixen aquelles comunitats.

Tot aquest model polític-econòmic té uns costos ambientals i ecològics que formen la part més visible i traumàtica de la tragèdia de les nacionalitats dependents: la degradació generalitzada dels respectius patrimonis, la pèrdua molts cops irreversible de béns materials que no tenen preu, com la terra, l'aigua, l'aire, tan importants per a un nacionalisme que vulgui ser veritable, com la llengua, l'art, la literatura, la música, temes que massa sovint han estat només al centre de reivindicació de la nostra comunitat nacional, induïda, certament, per una determinada burgesia que, a canvi d'anar a remolc dels projectes econòmics estatals, es refugia en la difusió d'una cultura catalana que, lògicament, no incitava a la transformació de la societat.

Aquí podríem introduir els fenòmens reals de la *dependència*

(fins i tot de les mateixes formacions dominants catalanes respecte dels centres del capitalisme mundial), de la *interdependència* i del fenomen desitjable de la *independència*, encara que afegint-hi particularment uns matisos.

És ben clar que la mundialització dels processos econòmics genera un tipus de dependència que, malgrat tot, no ho és totalment, perquè el país dependent necessita del dominant, però aquest necessita també del dominat. S'estableixen llavors unes relacions interdependents sota l'aparença formal d'una certa estabilitat, però que, en realitat, amaguen unes condicions molt favorables per al país dominant. Malgrat tot, avui no crec que sigui correcte parlar de certs països dominants, sinó que, a nivells diferents, tota l'estructura político-econòmica esdevé dominant, com a conseqüència —ben segur— de la pressió que exerceixen els dos principals imperialismes, i la puja dels preus del petroli no és més que una de les darreres pressions exercides per tal de conduir millor el procés de dominació. És una de les darreres pressions, però no l'última.

Després d'aquesta, i més recentment, hi ha la pressió psicològica, real, malgrat tot, damunt les societats, d'una Tercera Guerra Mundial, que probablement, com sostenen alguns autors, no seria un suïcidi col·lectiu, sinó la victòria d'un bàndol sobre l'altre, a través dels més sofisticats mètodes de guerra, com les armes biològiques o la bomba de neutrons. Pel que fa a aquesta darrera possibilitat, un autor francès, que amaga el seu nom, en un llibre titulat *La nucléarisation du monde*, explica «¿No poseïm pas altrament, gràcies al perfeccionament de les tècniques nuclears, unes armes anomenades "bombes de neutrons", la delicadesa en la protecció del medi ambient de les quals arriba fins a deixar totes les coses en el seu estat, emocionant situació que gosaria qualificar d'ecològica, en el millor sentit de la paraula?»

¿Davant d'aquesta situació de globalitat, d'universalitat agressora —tapissada pels múltiples vernissos artificials i agradables que sap crear l'actual capitalisme de consum—, és possible de parlar d'independència i assolir-la per a les nacionalitats més afectades? ¿L'estratègia que segueixen les tesis independentistes és la correcta en un moment històric que també es caracteritza pel desig popular de superació d'ideologismes i de proliferacions partidistes? ¿Quin ha de ser avui el poder polític propi que Catalunya i els altres Països Catalans perderen a començament del segle XVIII? ¿Quin nacionalisme interessa als pobles de parla catalana? ¿I quines característiques ha de tenir: enfortir, reformar o desmantellar progressivament els aparells d'Estat?

¿Quin nacionalisme interessa?

1. ¿El nacionalisme hegemònic, a nivell de les perifèries, però subordinat a nivell d'Estat espanyol, que manifesten les burgesies, desnacionalitzades en el fons?
2. ¿El nacionalisme que té com a referència última l'Estat espanyol en la perspectiva de reformar-lo, que manifesten les esquerres tradicionals?
3. ¿El nacionalisme d'alliberament nacional i social, partidari de l'autoorganització de les classes populars, que manifesten els nous moviments alternatius, crítics amb tot el que està establert i fonamentats en l'ecologia?

A un pas de la catàstrofe com de l'alliberament

Catalunya, els Països Catalans, tot el món, es troba en un moment tràgic i apassionant alhora; tràgic perquè potser mai com ara la humanitat no ha sentit tan forta la possibilitat d'un desenllaç fatal en tots els ordres de l'existència; però apassionant també perquè per reacció potser mai com ara la societat tampoc no havia reclamat amb tanta urgència una resolució de la crisi damunt d'uns nous paràmetres.

En síntesi, i encara que sembli contradictori, estem tant a un pas de la catàstrofe com de l'alliberament. S'esdevé, però, que el ressò que obtenen la llarga sèrie de petites catàstrofes és molt més gran que no pas la també llarga sèrie de petites però importantíssimes accions per a l'alliberament. De manera molt esquemàtica, podríem preguntar qui està a favor de les petites catàstrofes i dels petits alliberaments.

Però abans de respondre aquesta pregunta, cal preguntar-se quines relacions volem establir entre ecologia i nacionalisme. Els qui participem de l'òptica ecologista, cada vegada veiem més clar que el model de dispersió fortament centralitzada del capitalisme trilateral d'aquests moments comportarà tard o d'hora canvis substancials en la mateixa estructura política que ara aguanta els Estats. Els Estats, sota diferents formes, han estat tradicionalment superestructures jurídiques que han coartat la voluntat de sobirania de les comunitats nacionals, regionals o locals que englobaven.

L'existència dels Estats va lligada estretament a la vida de les burgesies que fa dos-cents anys van ajudar a crear-los. Era el mo-

ment en què les economies passaven de feudals a urbanes, en què es començava l'acumulació interior de capital ajudada bàsicament per la Revolució Industrial naixent i, a nivell polític, per la consolidació dels Estats-Nació, que asseguraven per a les burgesies respectives tot el procés. Només cal recordar que la consolidació de l'Estat centralista espanyol com una sola nació a nivell legal parteix de la desfeta de 1714 que priva Catalunya i els altres Països Catalans de conformar-se en Estat propi. A hores d'ara, però, cal preguntar-se si és vàlida la vella reivindicació de l'Estat Català (en termes de Catalunya) o Estat dels Països Catalans, com semblen propugnar diversos corrents polítics.

Personalment, estic convençut que la societat actual haurà de retornar en l'esperit a la situació pre-industrial de producció i organització social per inaugurar en la realitat un nou estil de civilització tècnica que clausuri progressivament la mala aplicació tecnològica dels avenços científics que s'han fet durant dos-cents anys.

Crec que la humanitat hauria de retornar a la simplicitat en el domini de les tècniques (i en aquest aspecte l'ecologia dels sistemes naturals ens ensenya moltes coses) i a la simplicitat en l'organització social (partint de la base que la política no és afer que s'ha de delegar a uns representants polítics, sinó que és afer de tots). Aquesta simplicitat rebutjaria per essència tota concentració energètica, causa originària del control político-social de les comunitats per part dels Estats (que ha conduït a un bloqueig polític) i dels monopolis (que ha conduït a un bloqueig tècnic).

¿Com fer aquest desbloqueig? Tothom critica les multinacionals i l'opressió que generen aquests monopolis en l'activitat econòmica general, però quan alguna comunitat podria incidir en aspectes concrets d'aquesta mateixa activitat econòmica, normalment —per diverses causes— es tira enrera, no omple l'espai que no hauria de cedir, i aquest és ocupat per les esmentades empreses especialitzades.

Quan nosaltres acceptem, per exemple, que una empresa X s'encarregui de retirar les cadires d'un Festival X al qual hem assistit, i que també nosaltres podríem haver retirat, també acceptem implícitament la funció d'aquestes empreses que, en canvi, denunciem explícitament. La mandra de gestionar els propis afers és força estesa. I aquest desinterès per les coses col·lectives és degut al *desfibrament del teixit social*, com a conseqüència de la penetració d'una cultura individualista, competitiva i fortament especialitzada, que només considera que cal gestionar els afers

que beneficien més directament cadascú en particular. Però, evidentment, cadascú, individualment, vol gestionar cada vegada més en profit propi afers que els altres també desitgen. I aquí es produeix una lluita —absurda— per uns béns (aigua, terra, aire) que entre tots ajudem a esgotar i malmetre, per bé que cal diferenciar aquest petit esgotament col·lectiu de la matança teledirigida per ordenadors.

Per intentar ser crítics amb nosaltres mateixos, cosa que sovint s'oblida, cal dir que la situació actual també és caracteritzada per pretendre la seguretat a través de tecnologies i planificacions que, de fet, són essencialment insegures. Però no hi fa res, la societat —a causa del progressiu grau de complicació, concepte diferent al de complexitat esmentat anteriorment— prefereix pensar què s'assegura amb el que creu conèixer i les tecnologies que li introdueixen, que no pas què s'assegura amb el lent i feixuc treball de desmuntar les estructures del sistema.

Aquest procés exigeix treball, temps i un cert grau d'homogeneïtzació col·lectiva, que no existeix prou encara a les comunitats nacionals afectades pel sistema, per la qual cosa la societat no acaba de veure clar que el desenllaç final de signe alternatiu garanteixi la seguretat i l'estabilitat. I es pot demostrar que és l'únic que les garanteix.

L'elevat grau de complicació que provoquen en les societats actuals els sistemes polític i socio-econòmic vigents, hauria de fer imaginar a la mateixa societat que, a l'altra banda d'aquesta sofisticació, burocratització i centralisme imperants, hi pot haver la senzillesa, l'autogestió dels propis afers i l'autonomia en definitiva. Aquesta és la dialèctica essencial que crec que imperarà cada cop més en l'anàlisi global del moment històric actual. Jo diria que el trencament progressiu o radical (segons com vagin els esdeveniments) que suposarà el pas d'una civilització totalitària i centralista a una civilització alliberadora —per dir-ho molt esquemàticament— no serà omplert, sota formes descentralitzadores, pel mateix sistema de valors generals que ha regit la vida política fins ara. Si els països accedeixen a l'autèntic alliberament nacional i social —cosa que en un futur immediat podria ser així com a desenllaç de la profunda centralització i inviabilitat del mateix sistema— potser ja no els caldrà dotar-se d'organitzacions o sistemes estatals que assegurin llur continuïtat.

A tots nosaltres ens han fet perdre les senyes d'identitat com a persones, com a catalans i com a treballadors, i ens han reduït a consumidors permanents dels productes i objectes que ocasionen la nostra lenta agonia; és hora, per tant, que els consumidors

—que és l'estat a què ens han deixat— ens rebellem contra l'agressió industrial indiscriminada de què som objecte.

Aportació al Grup de Treball «Ecologia i Nacionalisme», Prada, agost de 1980.

Teoria de la persuasió

Jordi Berrio

Al segle xx, les distintes revolucions polítiques i socials, per un cantó, i tecnològiques, per un altre, han proporcionat a la humanitat (ens referim aquí, bàsicament, al món cultural i sociohistòric europeu, el qual inclou també els Estats Units i alguns altres estats tals com Austràlia, Canadà i Japó) enormes possibilitats d'actuació en tots els ordres de la realitat, però també, i val la pena d'ésser-ne conscients, enormes riscos.

En tot el que portem de segle, la vida dels homes en el seu conjunt, tant si es tracta d'un burgès, d'un treballador industrial o d'un camperol, ha canviat notablement. El domini sobre la naturalesa ha avançat d'una forma decisiva i els homes han aconseguit una important independència d'allò que fa poc era considerat com una exigència indefugible que els lligava per la seva condició. Hom ha dissenyat l'ambient on vivim tot transformant l'ordre salvatge i, en certa forma, inhumà del planeta. És cert que aquest, en un principi, facilità una vida animal i vegetal força exuberant, però no ho és menys que la naturalesa, tal com se la van trobar els primitius, no possibilitava una vida d'un cert desenvolupament i confort sense unes transformacions i adaptacions profundes. Actualment, les condicions de vida en el planeta són dissenyades pels homes en general, amb tots els avantatges i inconvenients que això presenta.

En tota aquesta centúria, la creació de riquesa ha augmentat extraordinàriament; d'altra banda, el seu consum s'ha repartit als països industrialitzats, no d'una forma satisfactòria, ni tan sols mínimament, però sí que molt millor que a qualsevol altra època. La sanitat, la higiene, l'educació generalitzada com un bé

social han col·laborat, també, perquè l'existència a totes les capes i classes de les societats contemporànies hagi millorat respecte de qualsevol època anterior. Val a dir, a més, que la producció de béns no s'ha limitat als que normalment es qualifiquen de «materials» sinó que s'ha estès, i d'una manera considerable, als béns dits «culturals».

Podríem dir, doncs, que les possibilitats d'actuació de l'espècie humana són espectaculars però que, tanmateix, també han crescut de manera paral·lela les possibilitats d'error, car hom ha de pensar que l'adquisició d'un grau considerable de llibertat d'acció enfront del determinisme natural, sempre implica un risc que cal assumir i que no es pot desconèixer. L'home podria acabar amb la fam, la injustícia (almenys la més ofensiva, segons les ideologies actuals), la malaltia, etc..., però també podria acabar amb tota viabilitat de vida en el nostre planeta. A les nostres mans tenim la possibilitat d'aconseguir una cosa o una altra, tot dependrà de com podrem o sabrem ordenar el nostre capteniment col·lectiu. En aquest ordre de coses, cal tenir en compte, sobretot, que el procés d'acumulació de coneixements i d'adquisicions de noves tecnologies no s'ha acabat, ans al contrari, està augmentant en una proporció que gosaríem qualificar d'exponencial, amb la qual cosa la disjuntiva que suara hem presentat esdevé cada vegada més marcada.

En aquesta situació, guanya una gran importància la capacitat per prendre decisions correctes partint d'unes dades més o menys concretes i d'uns objectius a abastar. Les possibilitats actuals, i encara més les futures, cal que vagin acompanyades d'una saviesa paral·lela a les capacitats tecnològiques. Ara, més que mai, caldria que el sentit comú funcionés al màxim, però s'haurien de potenciar, a més, les disciplines filosòfiques i científiques relacionades amb la raó pràctica ja que quan la utopia semblava que materialment era possible, han ocorregut enormes i monstruoses tragèdies col·lectives: les darreres guerres mundials, els règims nazi-feixistes, la continuació del racisme i dels intents de genocidi, etc... No volem dir amb això que les tragèdies del segle XX hagin estat pitjors que les d'altres èpoques històriques, potser l'única diferència essencial ha estat la capacitat tècnica i material al servei de la tirania i de la discriminació. Els tirans antics segur que no eren millors que els actuals, però no disposaven d'uns mitjans comparables. Les tragèdies del nostre segle, però, han colpit molt pregonament la consciència d'alguns, dels intel·lectuals si més no, perquè precisament han ocorregut en aquesta època en la qual, per primera vegada, s'ha considerat que la utopia era possible, i tam-

bé perquè les velles i civilitzades societats europees han representat el paper de protagonistes directes o indirectes. Com han estat possibles tantes conductes aberrants? Com ha estat possible que homes, aparentment cultes i civilitzats, que sabien fruit de la música, de la pintura, de l'arquitectura i d'altres refinaments, fossin capaços d'organitzar assassinats massius? Com és possible que encara s'estiguin produint persecucions de les minories culturals a l'època de les solemnes declaracions dels drets de l'home i dels pobles? Creiem que l'única resposta és que les conductes de les nostres collectivitats no estan suficientment guiades pel sentit comú i la racionalitat.

Segons sembla, hi ha una manca d'adequació entre la racionalitat tècnica de la humanitat i la racionalitat social, de convivència, de col·laboració, perquè si no, no es produirien un seguit de paradoxes i contradiccions paradoxals com les que resumim a continuació a tall d'exemple:

Tenim les aplicacions dels coneixements científics a la tecnologia, que han permès des dels viatges interplanetaris a la creació de les intel·ligències artificials dels ordinadors o les construccions formals de la lògica o de les matemàtiques; com és possible, doncs, que s'hagi arribat a tot això alhora que molts dels homes contemporanis a aquestes conquestes i realitzacions mantinguin capteniments clarament irracionals en moltes esferes de la seva conducta particular i col·lectiva? Pensem que encara el carisma dels líders, sense carisma en el fons, ha creat recentment enormes entusiasmes massius (Qui pot dir que realment Hitler i Mussolini tenien carisma per a un home culte i racional?). Els fenòmens d'adhesió a l'entorn d'aquestes figures i d'altres que no cal esmentar, encara més mediocres, fan dubtar seriosament de la vigència del capteniment racional en molts aspectes de la vida social.

¿Com és possible que a la nostra època en què la medicina i la cirurgia, la farmacopea i la higiene han canviat, sovint radicalment, el panorama de la salut i de la malaltia, encara tinguin predicament en les societats avançades el curanderisme i la màgia i que hi hagi, potser només com una moda passatgera, un revifament de la bruixeria?

¿Com és possible, encara, que quan disposem d'importants coneixements sobre els motius i les causes de la conducta dels individus i de les collectivitats, fornits per la sociologia, la psicologia social, la biologia i la psicologia, hagin tingut un veritable predicament popular l'astrologia, la nigromància, les arts d'endevinar, etc... i que les publicacions periòdiques de consum popular en vagin plenes?

Podríem continuar aportant nous exemples de paradoxes per tal de mostrar la conducta irracional de les societats i dels homes de finals del segle XX, però creiem que és innecessari car és una situació evident. Però és que hi ha més encara: el comportament irracional al marge del sentit comú no és monopoli de l'home del carrer, de les classes populars, ans al contrari, el capteniment de les minories dirigents no és menys irracional sinó, potser, més. ¿Com, si no, es podia haver donat el desenvolupament contemporani que ha destruït, innecessàriament, una part de la naturalesa i ha creat uns problemes ecològics que posen en perill la possibilitat de vida humana al planeta en un futur no gaire llunyà? ¿Com, si no, existirien els enormes desequilibris entre les nacions pobres i riques, que arriben fins a l'extrem absurd de fer que mentre aquestes darreres malbaraten el menjar i altres béns, a les primeres trobem grans masses de població que no disposen ni del mínim indispensable per a viure?

També aquí hi podríem afegir una llarga llista d'exemples de comportaments al marge del sentit comú per part de les minories dirigents a totes les societats, de la mateixa manera que abans ho hem fet respecte de les classes populars. En un cas i altre, però, el que creiem que ha quedat ben palès és la necessitat d'una simetria entre les possibilitats d'actuació i de canvi sobre la matèria i els homes, d'una banda, i la bona disposició, el sentit comú i la racionalitat pràctica entre les masses i les minories que es troben en les situacions descrites, d'una altra.

Davant aquest panorama que hem esbossat, creiem que caldria una nova disciplina científico-filosòfica que ajudés les collectivitats contemporànies i les futures a prendre decisions raonables i a actuar d'una forma equilibrada. Però, a més, creiem que aquesta vessant de la filosofia hauria d'ésser enormement popular car res no es guanyaria si esdevingués una altra disciplina llibresca, una nova assignatura més o menys difícil d'aprovar en els plans d'estudis d'algunes facultats. No pot ésser que la racionalitat estigui reservada exclusivament als importants però estrets dominis de l'abstracció, representats per la ciència, la lògica i part de la filosofia, disciplines totes elles que no es poden aplicar als dominis del preferible i del rebutjable. No és satisfactòria l'escissió de la vida social, i també individual, en les esferes de la racionalitat, per un cantó, i de la contingència, sovint dominada per la irracionalitat, per un altre.

Enfront de la situació que hem esbossat anteriorment, nosaltres ens hem declarat partidaris d'intentar introduir la raó a tots els dominis de la vida social. Introduir la raó o, millor, la racio-

nalitat vol dir l'aplicació del pensament o la conducta més adequats a les finalitats que hom persegueixi; que hi hagi proporció entre les finalitats i els mitjans que hi són esmerçats. No vol dir, en canvi, combatre la intuïció i l'espontaneïtat en els dominis on tenen el seu camp natural de desenvolupament. No es tracta, per exemple, que els artistes deixin d'ésser-ho per tal de convertir-se en lògics, sinó que el seu comportament general, com a homes i com a artistes, estigui regulat pel sentit comú, que sàpiguen distingir el preferible i el que és comunament admissible d'allò que no ho és.

Es tracta també que l'home d'empresa prengui les decisions que es puguin considerar més correctes segons la situació i en aquells aspectes en què la tecnologia econòmico-empresarial no li pot oferir cap ajut; es tracta que el polític sàpiga escatir allò que és desitjable dins el que és possible; que el ciutadà corrent pugui orientar la seva activitat sense recórrer a creences basades en el que és aleatori.

Diríem que aquesta ha estat una de les funcions clàssicament destinades a la filosofia, funció que no ha d'abandonar de cap manera. La filosofia no pot dedicar-se, només, a tractar els problemes metafísics de gran volada intel·lectual o reduir-se exclusivament a ésser una disciplina auxiliar de la ciència; no pot abandonar a mercè de la pura arbitrarietat o de la tecnologia de vol més curt tots els dominis de la vida social en els quals no és possible la comprovació fefaent ni el judici universal. Gosaríem dir que a la pràctica quotidiana li és més important el sentit comú i la saviesa fonamentada en el preferible i el desitjable que no pas els excelsos mons de la demostració impecable segons el model de la geometria.

El cert és, però, que la filosofia ha tendit a abandonar aquest terreny, i no tan sols aquest, sinó la majoria dels que tradicionalment constituïen la seva temàtica. Es pot afirmar que, a la nostra època, la majoria dels filòsofs no fan filosofia, en el sentit estricte del terme. La pregonia crítica que des del kantisme, passant pels corrents positivistes i neopositivistes, ha sofert el constituent bàsic d'aquesta disciplina, tal com se l'entenia a l'època moderna, que és la metafísica; el transtorn que el hegelo-marxisme ha fet del paper que juga la cultura en relació als aspectes materials de la vida social; tots aquests canvis i encara d'altres, han fet que la filosofia deixés d'ésser considerada, per la majoria dels filòsofs contemporanis, com un conjunt de coneixements sobre els homes i la naturalesa i passés a ésser, en el millor dels casos, una matèria auxiliar de la ciència. Però resulta que la societat encara té ne-

cessitat d'un pensament filosòfic; els homes actuals continuen havent d'ordenar les seves creences i opinions d'una forma raonable en els molts aspectes de la realitat que la ciència empírica no cobreix satisfactòriament. Llavors, què passa? Doncs, el que passa és que com que els filòsofs no exerceixen com a tals, altres ocupen el seu lloc i, a dir veritat, ho fan pitjor que no ho feien els filòsofs tradicionals.

Entre els qui han ocupat el seu buit hi ha, en primer lloc, els científics. Dins el camp de la ciència, una certa élite fa extrapolacions filosòfiques a partir dels coneixements que tenen de les disciplines que els són pròpies. Però la cosa va molt més enllà i és molt més greu, veritables pseudocientífics, ideòlegs en el fons, tals com certs ecologistes, naturistes, parapsicòlegs, ufòlegs i altres treuen conseqüències pseudo-filosòfiques, invariablement passades de moda, dels seus pretesos coneixements. En aquesta situació, breument apuntada, reivindiquem per a la filosofia el terdeny que històricament li pertany i, a més, recomanem als filòsofs que en facin per tal de satisfer la demanda social que hi ha.

Una vegada concretada i denunciada la necessitat d'una activitat filosòfica capaç d'argumentar en els dominis en què no és possible l'evidència racional ni empírica, però que tampoc no són propis de la intuïció ni de la improvisació, ara hauríem de veure quines característiques epistemològiques presentaria una tal activitat.

La racionalitat científica, i part de la filosòfica, es basa en uns judicis, unes demostracions o, simplement, unes constatacions que tenen, o pretenen tenir, una validesa universal. Es tracta d'una racionalitat objectiva en la qual el subjecte que emet els judicis, el científic o el filòsof, com a tal subjecte, no ha de jugar-hi cap paper. Més que d'objectiva, aquesta racionalitat, podríem qualificar-la d'intersubjectiva, ja que es tracta d'allò basat en l'empíric, sobre el que hi ha el més ampli consens i també sobre la demostració racional que pren model en la geometria i que, per tant, cal que sigui vàlida per a tot ésser de raó. La ciència és un afer universal, o pretén d'ésser-ho.

Però, com aplicar els criteris exposats als camps dels valors, de la contingència, de l'opinió? ¿Com podem aplicar els mètodes de la ciència a uns camps on sembla que no hi hagi regularitat en els fenòmens?

Plató distingia perfectament el coneixement de l'opinió. Als nostres dies, els positivistes i altres escoles posteriors que els han estat afins, han decidit de considerar que els judicis de valor no tenen cap categoria científica ja que no poden generar afirmacions

sobre situacions de fet, afirmacions verificables.

El terreny de l'opinió seria el de la racionalitat particular; seria el domini de las raons arbitràries i, per tant, individuals o potser no tan arbitràries, de vegades, sinó molt específiques a les circumstàncies de la persona.

Enmig de la racionalitat científica de la validesa universal i de l'opinió purament individual, hom ha col·locat la creença racional, la qual és considerada més operativa i manejable, en alguns aspectes, que l'evidència en qualsevol de les seves versions. A la creença racional li exigim tot allò que creiem exigible al saber i a la ciència, però en un grau lògicament i epistemològicament inferior, ja que en lloc de basar-se en la veritat ho fa en la versemblança; en lloc d'anar adreçada a un auditori universal, cerca el seu auditori entre grups humans el més coherents possibles i també entre individus concrets.

Cal remarcar que les ciències socials i humanes contemporànies s'han ocupat de temes que s'acosten als que hem considerat com a propis de l'opinió racional. Hi ha un conjunt de disciplines científiques o tecnològiques que pretenen de cobrir el camp empresarial, la vida política, etc...

Posem per exemple el polític que vol conèixer una situació en els seus termes reals, situació sobre la qual, finalment, ha de prendre unes decisions. Té al seu servei tot un conjunt de tècniques de prospectiva que li donaran un coneixement de la situació en termes reals, i altres com les ciències de la conducta, teoria de les decisions, etc... que l'ajudaran a l'hora de prendre les decisions més encertades, segons les característiques del problema i les dades de què disposa. Però el camp d'actuació d'aquestes ciències i tècniques no és, en el fons, el mateix que el que estem definint per als dominis de la creença racional. A la majoria de les temàtiques i problemes existeix un nucli irreductible a les disciplines científiques, àdhuc a les esmentades, que és el dels valors, el de les opinions forjades sobre una informació necessàriament incompleta, nucli que només és accessible al bon sentit i a la capacitat de raonar amb eficàcia en aquestes condicions; hi ha, a més, l'enorme, l'importantíssim domini de la influència sobre els altres, de la necessitat de provocar l'adhesió a unes determinades tesis, el qual entra de ple en el camp de l'argumentació basada en el creïble i l'opidable; finalment, existeix el no menys important camp de la denúncia i ulterior defensa en contra de la manipulació en totes les esferes de la vida social, tant política i cultural com comercial, en el qual també una bona raó pràctica és la millor defensa i el millor procediment per tal de contrarrestar els possi-

bles efectes perniciosos.

Creiem que ha quedat ben palesa la necessitat d'aplicar la raó argumentativa als importants terrenys de la vida real en els quals no pot entrar l'evidència racional o empírica. Ha estat Perelman qui ha assenyalat la necessitat d'una tal teoria, alhora que ha denunciat la seva mancança. Aquest autor descriu el camp que estem intentant de desbrossar de la següent manera: «Una teoria de l'argumentació té per objecte l'estudi de les tècniques discursives de cara a provocar o fer créixer l'adhesió dels esperits a les tesis que hom presenta al seu assentiment». Perelman, a més d'assenyalar la necessitat de desenvolupar aquest aspecte de la filosofia al món modern, ha deixat també ben clara la vinculació de la seva obra a la tradició sofística, per un cantó, i a Aristòtil, per un altre. Ha elaborat una nova teoria de l'argumentació partint, sobretot, de la retòrica aristotèlica, la qual considera que, ultra l'aspecte ornamental que indubtablement contenia, representava una tècnica del discurs persuasiu indispensable a la discussió prèvia a tota presa de decisió reflexionada.

L'origen de la tradició racional que construeix una teoria de les argumentacions que busquen, no la demostració, sinó la persuasió, cal anar-lo a cercar a la Grècia clàssica i, concretament, en el moviment dels sofistes. Les necessitats que sorgiren en els terrenys de la política i de la justícia feren desenvolupar uns tipus de discursos i, amb ells, una reflexió teòrica que, a poc a poc, anà constituint els rudiments del cos teòric que estem descriuint. De primer de forma intuïtiva, però després molt més conscientment i articulada, s'anà desenrotllant una veritable tradició cultural força important, tradició que hem de considerar filosòfica, malgrat la posició de Plató, i que se centrà en el que avui diríem aspectes pragmàtics de la producció dels discursos, o quelcom de molt pròxim. Aquesta tradició cultural, força important a l'antiguitat, generà la retòrica que pot considerar-se com una teoria general de l'argumentació, en primer terme, i també com un art de donar bellesa als discursos de forma secundària en una primera etapa, tot i que després els termes s'invertirien.

No hi ha dubte que a la problemàtica sòcio-cultural de l'antiguitat que provocà la generació d'una producció intel·lectual encaminada vers la contingència dels judicis que no tenen una validesa universal, i dels fets sobre els quals no es té una evidència inqüestionable, trobem un paral·lisme amb la problemàtica i les necessitats actuals; tampoc no hi ha dubte que, en intentar, als nostres dies, de bastir una nova teoria sobre el que en podríem dir raó contingent, hem d'anar a cercar-ne els precedents en la tradició

clàssica. Una tal operació «d'anar a cercar les fonts» no representa aquesta vegada un pur acte formal, sinó un intent de trobar elements racionals vàlids, precisions aclaridores, delimitacions del camp de la nostra actuació. Arribat aquest punt, hom es pregunta: i com és que donem un salt de tants segles? ¿És que no podem trobar estudis vàlids en l'interval que hi ha entre el món clàssic i nosaltres? Doncs bé, resulta que, efectivament, poca cosa o no res podem trobar a partir de l'Edat Mitjana, car la cultura europea emprengué uns camins que l'allunyaren de la teorització sobre la realitat humano-social i els valors, en el sentit que aquí els donem. Efectivament, a Grècia, ultra la tradició iniciada pels sofistes, n'hi hagué una altra que podríem considerar com la central del pensament grec i que serà la que tindrà una influència més pregona al llarg dels segles. Es tracta de la gran tradició racional que cercarà el coneixement exacte i la demostració d'abast universal.

A Aristòtil arriben totes dues tradicions, la que hem anomenat central del pensament filosòfic que uneix Tales de Milet, Parmènides i Plató, i la iniciada pels sofistes, representada principalment per Gòrgies i Protàgores i de la qual, en certa manera, també forma part Sòcrates. Aristòtil, amb el geni que li era propi, les caracteritzà, les precisà i les sistematitzarà totes dues, cosa que no sempre s'ha tingut prou en compte. Distingeix els raonaments analítics i sintètics. Els primers els estudia en els *Primers i Segons Analítics* i els segons en les *Tòpiques*, la *Retòrica* i les *Refutacions Sofistiques*. D'aquesta manera, Aristòtil pot ésser considerat tant el pare de la lògica formal com el de la teoria de l'argumentació.

Centrats en la teoria de l'argumentació, podem dir que l'estudi que fa Aristòtil sobre el sillogisme retòric o entimema, és perfectament vàlid avui dia. Es tracta d'un raonament basat en premisses versemblants i correctament articulat en el seu aspecte lògic o, almenys, que es presenta com a tal. Dedica diversos estudis i, sobretot, la *Tòpica* a la naturalesa de les premisses que han de constituir els entimemes. Aquesta obra es pot considerar com una de les més actuals d'aquest autor, car hi ha una veritable sistematització de la cultura de la seva època.

La teoria de l'argumentació, ja perfectament delimitada, tal com hem vist, és continuada per la cultura llatina de part de Ciceró, Quintilià i altres. A l'Edat Mitjana, la retòrica continua cultivant-se, tant com a art del ben dir com del ben raonar. Com és sabut, era una de les tres Arts que componien el Trivium i continua exercint un paper important en els discursos incitatius —«ars praedicandi»— i també en les «disputatio». Sant Tomàs escriu un dels primers tractats medievals de retòrica per a l'orador

cristià i, juntament amb Pere Julianus, desenrotlla els aspectes lògics i dialèctics de l'argumentació. Cap a finals de l'Edat Mitjana decau la retòrica com a tècnica argumentativa i s'esllangueix lentament fins arribar a la seva desaparició. El que continuarà serà la retòrica en la seva vessant d'art ornamental que gaudirà d'un moment d'excepcional auge a l'època del Barroc.

D'ençà del Renaixement, amb el desenvolupament de la nova concepció científica i filosòfica, no farà més que reforçar-se la tradició que busca el coneixement universal basat en l'evidència, ja sigui aquesta racional o empírica. Descartes, encara, reblarà el clau en fonamentar, d'una manera definitiva, el coneixement en l'evidència racional prenent com a model el discurs de la geometria. Recordem com al *Discurs del Mètode*, a *Les Regles*, etc... ens aconsella d'ocupar-nos només d'aquelles coses de les quals el nostre esperit pugui tenir un coneixement cert i indubtable, que ens limitem a allò que puguem capir d'una forma clara i evident o bé, que puguem deduir correctament amb la nostra capacitat discursiva.

A la nostra època, una part de la recerca filosòfica ha seguit aquest camí que podríem anomenar de raó formal, encara que també hagi negat certs aspectes de la filosofia cartesiana; ens referim als positivistes lògics i als analistes del llenguatge. És ben sabut que tots aquests corrents han negat la validesa, i àdhuc la possibilitat, de realitzar enunciats metafísics amb sentit. Però la negació de la metafísica ha anat acompanyada d'una concepció de la filosofia no com a cos doctrinari específic, sinó com a activitat. En aquests corrents, la filosofia s'ha centrat a analitzar les proposicions, especialment les científiques. Dins la línia de pensament que ens ocupa, són remarcables els intents de cercar un llenguatge ideal, lògicament perfecte, amb la finalitat d'evitar les confusions i els errors que resulten de la utilització del llenguatge originari. La lògica moderna i també els corrents filosòfics que s'hi relacionen, treballen en un marc d'una tal abstracció que no són aplicables als dominis de la vida social regits per l'opinió i en els quals, en lloc d'ocupar-se de fets i veritats, s'ocupen de presumpcions i valors.

Cal assenyalar, amb tot, que la filosofia analítica, un dels corrents predominants al món anglosaxó a partir, potser, del segon Wittgenstein, ha posat de manifest que les tècniques lògiques i matemàtiques aplicades a l'obtenció de llenguatges perfectes, no ens han proporcionat uns esquemes d'aplicació universal, ans al contrari, el que han fet ha estat bastir uns sistemes aplicables només a aspectes molt particulars de les ciències de la

naturalesa. A partir d'això, la filosofia analítica ha desenrotllat les vessants pragmàtiques del complex fenomen del llenguatge amb la qual cosa, si bé no ha abandonat, de fet, la branca central de la filosofia que aspira a coneixements universals, sí que, en acostar-se a la realitat, prepara el terreny a una futura teoria de l'argumentació i no solament això, sinó que la fa avançar en aclarir els mecanismes de la producció de discursos.

El marxisme, com a filosofia de la praxi, també llaura en el terreny d'una futura teoria de l'argumentació. El materialisme històric pot ésser un ajut indirecte per unes raons semblants a les que adduïem en el cas de la filosofia analítica, però aplicades aquí a la concepció de la societat i a l'explicació del seu canvi. El marxisme, al contrari, com a continuador de la filosofia de Hegel, encara que sigui capgirant-la, es col·loca en el rengle de la ciència (en el sentit primari del terme) i aliè a qualsevol filosofia del creïble. Més a prop de l'argumentació i del que és raonable està la filosofia del sentit comú, tant la clàssica —la filosofia escocesa del sentit comú, encapçalada per Thomas Reid— com la contemporània, vinculada principalment a G. E. Moore.

Però no tot el pensament occidental ha estat dominat per la racionalitat. Efectivament, ja des de l'antiguitat hi ha hagut un component irracionalista en la cultura europea que ha generat una producció filosòfica important. Aquest aspecte ha estat ressaltat per Nietzsche en destacar la vessant dionisiàca del pensament grec.

En els darrers dos-cents anys, el component individual i personal-emotiu de la conducta humana ha tingut un ressò important en la filosofia i ha generat els existencialismes, així com les denominades filosofies de la vida. Es tracta de filosofies que intenten trobar els individus en les seves circumstàncies específiques i abastar-los en llurs realitats vitals, això vol dir tant racionals com emotives. Totes elles parteixen preferentment, però, del segon aspecte i els nostres propòsits d'estendre la racionalitat a nombrosos dominis de la vida quotidiana s'oposarien als irracionalismes. De tota manera, hem de reconèixer que hi ha un nucli en el pensament humà, en l'actuació i en les seves motivacions, que cal considerar irreductible a la raó, si més no provisionalment, i que justifica l'existència de les esmentades filosofies. Tanmateix, els límits actuals entre allò que es considera accessible a la raó i el que es considera fora del seu abast no es poden fixar d'una manera precisa, per la qual cosa creiem que l'acció de la racionalitat no s'ha de determinar prèviament fins on pot arribar, sinó que cal deixar-la anar francament i que sigui la realitat la qui marqui

el camp de la seva actuació.

La filosofia contemporània es manté en el fons majoritàriament, malgrat la seva varietat i diversificació sorprenents, en la tradició que pretén d'abastar veritats universals per a un públic universal. Això no obstant, hom pot observar un cert acostament al camp que propugnem, natural, d'altra banda, si hom té en compte les condicions de les societats actuals. Resta, però, per desenrotllar l'altre camí, l'emprèn per Perelman, segons les necessitats que hem anunciat al principi. Sembla que una futura teoria de l'argumentació hagi de beneficiar-se, a més de les aportacions que fa Perelman, de l'intens treball que es realitza actualment en els dominis de la semiòtica filosòfica i de la filosofia del llenguatge en general. Nosaltres creiem, principalment, que l'anàlisi filosòfica en la seva vessant pragmàtica pot oferir uns aspectes interessants que complementin els clàssics. En definitiva, del que es tracta és de recuperar la tradició de pensament, però sobretot la temàtica dels sofistes i de l'Aristòtil de la *Retòrica*, i de reintroduir-les al món actual, per la necessitat que hi ha segons les raons exposades.

Si les argumentacions que menen a l'adhesió de l'auditori a unes determinades tesis, o sigui, la persuasió, són constituïdes per discursos bàsicament lingüístics, resulta que la filosofia del llenguatge i la part de la filosofia contemporània que hi centra la seva anàlisi, ens permetran de complementar la visió teòrica que sobre el tema ens ha donat Perelman amb les aportacions que, en aquest terreny, ha fet la filosofia que s'ha ocupat del llenguatge humà i dels discursos en termes generals. El nostre esforç, com ja hem apuntat, anirà encaminat, sobretot, a intentar explicar els fenòmens comunicatius que ens interessin en les condicions reals de la seva producció. El punt de partença serà, doncs, els treballs de Perelman el qual, diríem nosaltres, segueix la tradició aristotèlica amb l'aprofundiment de les perspectives que li dona la seva formació lògica. Com és natural, pel fet del nivell d'abstracció en què es mou, no té en compte els nous fenòmens comunicatius contemporanis a través dels mitjans tècnics; no té en compte els trastorns que els nous mitjans han produït en les pràctiques comunicatives tradicionals i com han influït, no tan sols en les tècniques discursives dels oradors, sinó també en els mateixos continguts dels discursos. Des de la perspectiva de finals del segle xx, es pot afirmar que la indústria de la comunicació en tota la seva amplitud està esdevenint la més important de les societats avançades.

Creiem, per tant, que una teoria de l'argumentació, als nos-

tres dies, ha de poder donar raó de tot això i explicar les noves circumstàncies que es creen en el món de la comunicació. El precedent clàssic el creiem vàlid però insuficient per tal d'explicar la realitat actual i la que es crearà en un futur pròxim. I no perquè el que digué Aristòtil estigui superat, sinó perquè queda en un pla de generalització i d'abstracció excessiu.

A partir de les bases que acabem d'exposar, nosaltres iniciem el nostre camí intentant establir una tipologia dels discursos per tal de poder definir aquells que ens ocuparan específicament, és a dir, els persuasius i els manipuladors. Recorrerem el camí encetat per Peirce a través dels treballs de Ch. Morris, cosa que ens permetrà d'introduir-nos en la semiòtica filosòfica i, especialment, en l'aspecte pragmàtic.

Centrats en Morris, l'utilitzarem per a iniciar una tipologia dels discursos, amb la intenció d'intentar delimitar-ne els diferents tipus que ens interessin i distingir-los de tots els altres.

Nosaltres som clarament deutors de Morris i de la seva tipologia, però considerem que és l'ús que hom fa dels termes el qui determinarà, bàsicament, la funció que aquests fan en el discurs. Pensem que el mode de significar és un punt de partença per a la significació, però mai no és un criteri definitiu. En el fons, no és que colloquem l'ús per sobre del mode de significar, sinó que farem una utilització d'ambdós conceptes en nom d'una finalitat social dels actes lingüístics.

Amb aquests criteris, podem distingir unes finalitats bàsiques dels actes lingüístics: informar, persuadir, convèncer, manipular, emocionar, prescriure i formalitzar. D'aquesta manera, podem anar aïllant els discursos que ens interessin, especialment els persuasius, i distingir-los dels que pretenen manipular.

A partir d'aquí, podem donar una primera definició de les característiques de l'argumentació persuasiva, però que encara serà convencional car faltará aprofundir en l'aspecte pragmàtic i en les diferents dimensions que li pot donar la filosofia del llenguatge. Haurem d'intentar un recorregut per alguns corrents de la filosofia del llenguatge i de la lingüística actual, amb la pretensió de donar una visió de l'argumentació persuasiva com a actuació humana completa, feta a partir d'uns certs pressupòsits, realitzada en uns contextos determinats i amb unes finalitats definides.

La base de tot el procés està en el fet que els individus que es comuniquen parteixen d'unes determinades expectatives anteriors de naturalesa variada: socials, culturals, psicològiques i que tenen una certa tradició i influència lingüística. Considerem que

aquests aspectes són previs i condicionants, però també n'hi ha d'altres que influiran en més o en menys mesura, tals com la naturalesa del tema, la situació de l'auditori, el context físic geogràfic, etc...

En un recorregut pels aspectes que ens semblen més pertinents, per a la nostra comesa, de la filosofia contemporània, haurérem de començar amb algunes de les aportacions de la filosofia del llenguatge que ens resulten prèvies i fonamentals per a les incursions que farem en altres autors com Chomsky, Wittgenstein i Austin. Ens preocuparà, especialment, el tema del paper que juga el llenguatge en els processos psicològics dels individus, d'una banda, i també el paper social del llenguatge com a forma més vistosa i representativa de la cultura d'una comunitat determinada. És pertinent d'analitzar els lligams que hi ha entre els processos discursius individuals i el llenguatge a partir, sobretot, dels treballs de Wigotzkij.

En aquest punt, creiem imprescindible de donar una explicació inusual en una exposició filosòfica, com és la de valorar el paper que realitzen també els altres codis, i en especial el visual, en els processos d'ideació i en els de comunicació. La finalitat d'un tal comentari és ben clara si hom té en compte que la nostra visió teòrica de l'argumentació la situem en el marc contemporani en el qual els discursos audiovisuals han guanyat una importància inqüestionable.

Aquests aspectes, així com una panoràmica sobre les teories més corrents sobre el tema del significat, ens serviran per a una superació del llenguatge vist com una unió de signes i, també, per a una superació de l'aspecte semàntic com a destriable dels altres.

Tot seguit considerarem que els lingüistes han estudiat molt profundament els aspectes que són col·lectius i anteriors a l'acte lingüístic pròpiament dit, i la naturalesa, condicions i característiques d'aquest quan es produeix. Per a aquesta comesa, ens seran molt útils els conceptes de «llengua» i «parla» de F. de Saussure i també, i especialment, els de «competència» i «actuació» de Chomsky. Aquestes fecundes aportacions, sobretot la del darrer, ens permetran de superar l'esquema clàssic de «codi» i de «missatge», operatiu en altres contextos, per exemple en la teoria matemàtica de la informació, però poc explicatiu si pretenem comprendre les actuacions lingüístiques en la seva producció concreta. La dialèctica individual-col·lectiva, essencial per a nosaltres, quedarà perfectament plasmada en el parell de conceptes chomskyans.

Partint d'aquests conceptes, suposant uns individus que es comuniquen amb una determinada competència comunicativa, ens

interessarà de veure ara quina és l'aportació de la filosofia analítica a l'explicació de l'actuació lingüística.

Els treballs de Wittgenstein a la seva darrera època ens seran fonamentals. El gir que aquest autor dóna al tema del significat amb el seu concepte d'ús, complementat amb la metàfora de la caixa d'eines, és molt adient amb la nostra concepció social del llenguatge. És clar que la qüestió serà presentada d'una forma abstracta com és característic de Wittgenstein i, amb ell, de tota la filosofia analítica, però creiem que això no serà un inconvenient insuperable. Rossi-Landi ens mostra el camí en proposar una lectura marxista de Wittgenstein. Efectivament, el nivell d'abstracció en què es mou aquest autor unit a una possible, encara que mai no explicitada, influència marxista, permeten un ús dels termes en el pla social de la seva filosofia. D'aquesta manera, l'ús del llenguatge pot tenir un sentit sòcio-lingüístic i humà precís sense contradir, creiem nosaltres, les intencions de Wittgenstein; és així que els jocs de llenguatge poden ésser entesos com una metàfora lingüística, però que en transcendeixen el seu marc estricte per anar a incloure també els diferents contextos en què es realitzen els actes lingüístics.

Austin i Searle, per la seva banda, acabaran de perfilar el llenguatge, vist decididament com una acció. La distinció austiniana dels diferents actes que fem en parlar, ens proporciona les bases per tal de diferenciar els actes que es realitzen en ells mateixos d'aquells altres que necessiten una resposta, un efecte de part de l'auditori. La reflexió pragmàtica d'aquests autors és molt pertinent a la nostra comesa ja que la persuasió, com és notori, consisteix en un discurs que buscarà, algunes vegades d'una forma indirecta però majoritàriament directa, influir sobre la conducta de l'auditori.

La producció dels diferents discursos que es realitzen en la vida social, es pot veure ara com un conjunt d'accions d'uns individus, emissors i receptors, partint d'unes competències comunicatives necessàries, en unes situacions concretes i amb unes finalitats, explicitades o no. El qui emet el discurs parteix, evidentment, de la base de la competència del seu auditori, però també de la seva superioritat, si més no, sobre el tema tractat. Sembla clar que en la persuasió, així com en la manipulació, hi ha una dissimetria entre els que participen en l'acte comunicatiu. L'orador genera el discurs amb el qual pretén d'aconseguir uns resultats determinats, per la qual cosa aquest discurs conté una determinada intencionalitat.

El concepte d'intenció ha estat estudiat per Grice, de qui

podem prendre la idea adaptant-la al nostre quefer. És a partir de la intencionalitat que presideix la producció lingüística que el discurs guanya la seva significació definitiva. Cal assenyalar que, segons la finalitat que persegueixen, els discursos poden tenir doble intencionalitat i més encara, com és el cas de certs discursos artístics. La doble intencionalitat està relacionada amb el doble nivell d'interpretació que tenen els discursos quan es preparen els usos informatius del llenguatge. En alguns casos, com són aquells que pretenen manipular l'auditori, la doble intencionalitat va lligada a un procés de simulació, a través del qual es vol fer creure allò que no és.

L'estudi dels mecanismes que presideixen la generació dels discursos, d'acord amb una finalitat buscada, ens ha de permetre de penetrar pregonament en la seva tipologia, però sobretot, pel que a nosaltres ens interessa, en els persuasius i manipuladors. En aquests discursos podem trobar una especificitat pel que fa als tipus d'intencionalitat que contenen, per l'existència d'una doble intencionalitat la majoria de les vegades; en un cas i en un altre, distingirem també l'estratègia comunicativa, però podem distingir els discursos persuasius dels manipuladors? Sembla que, a partir dels elements esbossats, hom no els pot trobar diferències. En tots dos tipus hi ha un doble nivell de llenguatge, hi ha o pot haver-hi simulació. Cal, doncs, continuar distingint la manipulació de la persuasió? Sembla clar que sí, perquè si no representaria posar en el mateix sac l'educació i la publicitat, la declaració dels drets de l'home i el *Mein Kampf*. La diferència, caldrà anar-la a cercar en la distinta finalitat ètica que mourà l'orador en un cas i altre; estarà en el fet de servir els homes o d'utilitzar-los per a unes finalitats que els són alienes. Que aquesta és una diferència fonamentada en valors morals diversos, no hi ha dubte; que això representa introduir-nos en un terreny en què no és possible o és molt difícil l'objectivitat, també és veritat. Però no creiem, en canvi, que la diferència entre els discursos que ens ocupen hagi d'estar fonamentada, necessàriament, en la pura aleatorietat dels valors que puguin preferir els oradors ocasionals. A cada època, hi ha uns determinats valors que són acceptats com a bons o dolents, per una bona part, i àdhuc la majoria, de la població. Es tracta d'una qüestió de consens. Seguint l'exemple que posàvem abans, la majoria dels homes de les societats modernes consideraran positivament la declaració dels drets humans i, en canvi, ho faran negativament respecte l'obra del dictador nazi. Per tant, el consentiment més o menys majoritari pot furnir uns criteris, que funcionaran com a objectius, per tal de distingir el

que considerem manipulació de les altres finalitats.

L'extensió dels criteris que hem anat definint a la cultura de masses i als mitjans de comunicació col·lectius, ens sembla un tema obligat i que ha estat negligit pels qui s'han plantejat la teoria filosòfica de l'argumentació. La més bella part dels actuals fenòmens de persuasió es fa a través d'aquests mitjans i la cultura de masses forma part, majoritàriament, de les premisses argumentatives difoses a un públic dispers.

Pel que fa als mitjans col·lectius, cal tenir en compte que els processos de comunicació que vehiculen prenen avui unes dimensions impensables en altres èpoques i, segons sembla, tot just acabem de començar. El desenvolupament de les tecnologies en el camp de la comunicació està adquirint unes proporcions tan grans que, en un esdevenidor pròxim, cal pensar que les condicions de vida dels habitants dels països avançats canviaran radicalment.

Una de les característiques més sobressortints de les noves tecnologies és la d'ésser desenvolupades i dominades per una minoria de països, amb la qual cosa la decadència econòmica i tecnològica, d'una banda, però també cultural, d'una altra, de les societats que no posseeixen el control d'aquestes tecnologies es presenta com a abassegadora. Per aquest motiu, recentment s'ha obert un ampli debat sobre quins són els mecanismes de resistència d'aquests darrers països davant el futur immediat de la divulgació de les noves tecnologies comunicatives. Així doncs, correm el perill que les innovacions en el camp de la comunicació, les quals d'una manera abstracta tenen enormes possibilitats creadores per a la humanitat i podrien servir per a unir tots els pobles establint les bases d'una col·laboració internacional fonamentada en el coneixement respectiu, esdevinguin, en canvi, un instrument de domini i explotació d'unes nacions, millor dit, d'uns estats per sobre dels altres.

En l'ordre individual, es dona la paradoxa que quan els impactes comunicatius sobre l'individu són més intensos, quan els homes tenen la possibilitat pràctica de saber què passa a qualsevol part del món, més aïllada i, en el fons, desinformada o, millor, malinformada està la gent. A més, la perspectiva més factible és la d'un augment d'aquesta incomunicació.

Per la seva part, l'estudi de la gènesi, les característiques i els efectes de la dita «cultura de masses» és molt important als nostres dies, car és difosa a grans masses de població dispersa. La cultura de masses no té uns continguts concrets i les seves característiques li són donades per la manera com és generada. El producte cultural fabricat industrialment és l'explicitació d'una re-

cepta a la qual se sotmet qualsevol altre aspecte, ja sigui ètic, intel·lectual o artístic. La cultura de masses, conjunt restringit de receptes que funcionen com els models per a la fabricació seriada en la indústria mecànica, omple els seus esquemes formals mitjançant elements dispersos provinents de totes les cultures anteriors i contemporànies. Cal tenir ben clar que els continguts són irrellevants ja que la finalitat bàsica és la de crear un producte amb valor de canvi.

Doncs bé, els elements vehiculats per aquests tipus de productes són els que constitueixen les premisses argumentatives de la majoria dels processos actuals de persuasió o de manipulació. Això ho saben perfectament bé els publicitaris i també alguns polítics; uns i altres organitzaran les seves argumentacions a partir dels llocs comuns més barroers, utilitzats en nom de l'eficàcia.

Finalment, hauríem de considerar que els mitjans de comunicació contemporanis no es limiten a reproduir la realitat sociocultural dels pobles, sinó que fan una veritable recreació a partir, sovint, de la negació de les espècies primitives. Estem submergits, tots plegats, en un món irreal construït pels mitjans de comunicació; funciona una mena d'idealisme platònic de nivell cultural molt baix, en el qual la divinitat creadora estaria representada per les multinacionals, les idees supremes del bé i de la bellesa pel valor de canvi i del lucre, i les altres inferiors derivades de les primeres, pels mites de la comunicació massiva. Aquesta és, al nostre entendre, la perspectiva que ens envolta.

Una tal reflexió a l'entorn de la comunicació massiva contemporània, ens permetrà de comprendre les noves dimensions que prenen actualment les tècniques argumentatives. L'establiment d'una nova teoria que pugui explicar els fenòmens persuasius a l'era dels àudio-visuals, és una tasca en bona part inèdita, alhora que important.

Portugal: literatura i dictadura

(De Salazar a abril 74)

Alvaro Manuel Machado

Consideracions generals

(Estètica, cultura i política del futurisme al neo-realisme)

Introducció: anàlisi general de les relacions entre literatura i dictadura al segle xx.

— Anàlisi específica de les característiques culturals portugueses predominants al començament del segle xx abans de Salazar: d'una banda, universalisme i tendència individualista (confrontació amb la cultura espanyola —Unamuno, Azorín, etc.—); d'altra banda, provincialisme (cultura «enciclopèdica» encara fin-de-siècle); Fernando Pessoa i el moviment futurista portuguès en l'època de la Revolució Republicana de 1910; futurisme i feixisme.

— Anàlisi general de l'evolució literària que va del futurisme a l'escola neo-realista dels anys 40; freudisme, intuicionisme bergsonià i «historicisme absolut» de Croce, característiques de la generació d'escriptors portuguesos d'entre les dues guerres, políticament neutre.

— Anàlisi històrica: la contrarrevolució del 28 de maig de 1926 que instaura una dictadura d'on sortirà el règim de l'Éstat Nou de Salazar; nacionalisme i literatura; la situació de la premsa; el reforçament de la censura, sobretot després de la victòria de Franco.

*La «generació del 40»
(Literatura i ideologia socialista)*

— La importància creixent de la novel·la en tant que «testimoniatge» polític i social en el període de la segona guerra mundial i en la immediata postguerra a Portugal i a l'estranger; novel·la regionalista contra novel·la «burguesa»; simbologia elemental de la novel·la regionalista (la ciutat com a símbol satànic, influència del puritanisme de Caldwell).

— Ferreira de Castro com a precursor del neo-realisme portuguès: el tema de l'emigració com a catalitzador dels problemes socials, econòmics i polítics de Portugal al llarg dels deu primers anys de la dictadura de Salazar (anàlisi específica de les novel·les *A selva* i *Emigrantes*, totes dues traduïdes a França, *A selva* (*La forêt vierge*) amb prefaci de Blaise Cendrars, novel·la apareguda en butxaca i gran best-seller internacional).

— La influència de la literatura regionalista brasilenya sobre la literatura portuguesa (sobretot Jorge Amado) entre 1935 i 1945.

— La «literatura de partit» (cas d'alguns escriptors membres del partit comunista portuguès clandestí cap al 1940).

— Anàlisi específica de les característiques del nou tipus de literatura de la «generació del 40»: actitud «engagée» de l'escriptor neo-realista; personatges socialment «típics»; estructura narrativa tradicional (retorn al naturalisme de finals del segle XIX); estructura lingüística basada essencialment en una anàlisi pragmàtica de les situacions i dels personatges i en un to descriptiu documental.

— Anàlisi de l'evolució de l'obra d'aquests escriptors neo-realistes a la postguerra: el «realisme contradictori» com a temptativa de superació del naturalisme documental inicial; formació d'una dialèctica home-temps-història en termes políticament més ambigus; el tema de «l'esperança desesperada» provocat per la consolidació de la dictadura de Salazar entre 1940 i 1950 (exemple d'alguns escriptors, com Fernando Namora, publicat a França per Stock).

*La «generació del 50» i després
(Ambigüitat del contingut polític, experimentalisme,
perspectives després de la revolució)*

— Anàlisi de les tendències paral·leles, en la prosa i en la poesia dels anys 50, d'una visió crítica que ultrapassa el simple

engatjament polític i sociològic de l'escriptor neo-realista: el cas d'una gran novel·lista «marginal», Agustina Bessa-Luis; surrealisme i sàtira popular de significació política; la influència de l'existencialisme francès (exemples: Urbano Tavares Rodrigues, publicat a França per Maurice Nadeau a Denöel, col. «Lettres Nouvelles»; Vergílio Ferreira, publicat per Gallimard); anti-estalinisme (Vergílio Ferreira); llenguatge allegòric i tècnic del muntatge en la novel·la que té implicacions polítiques clares (exemple: *El Dofé*, novel·la de José Cardoso Pires, publicada a França per Gallimard).

— Després de la «generació del 50»: tècnica experimental (influència del «nouveau roman» francès, de les teories estructuralistes, de la literatura americana d'avantguarda, etc.); ambigüitat cada cop més gran del contingut polític fins i tot en les obres «revolucionàries» (exemple: la novel·la *La Passió*, d'Almeida Faria, publicada a França per Gallimard).

Conclusió

— La situació de la literatura portuguesa sota la dictadura feixista de Salazar es distingeix clarament de la d'altres literatures sota d'altres dictadures (per exemple les «dictadures de Hitler, de Mussolini o de Stalin i fins i tot la de Franco), a causa de l'absència aparentment incomprensible d'un aparell repressiu sistemàtic contra l'escriptor, malgrat les limitacions de la censura a la premsa, el segrest posterior a la publicació d'algunes obres i el terror feixista imposat per la policia secreta (PIDE); això explica el fet que no hi hagi pròpiament una literatura portuguesa d'exili (com l'alemanya a l'època nazi, una part de la russa abans, durant i després de Stalin o encara l'espanyola després de la guerra civil).

— Judici de valor final: la literatura d'intervenció directa contra el règim de Salazar (neo-realisme dels anys 40) no coincideix de cap manera amb un període de renovació estètica important, ans al contrari, representa: atrofia de la imaginació, limitació cultural i dogmatisme ideològic.

— Consideracions generals finals sobre la funció cognitiva i la funció pragmàtica en literatura: l'escriptor davant els problemes socials i polítics no pot ser altra cosa que un «traïdor», ja que altrament traeix l'art i el seu propi poder creador; igualment, la cultura no pot seguir fidelment els esdeveniments històrics ni les

preses de posicions polítiques immediates, ha d'ésser essencialment «una bretxa entre el passat i el futur» (vegeu *La crise de la culture*, de Hannah Arendt, Gallimard, París, 1972); d'altra banda, tant en literatura com en cultura d'una manera general, no s'ha de confondre «idea» i «ideologia», les ideologies «no s'interessen mai pel miracle de l'ésser», són simplement històriques, la «idea» d'una ideologia no és ni l'essència eterna de Plató ni el principi regulador de la raó segons Kant sinó un «instrument d'explicació» d'un procés històric ineluctable; aplicada a la literatura, la ideologia, sigui de dretes o d'esquerres, només pot destruir la llibertat creadora, l'«aparèixer» de l'acte creador (vegeu Hannah Arendt, *Le système totalitaire*, Editions du Seuil, París, 1972).

— Balanç final: valoració dels escriptors portuguesos «marginals», «tellúrics» i «visionaris» que van saber aprofundir els mites i les realitats històriques i socials de Portugal sota la dictadura de Salazar (Miguel Torga als anys 30 i Agustina Bessa-Luis als anys 50).

— Perspectives després de la revolució del 25 d'abril de 1974: un medi intel·lectual més obert, lliure tant de les limitacions de la dictadura feixista com de les d'un cert dogmatisme d'esquerra força restringit; possibilitat d'una aproximació cultural concreta entre l'élite i les masses després de les tensions provocades pel problema colonial encara per resoldre; cap a una literatura ni «reaccionària» ni «revolucionària»; l'exemple donat per la literatura latino-americana (fusió de les cultures, essència adàmica) i en particular per la literatura brasilenya moderna.

INDEX D'AUTORS

Jordi Berrio

Professor de la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Joan Fontcuberta

Professor de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona.
Codirector de la revista *Photovision*.

Enric Franch

Dissenyador Industrial.

Xavier Garcia

Periodista i ecologista.

Josep Guia

Professor de la Universitat de València.

Juli Labosa i Beltran

Col·laborador de la revista *Diplomatari*.

Alvaro-Manuel Machado

Professor de la Universitat de París (en la data del article).

Llorenç Planes

Enginyer Agrònom. Liceu Agrícola de Perpinyà.

Alicia Rodríguez-Martos i Dauer

Directora de l'Institut Municipal de Psiquiatria i Cap del servei d'alcoholisme i toxicomanies del mateix centre.

Jaume Sobrequès i Callicó

Historiador i Director de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona.

Joan S. Soler Puig

Professor de la Universitat de València.

Joan Trullén i Thomàs

Professor del Departament de Política Econòmica de la Universitat de Barcelona.

Pere Verdaguer

Professor d'Institut.

SUMARI

Un present necessari i un futur esperançador. <i>Max Cabner</i>	5
Un instrument per a la cultura i la ciència dels Països Catalans. <i>Antoni Dalmau i Ribalta</i>	9
La clau de volta <i>Joan Ané</i>	11
Presentació <i>Joaquim Romaguera i Ramió</i>	15
1. Rovira i Virgili, historiador i teòric del nacionalisme. <i>Jaume Sobrequès i Callicó</i>	17
2. Sobre el nacionalisme <i>Josep Guia</i>	33
3. Matemàtica, política i fet nacional <i>Joan S. Soler Puig</i>	49
4. Iniciació a la simbologia del romànic <i>Juli Labosa i Beltran</i>	61
5. El disseny modern, el disseny industrial i la cultura del disseny. <i>Enric Franch</i>	77
6. Introducció a la fotografia catalana dels anys 30 <i>Joan Fontcuberta</i>	95
7. El català i el francès comparats <i>Pere Verdaguer</i>	105
8. Drogatge i alcoholisme <i>Alicia Rodríguez-Martos i Dauer</i>	131
9. Algunes reflexions sobre l'àmbit de la política econòmica i el nou marc institucional. Cap a una visió unitària i cooperativa de la política econòmica <i>Joan Trullén i Thomàs</i>	149
10. L'entrada eventual d'Espanya a la C.E.E. i les relacions entre els agricultors de les dues Catalunyaes <i>Debat resumit per Llorenç Planes</i>	163
11. Una nació sense control de l'energia, un poble gairebé sense territori <i>Xavier Garcia</i>	175
12. Teoria de la persuasió <i>Jordi Berrio</i>	187
13. Portugal: literatura i dictadura <i>Alvaro Manuel Machado</i>	
Index d'autors	

Rovira i Virgili, historiador i teòric del nacionalisme

Sobre el nacionalisme

Matemàtica, política i fet nacional

Iniciació a la simbologia del romànic

El disseny modern, el disseny industrial i la cultura del disseny

Introducció a la fotografia catalana dels anys 30

El català i el francès comparats

Drogatge i alcoholisme

Algunes reflexions sobre l'àmbit de la política econòmica i el nou marc institucional. Cap a una visió unitària i cooperativa de la política econòmica.

L'entrada eventual d'Espanya a la C.E.E. i les relacions entre els agricultors de les dues Catalunyaes.

Una nació sense control de l'energia, un poble gairebé sense territori.

Teoria de la persuasió

Portugal: literatura i dictadura

**Amb la col·laboració
de la Generalitat de Catalunya i
la Diputació de Barcelona**